

שומסק

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מתוך: שומסק

ספר זכרון לקדושי שומסק שנספו בשואת הנאצים בשנת 1942

ארגון יוצאי קרמניץ ושומסק בישראל

2015

הפרקים בספר זה נכתבו בידיש ותורגמו מתוך:
שומסק, ספר זכרון לקדושי שומסק שנספו בשואת הנאצים בשנת 1942
[תל אביב: ארגון עולי שומסק, 1968]

פורמט דיגיטלי

2015

תרגום ועריכה: אסתר וינשלבונים

בשער: בית הכנסת הגדול

ש ו מ ס ק

ספר זכרון לקדושי שומסק
שנספו בשואת הנאצים
בשנת 1942

העורך:
חיים רבין

המערכת:
רפאל ספיר
פסח לרנר

ש ו מ ס ק

א ב ו ד - א מ צ ב ה

פאר די קדושים פון שומסק
וואס זענען אומגעקומען דורך די נאציס
אין 1942

רעדאקטאר:
חיים רבין

רעדאקציאָנס מיטגלידער:
פסח לרנר
רפאל ספיר

לזכר הנספים בני קהילות ווהלין

הקדמה

ספר שומסק נערך וראה אור בשנות ה-60 של המאה ה-20. רובו נכתב בעברית בידי יוצאי שומסק שעלו לארץ לפני מלחמת העולם השנייה ובידי ניצולים שבאו אחריה. כ-100 עמודים בספר הזיכרון נכתבו ביידיש. חלקם בידי ניצולים שעלו לארץ וחלקם בידי יוצאי שומסק שהיגרו לארצות הברית בראשית המאה ה-20. למרבה הצער אין כיום כמעט בני דורות ההמשך המסוגלים לקרוא יידיש.

לכן אנחנו אסירי תודה לאסתר וינשלבז'ים על פרויקט התרגום לעברית של מאמרים ביידיש מספרי זיכרון של קהילות בוואלין והנגשתם בקבצים דיגיטליים באינטרנט, באמצעות ספריות בארץ ובאתר JewishGen. יוצאי שומסק יקראו בעניין תרגומים אלה.

אני מקווה כי ההערכה לאסתר על תרגומיה מיידיש תעודד אותה להמשיך בפרויקט ההתנדבותי הנהדר הזה.

הארגון המשותף, מאז 1980, של יוצאי קרמניץ שומסק: "ארגון יוצאי קרמניץ ושומסק בישראל" מונה מעל ל-200 חברים. קרוב ל-100 מהם, בני ארבעה דורות, משתתפים באזכרות השנתיות שאנו מקיימים בסמינר הקיבוצים בתל אביב בחודש אוגוסט, ביום הטבח וההשמדה.

מפעולות הארגון: ליקוט תצלומי אנשים ומראות קרמניץ ושומסק, ששלחו לנו חברים, והפיכתם לאוסף דיגיטלי.

בשנים האחרונות פועלים אחדים מחברינו כחלק מקבוצה בראשות ד"ר רון דוקטור. מטרתם להשיג ולאפשר גישה למסמכים: רשימות לידה, נישואין, פטירה, בתי ספר, משלמי מסים, מפקדים, רישומי מהגרים של אליס איילנד. שם הקבוצה: Kremenets District Research Group. לפרטים ראו קישור בסוף הקובץ.

מי שטרם עשו זאת, מוזמנים להצטרף לארגון בישראל, לפנות לקבלת מידע, להעביר אלינו תצלומים. צרו עמנו קשר.

רחל קרני rakarni@netvison.net

ארגון יוצאי קרמניץ ושומסק בישראל

דברי המהרגמת

בתחילת אלול תש"ב 1942 חקיץ הקץ על קהילת שומסק שאבדה עם כל קהילות היהודים בוואלין, חלפו 73 שנה.

"שומסק", ספר הזיכרון לקהילת, ראה אור לפני כ-47 שנה. ועתה רואה אור קובץ זה ובו תרגום פרקי יידיש מתוך ספר הזיכרון.

אני בת ליוצאי וואלין (קוריץ, לוצק). נסיעותיי לאוקראינה – במיוחד הנסיעה בשנת 2010 במסע השנתי של ארגון יוצאי קוריץ בישראל בו נטלתי חלק – הותירו בי חותם שהולך אותי למסע מסוג אחר, מסע בספרי זיכרון של קהילות בוואלין. ראשיתו ספר קוריץ, בתקווה למצוא בבל מידע על משפחת אבי, והמשכו ספרי זיכרון נוספים, במטרה לסייע למי שאינם דוברים יידיש למצוא, אולי, מה שאני לא מצאתי, ולהחיות לרגע של קריאה עולם שחרב.

תרומתי הצנועה לשימור זכר הנרצחים – בהם מרבית בני המשפחה של הוריי – בפוגרומים ובשואה הגדולה במאה ה-20.

קובץ זה הוא האחד-עשר בסדרה זו של תרגום פרקי יידיש. קדמו לו קובצי תרגומים מספרי הזיכרון של:

קוריץ, לודמיר, מלינוב-מרוויץ וטדוביץ, סארניאדוקיטנה, לודביפול, דומברוביצה, קרמניץ, לובומל, אוסטילה, רוז'ישץ'.

*

המאמרים המתורגמים נערכו בסדר הופעתם בספר שומסק בציון העמודים. התצלומים בקובץ התרגום הם מתוך ספר הזיכרון אלא אם ציון אחרת, מקצתם מאוסף התצלומים של קהילת שומסק [ולהלן: אוסף] ומתצלומי חברים שעשו מסע שורשים.

בסיפורי מוני חזן לא נפקד מקומן של חזרות, זה סגנונו. בחרתי לכבד את דרכו, דרך מספר סיפורים, ולא להשמיטן.

עשיתי כמיטב יכולתי לזהות אנשים ומקומות, אני מקווה שלא שגיתי.

ראויה לציון נכונותה יוצאת הדופן של רחל קרני, מזכירת ארגון יוצאי קרמניץ ושומסק בישראל – היא זו שיצרה עמי קשר והציעה לתרגם

את פרקי היידיש שבספר הזיכרון – לסייע במידע, בתצלומים, בהצעות; שמשון בהט, יושב ראש הארגון, נענה בנפש חפצה ובלא שהיות לבקשה שלי; על כל אלה נתונה להם תודתי.

הערות בקובץ מובאות בגוף התרגום.

הערות בסוגריים עגולים () הן מן המקור, של הכותבים או של המערכת. הערות בסוגריים מרובעים [] הן שלי; הבאתי בהן הבהרות וביאורים קצרים, תיקונים קלים וגם סימני שאלה וקריאה.

למעוניינים, קישורים מועילים בסוף הקובץ.

מילה ליוצאי קרמניץ

קובץ התרגום השביעי בסדרה זו הוקדש לקרמניץ. בדברי הקדמתי לקובץ כתבתי: "אין כיום ועד פעיל לקהילת קרמניץ, ונבצר ממני לשאת אותם ולקבל את ברכתם". בעקבות פרסום קובץ התרגום נוצר קשר עם יוצאי קרמניץ-שומסק והוברר לי לשמחתי כי הקהילות קיימות ופועלות זה שנים במשותף. אני מצרה על כך שלא ידעתי זאת בעוד מועד בשל מידע שגוי.

בעצה אחת עם רחל קרני הוחלט לשלב בסוף קובץ שומסק גם תצלומים מקרמניץ: בית העלמין ואתר הזיכרון.

א' ר'

חשוון תשע"ו

מתוך הקדמת המערכת לחלק היידיש בספר הזיכרון

בזכרנו את שומסק זוכרים אנו את היידיש, שפתם של היקרים לנו לעד אשר נספו: הורינו, אחינו, אחיותינו, ידידינו, שכנינו וכל יהודי שומסק היקרים. יודעים אנו כי הם נאחזו בשפה כבאמצעי הגנה לשמר את יהדותם, את ייחודם לטובה. בשפה זו דיברו, חשבו, לאטו את סודם ההיסטורי בן אלפיים השנה שהביא את השיבה למדינת ישראל שלנו; בה יצרו, שרו, התחנחנו בהלצות היהודיות מלאות החן שלהם, ובכו בעתות ייאוש ואבדן.

לפיכך הוקדש חלק מן הספר ליידיש – אף שלפי צו האינטואיציה של העתיד היהודי, חייב הכול להתמזג אל תוך צלילי שפת העתיד שלנו – עושים אנו זאת באהבה.

חלק היידיש אינו תרגום, זו שפת היצירה של הכותבים. כשם שהספר כולו נוצר בידי מעטים שניסו לכתוב, כך חלק היידיש בספר הוא יצירת שפתם של הכותבים. במקרה, זו השתקפות כמעט מקבילה של שומסק כפי שהיא משתקפת בחלק שבעברית.

יש חלק נוסטלגי, געגועים לעברה של העיירה היקרה, על הסבל והשמחה בה. יש תמונת החברה שלה – שנבנתה על יסודות רוחו של קוד וחוק מוסרי – על דמויות הצל והאור אשר בה. יש כיסופי הנוער שלה למדינה משלהם ולחיים יהודיים בטוחים. ומעל לכל, תיאור של חורבן שומסק, כתוב בידי שלושה עדים ניצולים ממות.

ראויים לציון: אוצר הפולקלור של שומסק בפרקים של מוני חזן ויומנה של ציפורה רויכמן, בת אליה בן הירש-נטע, שנכתב בשנות ה-30 [של המאה ה-20] בלב ימים, בין שמים ומים, כאשר הייתה נוסעת בלתי לגלית לישראל. הלב נקרע בין הדחף להגיע לישראל ובין הגעגוע הביתה, לשומסק; והמוות תופף את בשורת האימים שלו בהולם הגלים המתפרצים לעבר ספינת האגוז האפסית הדלה – להטביעה.

יוצאי שומסק בישראל עשו הכול כל מנת שהספר, בעברית וביידיש, יהיה מצבה נאותה ליהודי שומסק הקדושים והיקרים שלנו, תוכחה לרוצחי היהודים בארצות שונות ולאורך דורות, ותמונה מדויקת של עיירתנו...

שרהקה ברנשטיין-פיקס [פוקס] עיר הולדתו שומסק
 בתצלום: שרהקה ואחיה פייוול [אוסף, פרט]

שטף של הנהר ויליה הקיף את שומסק, הוסיף לוויית חן לעיירה והיטיב עמה. פרט לנוחות שברחצה, בשייט בסירות ובגלישה, היו בנהר גם דגים רבים, ואנשים היו מרגיעים את עצביהם בדיג. לעת ערב, לאחר המולת יום עבודה, נחה שמש ערבית גדולה על הנהר והאירה בקרניה האדומות היוקדות את העיירה כולה. לאחר מכן בא קונצרט הצפרדעים העליז, היו בקרקוריהן חן רב ומתיקות שנותרו בזיכרוננו של כל אדם.

שיט בנהר

שומסק הייתה מלאה בדוכסי הסביבה – פריצים, חמישה אחים: הדוכס שטסנובסקי, הדוכס מוגליניצקי, הדוכס לידאחובסקי. שומסק השתייכה ל[דוכס] מז'נסקי, אשר בשנת 1863, בעת המרד הפולני, הסתתר אצל סבי. הוא היה אדם טוב, ליברל, בנה בשומסק את טחנות הקמח, את משרפת היי"ש ואת מפעל הבירה, וגם פיתח את המסחר.

לאחר חלוקת פולין השלישית [1795] העניקו הרוסים את טחנת הקמח הגדולה לכמרי "הסינוד הקדוש של קיריל ומתודיוס". הטחנה השנייה הוענקה לפולקובניק [אל"מ] עתיר זכויות, איושצ'נקו. לאחר מכן מסרו למינקת של בן הצאר, שובלובה, את האחוזה הגדולה שבה החיישבו קמוט וברנשטיין על האדמה והבוסתן.

נדמה כי שומסק היא עיירה ככל העיירות, אך היה לעיירה יתרון על פני האחרות. בני הנוער היו מתקדמים תרבותית ופוליטית. זכור לי כי בשנת 1910 [!] כשהתנהל משפט בייליס [1911-13], כבר דיברו על ארץ ישראל.

בשעה שאצלנו היה בית ספר רוסי דו-כיתתי ברמה גבוהה, היו לעיירות אחרות בתי ספר בהם כיתה אחת בקושי. ב-1905 כבר הושיבו בחורים אחדים בכלא על פעילות מהפכנית: יונה קרייזלמן, ייחיל [יחיאל] קנפר, פייוול ברנשטיין, בנו של קיצה לנדאו, סרוז'ה ויגודה.

ב-1907 הובא מורה לעברית מן המעלה הראשונה למען כמה ילדי גבירים. זכורה לי היטב הזעקה שהקימו בעלי-בתיים דחיים מן הקלויז שלנו כשהחלו אחי ללמוד בבית הספר הרוסי, הזעקה הייתה אף גדולה יותר משנודע להם כי אבי רכש למען הילדים את שירי 'ל' גורדון; זה היה בגדר טרפה בעת ההיא, גרוע מחזיר.

בשנת 1907 נפתחה ספרייה בלתי לגלית אצל אייזיק מילר שגר מול מלכה הפיסחת. ניהלו אותה מוטיה שמיס, דוד ברנשטיין, בנימין מארדר. עוזרים: חנה בריק (גלדי), בלימה גליכן, שיינדל (בת טוכה) מירמלשטיין, בריינדל חזן, מוני חזן, פסח שמיס, לאזיל מורדש, יחיאל קנפר, מוני ליזק. במשך היום כולו היו הספרים מונחים מוסתרים בחביות, במשאות לחם, בגיגית הכביסה. בשעות הערב באו אנשים "להחליף" ספרים ולקחת חדשים. בחוץ ניצב תמיד משמר של אנשי אמון, פן יצוץ שומר. בתצלום: שיינדל וצבי מירמלשטיין

בעת ההיא הוצבה מכונה לאפיית מצות. הנוער סייע במלאכה, שמר מפני גנבות, משקל חסר.

דאגו להביא לעניים מצות לביתם. נוסד בית ספר יהודי עברי בלתי לגלי. נוסד חוג חובבים דרמתי וכיוצא בזה. בשנת 1917 נוסדו ספרייה עברית רשמית ובית ספר ברשות המדינה. בעת מגפת הטיפוס, בשנים 1918-1920,

קוימו תורנויות ליד מיטות החולים.

אברהם ורטהיים (קרוב של הרבי) הביא אלינו את הציונות. עם הבחירות לפרלמנט הרוסי באו לשומסק שני נציגים: אחד, גולדשטיין מן הסוחרים, השני ציוני. ורטהיים הסביר כי המספר 8, המייצג את גולדשטיין, הוא "חרם". "איננו זקוקים להם, איננו רוצים לסחור, רצוננו לבנות את ארצנו".

בשנת 1936 נוסד ארגון רוויזיוניסטי. המאבק התעצם. היו לנו גם כמה בונדיסטים וקומוניסטים אחדים, אך ללא כל השפעה בעיירה.

בעלי המלאכה בעיירה הם יהודים יקרים ושקטים. מי אינו זוכר את מאט קובל [נפת], חיים-יידל שניידר [חייט], יצחק-ברוך שוסטר [סנדלר], חיים שניידר [חייט], לייזר קירז'נר [פרוון]. כולם טנדטינקים – עושי מלאכות באיכות ירודה. אחדים מהם היו אמנם אימפולסיביים מאוד, כינו אותם שקצים. זה נבע מתנאים סוציאליים קשים, מדאגות פרנסה קשות, אך איש מהם לא היה מלשין, לא גרם רעה לאיש. המהפכנות שלהם התבטאה ברצון למעט גבאות או חזנות.

גרועים יותר היו כמה פסבדו בעלי-בתיים, לא למדנים ולא בעלי משלה יד להתפרנס ממנו, הם רצו משהו ולא ידעו מה.

הפעילות הציונית סחפה את כל האינטליגנציה. חילונים ודתיים כאחד נשאו בגאווה בעול העבודה שהוטלה עליהם. לאחר ימי יריד קשים של דאגות פרנסה וצרות תחרות, נטש 'נ' א' גלעד [נחום-אשר גלדי] את החנות והסוחרים [קונים?] והלך להתרים למען קרן היסוד. עמו פסח בט [בהט], אלתר יוקלסון, מוטל סגל, הרץ מילמן, ב' וילסקר, מוטי [מרדכי] שטיינמן, לייב קורין, 'מ' גרשמן ומי לא? למרבית תושבי העיירה היו בשנים האחרונות ילדים בארץ, התכוונו להתאחד עמם.

*

משנות ילדותי המוקדמות זוכרת אני בביתנו את אפרים גולדנברג (מביאלוזורקה), את יצחק שְׁכֹנֹר ואת חיים וילסקר. בית ההורים המה כבית נתיבות, אך אנשים אלה עסקו בפישור בין אנשים, בוררים בלא שכר. מובן כי לאחר מכן עסקו בציונות. במיוחד עורר בי עניין רב אפרים, הוא דיבר יידיש שבקושי הבנתי: כך וכך, משמעות, מסוגל,

טעות, תוהו ובוהו, קיימא לן, מקובלים, החלהבות, אחריות, מזכה, ממש, מסתמא וכך הלאה. יידיש אשר 90% ממנה עברית. יהודי יקר, עדן וישר, מרבה בקריאה. מימי לא שמעתי מפיו מילת נאצה, מילה רעה. הגון בחיים ובמסחר.

אדם נאה, אציל ומעניין היה אברהם רייך. חרף חינוכו הדתי וידעתו הרבה בתחום זה, היה אפיקורס גדול אך בעל לב רחב, לב יהודי טוב. כשבנו האהוב, מוני, ירה בעצמו משום שמחפכת 1906 לא צלחה (בעת ההיא קמה אגודת מתאבדים כדי לשבור את לב הצאר) כאב את הדבר מאוד. למרות שמרנותו סיפר לי: "מוני התכוון לרעיון טוב, דבר נאה, היה תלמיד מחונן, זכה במדליית זהב ונכנס לאוניברסיטה. ולפתע עשה מעשה שטות שכזה. גם עתה אני מצר עליו".

זכור לי כי ערב אחד בא ישראל-משה לבקש גמילות חסדים לקניית פרה כי האחרת התפגרה. ביתו מלא ילדים ועוד חולים נוסף לכל. רייך הצטעק: "אתה חב לי די והותר, משנה לשנה גדל החוב, סבור אתה כי אצלי יש מעיין?" ישראל-משה השפיל עיניו והלך. בשעה עשר בערך אמר האיש שלו, ישראל, כי השעה כבר מאוחרת והוא הולך חביתה. "נו לך לשלום, אך קח 50 זלוטי והבא לישראל-משה". "הוא כבר ודאי מתכוון ללכת לישון" – אומר ישראל. "לא נורא, לשם כך מותר לך להעיר".

כשהלכו החלוצים שלנו לאסוף את כספי קופסאות קרן הקיימת, לגלג: "הנה, הולך שם זוג – ומיד הוסיף – זה עדיף על חטיפה מן הערבות".

*

ועתה מילים אחדות על אבי, יעקב ברנשטיין. גזרת הצאר הרוסי לגרש את כל היהודים מן הכפרים מצאה ביטוייה בביתנו. יהודי הכפרים הסמוכים: סורז', בורוביצה, קראפיליווקי, חודקי, קוטי, פיקולסקי-אטיסקא, דָּגָאניס, מארינק, בולוז'יווקה, אוליביס, קורדישוב, נובוסטאו, היו מדוכדכים. שמואל מדרגאניס, יהודי שחום גבוה וצנום, תלש את שער זקנו המקורזל, מרוב התרגשות. לידו ישב יהודי נאה, רחב גרם וחסון, בעל לחיים סמוקות, ראובן וינוקור, הוא הביט בהכנעה בעיני אבי. לידו ישבו שני אחים ממארינק: יחזקאל, פנים שקטים עדינים; השני, פניו צנומים ירוקים וזקנו מחודד. הנה יושב

יהודי נאה, גבוה, זקנו שחור ורחב, מאיר מבולוח'יווקה (גורשטיין). לאחר היום והלילה במחיצתם, קיימו התייעצות. אחד הפך למלמד, שני לנפח ושלישי לסנדלר.

כל יהודי הכפרים הפכו לבעלי מלאכה. זה אפשר להם להמשיך להתגורר בכפרים. סייע בזה רבות מפקד המשטרה, קלטנברג, שהיה מיוחד עם אבי. אך סבי נאלץ לעזוב את אוביש' [?] אוביש'.

קלטנברג זה העניק את 20 הרובלים הראשונים למנורה שפעלה על גז סינטטי, שנקנתה בקלויז. הוא גם למד תלמוד ועברית. הוא סייע לשחרר את צלי מן ההר (קופיקה) שהואשם בהריגת גוי. בוז, אשתו של צלי, אמרה שלא תלך הביתה עד שלא ישחרר אבי את בעלה, יש לה חמישה ילדים, היא ענייה. במאמץ רב הצליחו להסביר לה כי הדבר חייב להימשך יום, נחוץ תחילה לבצע בירור ונתיחה, אמר זאת מפקד המשטרה. אבי קרא ליצחק שכוור (זבודניק), החליטו משהו, ובלילה נסעו שניהם לקרמניץ והסדרו הכול. הרופא מקרמניץ קבע כי משתיית יי"ש מרובה פקע [אצל הגוי] עורק.

אליהו רייכמן

הלשינו על אליהו בן הירש-נטע (רויכמן) שהוא מוכר נרות בכנסיות ללא מס (מס תאורה). כאשר דיבר קובקה עם מפקד המשטרה על העניין, הצביע הלז על הלשנה נוספת, על פיניה פלץ: שבמכוון הטיל מום ברגלו כדי לא להתגייס לצבא, ועוד, ועוד עניינים. והכול הסדיר אבי.

יחזקאל רויך מת. הוא הותיר אישה חולה וארבעה ילדים. הבכור, שמעון, בן 14, החל לסייע לאם בחנות הקמח אשר אבי ושמואל-לייב ויגודה הסדירו למענה. שלוש הבנות התחתנו ושמעון הפך לימים לאיש אמיד למד.

הנה נשמעת דפיקה בחדר האוכל, מלכה הפיסחת, בעלת רגל העץ, בוכה בכי מר, תנור האפייה שלה התקלקל ואין לה עוד פרנסה. היא אופה מאפי חג ומתפרנסת מהם. יידל זק נהג לומר כי מן המאפים שלה מתרוששים ההורים, הילדים מבזבזים כסף רב.

לאחר מות אבי התברר כי היה עלינו להעביר רישום של דירות אחדות שאבי סייע לבעליהן לחמוק מקנסות שונים. הדירה של שמואל קוטיק;

הדירה של הירש רויכמן, שדרשו ממנו קנס על בנו מיכל שהיגר לאמריקה; הדירות של חנה גנגן ושל בנימין שוחט.

קשה למנות הכול. החשוב הוא: קובקה ברנשטיין חי לא למען משפחתו בלבד אלא למען כל היהודים. בשובי מן הכלא ב-1933 הוכיח אותי אחי פייול על אשר הלכתי לעזור ליהודים: "הם כולם שוחררו ואת נאלצת לשבת?" תשובתי הייתה קצרה: "אבינו ע"ה לימד אותנו למסור נפשנו למען כל יהודי".

*

היו בעיירה שלנו נשים אחדות שנחרתו בזיכרוני. בסי-רייזי הגבאית [עוסקת בצדקה]. היא התהלכה בבית העלמין כמנהל חשוב. ניגשה למצבה של אבא, הקישה בה במקלה הארוך: "שלום לנשמתך הקדושה, שלווה למנוחתך, כאן ניצבים ילדיך" – מנתה את שמותיהם, נשאה נאום ארוך ועזבה אותנו, הרי מחכים לה, בלעדיה לא מסוגלים לפתוח ספר. לא מכירים איש חוץ ממנה כמונן. נו, ודינה פרל, הייתה מזילה לעתים דמעה כשהובלתי אותה להצביע לפרלמנט הפולני. זה היה בסתיו, בוצי במקצת, היא פסעה והמקל הארוך בידה, ואמרה: "אמרי לי, איזו גזרה ניתנה שעליי ללכת להצביע עכשיו?"

אדם נאה מאוד הייתה גם רייזי הגבאית. כפופה ושחוחה מאוד, עם שני סלי חלות לשבת שהייתה מלקטת אצל בעלות בית, את הנוחר אספה אל סינורה; וכך, כשהיא עמוסה, גרה עצמה בקושי, והביאה לכל אחד, בחשאי, מתן בסתר הביתה. רבקה, אשתו של חיים שוסטר, הייתה אישה שמחה. מרק תפוחי אדמה היה בעיניה כמרק עוף, תפוחי אדמה

קלויים היו כקציצות. תמיד שמחה. אך כשעסקה בטהרת מת, הייתה רצינית ומרוכזת. תכופות התגלגלה דמעה מעיניה השמחות. מלאה לב ונשמה. התאלמנה בגיל צעיר ונותרה עם חמישה ילדים. תכופות הייתי קופצת אליה. הילדים היו ישרים מאוד ושקטים.

*

העיירה שלנו היה בשקט ובשלווה. כולם מיוודים, כמשפחה אחת, בשמחה ובסבל כאחד. מנדל רויזן, החשיב עצמו גביר גדול. ילדים לא היו לו, גם למדן לא היה. חשקה נפשו של יהודי, משהו הרי צריך לעשות, וגרם למחלוקת: הוא הציע לרב שלנו, מרדכילה לרנר, להיות סתם רבי, לקבל פתקי בקשה, לערוך התבודדות, ובנו ברלה יהיה הרב.

הרב לא רצה להכלימו וכלל לא חשיב לו. אך הבן ברלה [ברניו] סירב לאלתר. מנדל רויזן "בעל המכנסיים הרחבים", כפי שכינוהו, הביא רב מקונסטנצין ישן; הביא שוחט, אברהם צ'ריווע, יהודי למדן וחכם, לא איש רב, שחיפה על חסרונות הרב שלהם.

"עבודת הקודש" של מנדל הייתה לרדוף את השוחטים, את הקצבים של הצד השני, ולא בחל באמצעים. הוא הפך לגבאי ראשי בבית הכנסת הגדול, שנוהל בידי הנדבן הגדול מ' בט, שבנה את בית הכנסת והביא בשעתו את הרב מרדכילה מרדזיווילוב, משום שגיסו, הגביר הגדול, מָס, היה תומך נלהב של הרב יוסלה, אביו של ר' מרדכילה.

הרב ר' מרדכי נהג להתפלל שם כמה תפילות "שמנות" בימים הנוראים, ולנעילה היה בא לתקוע בשופר. פעם אחת כשבא הרב להתפלל תפילת: "הנני העני ממעש", לא הניח לו מנדל לגשת לבימה. היו עם הרב מלווים אחדים: פינחסל אינגרלייב, יצחק שוחט, ברל קלויזמן ואחרים. פינחסל היה שתקן גדול, תמיד אצבע על שפתיו, ועתה לא היה מסוגל להתאפק ושאל את מנדל: "איך אתה מעז להכלים רב, היום, ביום כיפור?" תשובתו: "אני צוחק לכם לכולכם". לא חלף זמן רב ובגדו החלו תולים עליו, הוא נסע לווינה לרופאים גדולים, ללא הועיל.

*

משנותיי ב"חדר" נחרתו בזיכרוני שני מלמדים. האחד, שמעון בָּרָג ואשתו. הוא היה טוב כאור היום. שקט, נעים הליכות, חיך תמיד,

והשיג אצלנו הכול. אשתו תפרה ופיזמה לעצמה שיר. בבית שרר ניקיון רב. מעולם לא הניחה לנו לצאת בלא מעיל בחורף. לפני האוכל הורה לנו ליטול ידיים. הרבי השני, בני, היה צהוב, אך טוב כאור שמש. הוא אהב את הטבע, ובחפץ לב התיר לנו לצאת אל השמש באביב. בל"ג בעומר היה הולך אתנו לשדה, מאחורי טחנת הקמח של רייך, שם רעו גם הפרות. הוא השתדל, כך שלא נבחין, לקטוף פרח צהוב, ובחשאי הגישו מדי פעם אל אפו. כל מעשה רע היה מבאר כהפרעה חברתית. היה לו כישרון להעביר הכול היטב ובאופן מובן.

מי מאתנו אינו זוכר את פרויקה המלמד? פעם הייתי אצל ר' יוסלה שלנו, ישבו שם יוקלטון הזקן ושלמה שצ'לי. לפתע נכנס ר' פרויקה ואמר: "רבי, באתי לקריאתך". רצינו לצאת, שלמה עיכב בעדנו. הוא מיהר ליפול לרגלי ר' פרויקה ובדמעות בעינו החל לנשק את רגליו וביקש מחילה על הייסורים שגרם לו. פרויקה עמד חיוור כשלג הטרי, דמעות גדולות כשעועית זלגו מעינו, ולא היה מסוגל לומר מילה. מה קרה כאן? לפני שנים אחדות זימן שלמה את פרויקה אל הרב בחשד כי שעה שלימד את ילדיו גנב מביתו 300 דולר. פרויקה לא ניסה להכחיש אלא ביקשו להמתין ימים אחדים והוא ישיג את הכסף ויחזיר לו. וכך אמנם עשה. לבתו הבכורה הייתה חנות בשוק, מכרו אותה ושילמו את החוב. יום בהיר אחד חלה שותפו של שלמה וסיפר לו כי גנב ממנו 300 דולר, כיוון שהוא נוטה למות הוא מבקש את מחילתו על החטא. שלמה התעלף. עתה הוא מבקש מן הרבי לסלוח לו, למחול על הכול ולומר מה הוא מבקש חלף הבושה שגרם לו. תוך כך החזיר לו 300 דולר. פרויקה בוכה, מתייפה, הוא מוחל לו הכול אך מבקש לא לספר לאיש על המקרה, יש לו ילדים לשדך, ואנשים עלולים לפרש לרעה. שלמה בוכה, מנשק את הרבי וטוען: "רבי, למה לא הכחשת מיד? למה מכרת את החנות? יהודים – הוא זועק – אמרו לי במה לפדות את חטאיי כלפי הרבי היקר והישר?" כזה היה ר' פרויקה המלמד.

*

שנת 1915. בשומסק מצויים פליטים רבים מן העיירות רדזיווילוב, קרמניץ, ורבה, קוזין, ברסטצ'קה. כולם נתקבלו בלבביות, רבים מהם החשיבו את שומסק כביתם השני. הרבה ציונות ועברית הביאה אלינו משפחת סנדר ספרים [ספיר], הוא היה למדן תלמוד דגול, היה השוחט

ד"ר יעקבסון ז"ל

של ורבה. צבי (הרמן) רוזנברג העניק את הרמה הגבוהה ביותר של עברית בבית הספר.

ד"ר יעקבסון, שהתגורר אצלנו 50 שנה, ראוי להערכה רבה על ריפוי החולים שלנו. כשבנה לעצמו דירה, לקח בקלויז שלנו ספר תורה, והזמין את הציבור אליו למניין. בהזדמנות זו הראה כי יש לו סמיכה לרבנות משיבת קורלנד הגדולה. בהיותי בשומסק ביקרתי בבית העלמין. מן המצבות רצפו את הדרך לרחמנוב. רק את המצבה של ד"ר יעקבסון לא הצליחו הוונדלים לעקור, לכן ניתצו אותה.

בחול המועד סוכות, שנת 1956, הייתי בשומסק. במאמצים רבים מצאתי את ביתי. העיירה היא אפילו לא כפר. היא השתנתה מן היסוד. העיירה נראית כמו חוטור [מעין חווה], חשוכה, ללא חשמל, הנהר העליז איננו, נעלמה הסימפוניה המתוקה של הצפרדעים. אל תצחקו לי, לדידי היו קרקורי הצפרדעים המוזיקה היפה ביותר. אמת, גם את הכליזמרים של שומסק אהבתי, כולם שקטים, טובים. הילדים היו מקיפים אותם, והם לא גירשו אותנו. בוכמן וכינורו הביאו אותנו תכופות עד דמעות, אך יענקל הבס עם הנרתיק הגדול שלו, דודי עם חצוצרת הפליז המבריקה שלו, ינקובסקי בקלרינט – גרמו לנו שמחה בלבד. זכורה לי החתונה של פרומה כץ, המחותרים הכבודים סחיו, פרילוצקי, מרקוס ביקשו מבוכמן לנגן "כל נדד". בנגינתו גרם דמעות לכולם. בוכמן הציע להם לצאת החוצה, לכיכר השוק הריקה הרחבה, והחל לנגן פריילכס – ניגוני שמחה וניגונים ולכיים. רקדו עד צהרי היום והוא ליווה אותם בנגינת שיר לכת יפה למקומות הלינה שלהם. היכן היא היום שומסק זו?!

הבה נתנחם כולנו. יישאר קדוש זכר יהודי שומסק האהובים והיקרים שנרצחו בידי הרוצחים הגרמנים והאוקראינים.

ע' 347 – 355.

פייגה ויוסף מדינק שומסק גוועז

סיפר מפייהם מוני חזן

[פייגה, בת נחום-אשר וחנה גלדי, ויוסף מדינק נמלטו משומסק לברית המועצות ב-1941. לאחר המלחמה שהו בווזלר גרמניה, ב-1949 היגרו לארה"ב. התיאור שלהלן מבוסס על עדויות שליקטו מפי ניצולים שפגשו לאחר המלחמה. מתוך ההקדמה של רחל קרני לתרגום המאמר לאנגלית במדור ספרי הזיכרון באתר גואישק.]

ב-22 ביוני 1941 החלה המלחמה בעננה שחורה של מוות וכיליון לעולם כולו ולנו, היהודים, בפרט.

ב-5 ביולי, בשעה שש בערב, נכנסה כנופיית ההיטלריסטים לשומסק. עם כניסתם, החלו להכות ולענות את היהודים בעיירה. החלו לקצוץ זקנים של יהודים קשישים ולשדוד נכסים ורכוש יהודי. כעבור ימים אחדים ציוו על היהודים לתפור טלאי צהוב על הגב ומלפנים, על החזה, ולענוד סרט לבן ועליו מגן-דוד על שרוול ימין; כך זוהו יהודים ממרחק של מיל. הטלאי חייב היה להיות בגודל של 20 ס"מ רבועים, אם הייתה המידה קטנה יותר, הכו מכות רצח עד מוות. בעונש כזה נפל הקרבן הראשון בשומסק: ברל ללקס, חתנו של בן-ציון בורדמן, בעלה של רייזל. מדי יום, למן השחר עד שעת לילה מאוחרת, הריצו את הגברים לעבודה ביערות, מרחק עשרות קילומטרים מן העיירה. העבודה הייתה קשה מיכולתו של בן אנוש לשאת. על אי-יכולת להרים בול עץ כבד באחת, הכו עד עילפון. מזון לא ניתן כמובן.

בדרך חזרה מן העבודה, לאחר יום תמים ביער, יהודי שנתפס נושא עמו פרוסת לחם, תפוח אדמה, סלק, גזר, בצל או משהו בדומה לזה, למען הילדים, להשיב את נפשם המתעלפת – נתלה.

יהודים החלו לקנות, בגנבה, מזון אצל גויים. בתמורה לפיסת לחם, כרוב או תפוחי אדמה, נאלצו לשלם במטבע זהב; מסרו את הטובה בחליפות בתמורה ללחם. כך היה עד להקמת הגטו.

ב-12 במרץ [1942] יצאה פקודה להתייצב לעבודה בהקמת גדר, כדי לבדוד את היהודים בגטו. קיבצו את יהודי העיירה לחפור גומות לגדר שנמשכה מן הסכר והלאה, מביתו של ברוך-גודל [גדל?] שפרכו עד בית יעקבקה ברנשטיין, עד לכנסייה הפולנית. מכאן עד בתיהם של שמעון דוחובנה, נחום כץ עד מאקס קרייזלמן מעבר לדרך. כאן הרכיבו את הגדר עד בתיהם של ינטה אינגרלייב, יודל זקס, שלום ללקס, ביתו של

אברמקה שניידר עד זליג דוחובנה, אל ביתו של זיידה כץ. מכאן אל ביתו של מנדל טוֹבֶר, בית באיורקי, בית לייב-שמעון, עד מבשלת השכר אל [טחנת?] ריקה. מן העבר השני נכללו ביתו של הרבי ר' יוסלה, בית המרחץ, בחיה של משפחת קנפר וכל הבתים הסמוכים לנהר. במרכז היו בתי המדרש ובית הכנסת הגדול, שגילו היה קרוב למאתיים שנה. כל זה הוקף גדר גבוהה, לשמש גטו. גובה הגדר היה שלושה מטר. קורות העץ הוצבו בצפיפות, צמודות זו לזו, כקיר, על מנת שלא ניתן יהיה להציץ החוצה.

ואז גירשו את היהודים לגטו על כל מה שהיה להם. צפוף היה שם, כמו מליחים בחבית, משפחות אחדות בבית. סביב הגטו הוצבו שוטרים אוקראינים, רוצחים פשוטים מן הכפרים הסמוכים, למנוע יציאה מן הגטו. החלו חיים מרים מבתחילה. 100 גרם לחם ליום ותו לא, ולא אפשרו להביא לגטו שום דבר. רק כאשר ריחם נוצרי והשליך פנימה כיכר לחם, בר מזל שזכה לתפוס את הלחם – היה מאושר. הרעב היה כבד, תכופות התכתשו אנשים עד זוב דם על פרוסת לחם. אנשים התנפחו מרעב. ילדים, גוזלים פעוטים, מתו ברעב. באחד מימי האסון נכנסו בני הבלייצל לגטו, קיבצו את הגברים והנשים, הנערים והנערות, קצצו במגזזיים את שער הראש ואת הזקנים, מילאו שקים בשער הגזוז והובילו משם.

לאחר מלאכה זו נסעו גרמנים רבים ונותרו רק לנדווירט – מנהל המשק החקלאי עם שוטרי גסטפו.

מעט לעת הטילו על הגטו כופר. למטרה זו הקימו יודנרט בגטו לגבות למענם את הכופר. כך למשל דרשו באחד הימים לספק להם 500 שעוני זהב עם שרשרות זהב, ענקי נשים מזהב וצמידים. הציבו אולטימטום: אם לא יסופקו החפצים בכמות הנדרשת עד יום מסוים בשעה שבע, ילקחו מן הגטו 100 גברים ויירו בהם.

לאחר מכן דרשו יהלומים, טבעות זהב, פרוות, מכונות תפירה, אופניים, אופנועים, גרמופונים, מכונות כתיבה, חליפות איכותיות, מטבעות זהב וחפצים נוספים, באיום שאם לא ימולאו הדרישות יוצאו 600 אנשים ויירו בהם. הגטו כותר אז באוקראינים נוספים, רוצחים עם מקלעים. אנשים נשאו כל מה שנותר להם, נפלו זה על צווארו של זה

ונפרדו: מי יודע אם נצליח לקבץ זאת, ואלוהים יודע מי ייפול קרבן אם לא נצליח לספק את הדרישות.

מדי יום הריצו את הגברים מן הגטו לעבודה קשה ביער ובחציבת אבנים לסלילת דרכים. נערכו בדיקות ליד שערי הגטו, בשעת היציאה ממנו ובכניסה בחזרה מן העבודה, שמא הביא עמו פלוני פיסת לחם.

אנשים שהו בגטו כאוויזים בכלוב. ביקשו לנחם זה את זה כי ראו בחלומם את אבות אבותיהם, נאחזו בזכות אבות, שהישועה קרובה לבוא. אנשים ישבו לפני דירותיהם וישנו, בפנים היה צפוף מזי, כה צפוף שכמעט נחנקו. בשל הרעב והצפיפות הסתננה מגפת הטיפוס. רבים מתו, במיוחד ילדים קטנים. היה צפוף, שרר רעב, ובשינה טיפסו זה לזה על הראש.

הגברים היו שבים מן העבודה מותשים, רעבים ועייפים, ונפלו על הקרקע לנוח. הנשים והילדים היו שואלים: "אבא הבאת משהו?" אם שיחק לו מזלו להביא כמה תפוחי אדמה או סלק קטן, חילקו זאת לילדים והם אכלו אותם לא מבושלים. אומללים חשו אבא-אימא וילדיהם לאחר יום תמים של ציפייה לאב שיביא משהו, ולא עלה בידו. אזי היו הילדים מלקטים קליפות של תפוחי אדמה ואוכלים אותן.

לעתים העלילו על היהודים שהם מגדלים חזירים בגטו. נכנסו לגטו מנהל המשק ואנשי גסטפו על אופנועים, אקדחים בידהם, הכו גברים, נשים וילדים, כל מי שנפל בידהם, כדי שימסרו את החזירים. אנשים התעלפו מאימה. לא היינו [!] מסוגלים להבין את המתרחש.

היה אצלנו בשומסק פולני, ויקטור קצ'נובסקי, שהצטיין באנטישמיות. הוא בא בדברים עם בנדיטים אחרים ועם הלנדווירט, ודרך פרצה, סמוך למבשלת השכר, הבריח חזיר. היו דנרט בא למקום ומצא את החזיר. נאלצו להוביל את החזיר בתהלוכה בגטו. לאחר מכן, בתור עונש, הוציאו את הנערות היפות ולקחו אותן אל הלנדווירט כדי לחלל את תומתן. הן התנגדו לאונס, לכן ירו בהן.

הרע מכל החל ב־1 באב 1942. חדלו לקחת אנשים לעבודה. הגטו היה מנותק לחלוטין. לחם לא חילקו עוד. המצב הורע מיום ליום. ניתנה פקודה לרשום מחדש את כל אנשי הגטו. גברים לחוד, נשים וילדים לחוד. לכל העובדים הנפיקו כרטיסי עבודה, משמע הם מוכשרים

לעבודה. אנשים נשאו אותם עמם בשמחה, תהיה אפשרות לצאת מן הגטו לעבודה. משנסתיים הרישום ציפו לבאות. אך לפי שעה אין פותחים את שערי הגטו. להפך, במקום בו ניצב רוצח אחד על משמרתו הציבו שניים. אנשים הציצו מעליות הגג יומם ולילה לראות את המתרחש מחוץ לגטו. הבחינו כי הגרמנים מריצים גויים, גברים ונשים, מן הכפר קריליץ ומעדרים בידיהם. הבינו כי המצב לא טוב.

כעבור ימים אחדים, בל"ו באב, זה היה במוצאי שבת, בערך בחצות, בא גדוד נאצי וכיתר את הגטו, וכך ניצבו זוגות של רוצחים במרווחים של שני צעדים. הם ניצבו במשך שלושה ימים עם רובים מופנים לעבר הגטו, ופקדו כל יוזא איש ממקומו. יצא פלוני מביתו או עבר מבית אחד לשני – מיד נורה. מן הקליעים נפלו מתים נליה די מַז'ה [?], שעיה בט [בהט], דודי ביקוביצר ועוד אחדים.

הקרבנות נותרו מוטלים כי היה חשש לצאת לקבור אותם. החום היה כבד ומן המתים עלתה צחנה עזה, אי אפשר היה לנשום. מוטל חזן שם נפשו בכפו ועם יושב ראש היודנרט ושני שוטרים יהודים מן הגטו, פנו בידיים מורמות לעבר הגדוד, לבקש מן הרוצחים רשות ללכת אל מנהל המשק. הם שאלו אותו מדוע כותר הגטו ומדוע הרגו אנשים רבים, המתגוללים עתה ברחוב, וחוששים

לקבור אותם. החום כבד, המתים כבר מעלים צחנה, עלולה לפרוץ מגפה. הוא השיב כי הגטו כותר משום שנשמעו יריות מתוכו (שקר וכזב), לפיכך עליו לבצע ביקורת בגטו בחיפוש אחר נשק. אם לא ימצא דבר, יוסר המשמר. אשר למתים, שיאספו ויקברו אותם לפי שעה בתוך הגטו, כי חל איסור על יציאה מן הגטו. קברו את המתים בגנו של שמעון-לייב. הלך רוח של דכדוך רב שרר בגטו. אימת מוות נפלה על כולם משום שהשמירה על הגטו לא הוסדה. ניתן היה לחוש באוויר כי

משהו נורא מתרגש לבוא על היהודים, אך חששו לצאת מן הבית. ציפו בדאגה לבאות. בחצולם: מוסל

חזן [אוסף, פרט]

מועד ההשמדה המוחלטת של הגטו בא. זה היה ביום רביעי ערב ראש חודש אלול 1942. בשעה ארבע לפנות בוקר יצא הרב ר' יוסלה [רבין בחצולם]

והורה לכולם לצום ולהתפלל לנס, שניוושע ונינצל מן הרוצחים. באותו יום רביעי נכנסו לגטו הרוצחים ואמרו ליודנרט כי מי שקיבלו כרטיסי עבודה רשאים לצאת ולהסתדר בכיכר, אותם ייקחו לעבודה. מי שאין להם אישורים, אותם יובילו למחנה ריכוז. ההולכים לעבודה רשאים לקחת עמם את בני משפחותיהם. כך יצאו אנשים רבים, הרוב רצו להינצל מן הגטו הסגור-ומסוגר.

כשכל אלה נמצאו בכיכר, כיתרו אותם והורו להם להתיישב על הקרקע ולא לזוז ממקומם. עתה הבינו את המתרחש. לאחר מכן הורו למוכשרים לעבודה להסתדר בשורות עם נשותיהם, לעזוב את הילדים ולצאת מן הגטו מוקפים ברוצחים. זה התרחש בכיכר שליד בית הכנסת.

הקבוצה הראשונה יצאה מן השער שבין בתיהם של אברמקה שניידר ושעיה דוחובנה. זה קרה ביום השני של חודש אלול. הובילו את קבוצת היהודים אל העיר החדשה. כשהייתה הקבוצה ליד ביתו של פסח בט, התנפלו עליהם בנדיטים שהוצבו שם והכו אותם מכות רצח. כך הובילו את היהודים עד מעבר לבית הקברות הנוצרי. שם היו מוכנים שלושה בורות גדולים. קורה גדולה הייתה מונחת מעל לכל בור. הורו לאנשים להתפשט ולעלות, עשרה כל פעם, על גבי הקורה. שני אנשי גסטפו ירו בראשיהם והקדושים נפלו היישר לבור.

רוחב הבורות היה שישה מטר, אורכם שלושה ועומקם שמונה מטר.

לאחר 4-3 עשרות ירויים, הורו הגרמנים לרוצחים האוקראינים לרדת אל הבור, לצופף את ההרוגים ולפזר עליהם כלור. כך רצחו את הקבוצה הראשונה בבור אחד, כ-1,500 קדושים.

כשחיסלו הגרמנים את קבוצת היהודים הראשונה, הלכו להביא את היהודים החלשים יותר, את הזקנים, הנשים והילדים. פעוטות שלא היו מסוגלים ללכת הושלכו לתוך משאיות, כיסו אותן בברזנטים והובילו אל הבורות. השליכו אותם חיים אל הבור וירו במקלעים אל תוך הבור. כשבאה הקבוצה השנייה, הוציאו מתוכה את הילדים הגדולים יותר, ומילאו בהם את קבר הפעוטות. זה היה הבור השני. היהודים הנותרים נרצחו באופן זהה בבור השלישי ופוזר עליהם כלור.

לאחר מכן כיסו הגויים את הבורות. מ-4,500 יהודים נותרו שלושה קברים גדולים.

בני שומסק אחדים הצליחו, ברגע האחרון, לברוח מן הבורות, אלה הם: ברל סגל, אברהם כפזון, יוסקה בעל-עגלה. הם נכחו במוותם של קדושי שומסק שלנו. שעה שנמלטו ירו אחריהם, אך שיחק להם מזלם להינצל. הם הסתתרו בשדה בתוך התבואה. גויים אחדים סייעו להם להסתתר.

הגויים סיפרו כי במשך שלושה ימים זעו הבורות המכוסים; כשעייפו הרוצחים מירי, דחפו את הקרבנות לתוך הבורות בעודם חיים.

לאחר ההשמדה נותרו עוד בבונקרים משפחות אחדות, אך גילו גם אותם והרגום: נחמן סוסנה ואשתו; קופל סגל הקצב עם שש בנות, שני חתנים, בן אחד ותשעה נכדים; זליג דוחובנה, אשתו ושלושה ילדים; אשתו של אברהם אויפיר [!אויפה] עם ארבעה ילדים; גולד[נ]ברג [?] ומשפחתו; בתו של שלום סוסנה ובעלה, בן של יענקל אפרת [אפרות]; בת של הירש השחור ואחרים.

ביום השישי לאחר השחיטה האחרונה עדיין הסתתרו בתוך מרתף יודל של דוד-שלמה ומשפחתו: יודל ואשתו, חמש בנות וחמישה חתנים, שני בנים ושתי כלות, שמונה נכדים. הם היו מאחורי קיר במרתף וכבר אזלו המזון והמים. שני פעוטות מתו בצמא, נאלצו לקבור אותם במרתף. הבן הבכור, דוד, הסתכן ויצא לחפש מעט מים. הבחינו בו ועקבו אחריו. דיווחו לגרמנים על מקום המסתור שלהם. הוציאו אותם, חפרו בור ליד הקברים ההם, וירו בכולם. וכך הם טמונים בקבר נפרד.

לפי המדווח נותרו עוד אחרים שניצלו וחיים בישראל, אך הם מעטים מאוד.

כאן קבורה העיירה שומסק

ע' 358 – 364.

חיים גלר איך ניצלנו אני ובני

נותרנו 15 איש בלבד מכל שומסק, ביניהם אני ובני. עבדנו אצל הגרמנים, שירתנו אותם, ניקינו אצלם, ובלילה חזרנו לבית הכנסת בגטו ללינה.

פעם אחת בבואי אל הגרמני, הוא היה ימאי, לא היה האיש בבית. אשתו, רוסיה, אמרה לי:

"מחר יירו בכם, 15 היהודים האחרונים. הצילו את עצמכם, אני שונאת את הגרמנים. אל תלוננו הלילה בבית הכנסת".

דיווחתי לכולם, התפזרנו, כל ה-15, בכפרים ולא לנו בלילה ההוא בבית הכנסת.

אני ובני יענקל הלכנו אל גוי מכת השטונדיסטים, אוונגליסט [ולניק]. הוא היה שכן שלי. כל אימת שנתקל בי בדרכי לעבודה אצל הגרמנים נהג לומר כי רצונו להציל אותי ואת בני. הייתי אומר לו כי סכנה להסתיר אותי אצלו. אך בלילה ההוא הלכתי אליו וסיפרתי הכול. יעשה כראות עיניו, אמרתי.

עודנו מדברים נכנס גוי מאחד הכפרים ואמר כי הביא לגרמנים תפוחי אדמה, המחסן סגור ועליו לשוב לביתו עם תפוחי האדמה. אמר מכרי: "קח אתך את שני אלה והסתיר אותם אצלך".

גוי זה, שטונדיסט אף הוא, בא עם גוי נוסף שלא היה שטונדיסט. הוא אמר כי הוא חושש מפניו. אמרתי לו: "אתה לך אמור לו שייסע הביתה לבדו, ובלילה תיקח אותנו אליך".

אמרתי לו לצאת לפאתי העיר ולהמתין לנו. משם נלך יחד.

היציאה מן העיר הייתה בחזקת סכנת נפשות, אך עברנו בשלום את כל הסמטאות. העלטה הייתה כבדה. באנו למקום והגוי איננו, הוא הלך 50 מטר קדימה ולא מצאנו זה את זה בחשכה. חזרנו אפוא אל המכר שלי. הגוי חזר אף הוא, והלכנו שלושתנו לכפר שלו.

העלטה הייתה כבדה, הלכנו 30 ק"מ עד לביתנו. בגדינו היו רטובים מזיעה. הוא העלה אותנו לבוידם. נפלנו כהרואים ונרדמנו.

בבוקר עלה אלינו ואמר כי אשתו חוששת מאוד לאכסן אותנו. הגרמנים באים לכפר מדי יום. עלינו לעבור אל גוי אחר, הוא יביא אותנו אליו. תשעה ימים חלפו עד שמצא גוי, אף הוא אוונגליסט, והלכנו אליו. בדרך אמר: "אל תאמרו שהייתם אצלי. אמרו שמצאתי אתכם ביער, ולא, הוא יאמר לי להמשיך לאכסן אתכם".

בחמשת השבועות, כשנותרנו רק 15 איש בגטו, הערכתי שיש להכין אמצעי מחיה, למקרה שנינצל. היו לי אצל מכר פולני שלנו שתי תיבות, בגדים וחפצים אחרים. אמרתי לגוי: "תאכסן אותנו ואני אתגמל אותך". ביקשתי מוולניק ללכת אל הפולני, לקחת אצלו חפצים, למכור אותם ולקנות מצרכי מזון למען הגוי הנוכחי שלנו.

הוא חזר, הכול בסדר, אך הוא ראה ז'קט חדש ולבש אותו. זה היה הז'קט של בני הבכור, הוא אפילו לא הספיק למדוד אותו בחייו. בראותי את הז'קט אחזה בי חולשה, חשתי ברע והגוי הבחין בזה. הוא פשט את הז'קט ואמר: "קח אותו אתך לבוידם קר שם". לא לקחתי.

בלילה היה מחזיק אותנו בבית, כי למעלה היה קר מאוד. באחד הלילות שמעתי דפיקות חזקות בדלת וקריאה ברוסית: "פתח". הבנתי כי אלה בנדיטים אוקראינים. הערתי את בני משנתי ויצאנו בעוד מועד לבוידם. בני הבליעל ראו כי אין יהודים והלכו.

מכאן ואילך חששנו להיות בבית, שהינו במרתף עד פסח. הקור במרתף היה עז, אך עדיף הקור על פני המוות.

פעם בא אלינו בעל הבית למרתף עם זקן השטונדיסטים, הוא ראה אותנו מתפללים בתפילין ואמר: "דע לך כי אצלנו תפילין הם טרפה, רצוני שתשרוף אותם, אסור להחזיקם בביתנו". אמרתי ליענקלה להוציא את הפרשיות ולשמור אותן, ואת "הבתים", שישרפו.

התפללנו מדי יום עם הפרשיות. בפסח לא רצינו לאכול חמץ, הסתפקנו בשלושה-ארבעה תפוחי אדמה ליום. טרפה מעולם לא טעמנו, והגוי היטיב להשגיח עלינו.

באחד הימים פרצה בהלה. השודדים האוקראינים נכנסו לחפש פולנים במטרה להרוג אותם. באו אל בעל הבית שלנו הורי אשתו, פולנים, להסתתר. הוא אמר: "מצטער, עלי להציל את הורי אשתי, ואתם חייבים ללכת אל אחר".

בינתיים נודע לנו כי בכפר מסתתרים יהודים אחרים, נער ונערה. אמרתי לו: "הבא אותנו אל גוי זה ואשלם לו גם בעד השניים הללו". הוא הלך, חזר ואמר כי ההוא אינו מסכים. שלחתי את בני: "לך אליו והבטח לו הרבה".

שמע הגוי והסכים. באנו לבידם שלו, ישבו שם נער ונערה מפוחדים שמא יישלח אותם ויאכסן אותנו. הרגעתי אותם ואמרתי כי אני משלם גם עבורם וכך נותרנו שם ארבעתנו.

סיכמתי עם שטונדיסט זה כי ירשה לנו לחפור בור לארבעתנו. חפרנו בלילה, כיסינו את הבור בלוחות עץ ואדמה, מעל שתלנו עשב כדי שלא יבחינו. הבור גבל במרתף והגישו לנו מזון, לחם, תפוחי אדמה, מים, דרך פשפש.

לא יצאנו מן הבור. את צרכינו עשינו בסיר ובלילה שפכנו.

בערך בחודש מרץ בא הגוי ואמר כי הרוסים כבר כאן, שנצא כי אינו רוצה להחזיק אותנו עוד.

היה קר, כפור עז ושלג בגובה מטר. משכיבה ממושכת במקום אחד, התעקמו רגליי, אך הוא פשוט גירש אותנו.

בחצות הלילה יצאנו, לקחנו עמנו עוד שני יהודים שהיו אצל שכן והלכנו בכפור ובסופת השלג. הפרטיזנים הבחינו בנו. התברר כי אנחנו הולכים לשומסק ושם יש עדיין גרמנים. נשארנו עד שנזדמן לנו פרטיזן יהודי והוא סיפר לנו כי יהודים מתקבצים ברובנה, זדולבונוב. הלכנו בעזרתו לזדולבונוב ומשם לקייב ולאחר נדודים נוספים באנו לישראל.

השבח לאל!

ע' 365 – 368.

זיידה חודוקר מותה של דבורהלה

השתייכתי לקבצנים הרגילים של שומסק. שם גדלתי, שם התחנכתי.

סיימתי את "החדר" היהודי הנודע עם הרבי והרבנית, נשאתי את עביט השופכין, שימשתי אומנת לילדי הרבנית, ערכתי למענה קניות בחנות אצל חיים-אהרן על הגבעות, חטפתי מכות מן הרבי, סבלתי גידופים וביזיונות. בבית – גם כן לא ליקקתי דבש. סיימתי גם בית ספר רוסי, שם נהנה המורה להכות בסרגל על כפות הידיים, על כל שטות – או כאשר נתקל בשירים ביידיש מתוך מקראה יהודית או בספרים בלשון הקודש – במיוחד את הילדים היהודים.

בן 15 כבר הייתי איש שהשכלתו שלמה, "הראייה", אבי השכיר אותי לגולדה מן הכפר אוביץ' הסמוך לשומסק, להיות מורה לילדה בשכר 25 רובל לזמן, הפכתי ממש למורה, מודרני. למדתי עם הילדים יידיש, עברית, רוסית וחומש עם רש"י, תנ"ך, תפילה, אמירת ברכות, קריאת שמע ועוד לימודים מסוג זה, אשר לי עצמי חסר בהם ידע. חוץ מזה היה עליי לרוקן את עביט השופכין, להכין לפרה את מזונה ולגרור את הכבש אל הדיר, ללכת בכפר עם סל ולקנות ביצים ומצרכים אחרים לצרכי מסחר. לכן רבה הייתה שמחתי כשפרצה המהפכה בשנת 1917. הלב עלץ, כמעט פרח מתוכי משמחה.

הכול שייך לעם! לכל בני האדם באופן שווה – אמרו – אין עוד בעלי זכויות יתר, כולם שווים! אין עוד הבדל בין יהודים ללא-יהודים, על כולם ללכת יד ביד ולבנות יחד עולם יפה נאור של שמחה ואושר.

וכך, יד ביד, פסעתי בקצב בהפגנה גדולה עם דגלים אדומים, מאושר וקורן, ושרתי את המרסיזי עם כולם בקול רם עד שניחר הגרון.

אין עוד צאר! אין אדונים, אין עבדים, אין הבדל בין יהודים לגויים, אין עוד "ז'יד מצורע". כולם שווים! כולם חופשיים! מיד הבנתי כי אסור לי לעמוד מנגד, כי מקומי בצבא המהפכני. נרגש ונלהב מצאתי עצמי כמתנדב בתוככי רוסיה, בעיר המסחר הגדולה סרטוב שעל שפת הוולגה, בשורות צבא מהפכני עצום.

בשל מקרה משפחתי הרשו לי לנסוע הביתה. בינתיים החלו פוגרומים ביהודים ונשארחי בשומסק.

הייתי חבר בקבוצת הגנה עצמית קטנה וחלשה, בראש עמד סנדר מילמן. בנסיבות לא חמורות ביותר הייתה ההגנה העצמית עושה משהו לעתים. היינו מתקבצים, כמה עשרות בחורים שידעו לאחוז רובה ביד. כשהלפתי פעם ליד בית קרוב משפחתי, אברהם בנו של יואל-זליג, ראיתיו יוצא מן הבית עירום למחצה ורץ הישר לעבר הסכר להגן על יהודים. בתו דבורה, נערה יפיפייה, שחרחורת חיונית כבת 18, רצה בעקבותיו וקראה בצער: "אבא! חזור! אבאלה! אני מתחננת אליך אל תאמלל אותנו!" אך אברהם בן יואל-זליג רץ להציל אנשים ולא נתן דעתו, ולא שיער את הסכנה.

אותה שעה הופיע מן הרחוב, ליד בית אברהם-ישראל קוטלר, רוכב ולראשו כובע פרווה מוזר. הוא כיוון אליה את הרובה והורה לה בקול שיכורים: "שתקי יהודייה".

דבורה נשמעה לו, לבן הבלייפל, היא אכן השתתקה. היא התנודדה, נאחזה בדלת ואט-אט נשמטה לקרקע.

כשמיחרתי לגשת אליה, ראיתי סביבה שלולית דם. היא הביטה בי שותקת בעיניים חומות גדולות. מין מבט מוזר היה זה, שלא אשכח לעד.

"עזור לי לקום" – ביקשה. קרישי דם פרצו מפיה ומאפה. כשנשאתי אותה על ידי הביתה והשכבתי אותה במיטה, זרם הדם ביתר שאת מאפה ומפיה על כל גופה. המיטה כולה הייתה ספוגה בדם. לרופא הזקן, ד"ר יעקבסון, לא נותר אלא לאשר כי הקליע חורר את השד השמאלי ויצא מן הגב, ואין לאל ידו לעשות דבר.

קשה לתאר את שהתרחש בבית קרוב משפחתי. האם החולה לא חדלה להתעלף וזעקה: "הצילו לי את ילדתי! גוואלד! אלי הטוב! אל תיקח את דבורה, אל תיקח ממני את דבורה שלי!" דבורה השיבה לה בקול חלוש וביקשה מאמה: "אימא! שכחי אותי! תארו לעצמכם שמעולם לא הייתה לכם בת דבורה!"

הרגע הטרגי ביותר התרחש כשחזר האב וראה את המראה. הוא חבט באגרופיו החזקים בראשו וזעק:

"ריבונו של עולם! אני הרוצה של ילדתי!" הוא כרע ליד מיטתה ביללות אימים. שום אמן, שחקן הטרגדיות הטוב ביותר, אינו מסוגל ליצור על הבמה רגע טרגי שכזה.

אך אלוהים לא שמע ולא שעה לזעקותיו וליללותיו. מצבה של דבורה לה החמיר והפך קריטי. היא הניחה יד חיוורת על ראש אביה, ובקול שהלך ונחלש ניחמה גם את אביה בהצעה לשכוח אותה, ישכח כי הייתה לו בת בשם דבורה! היא עוד נאבקה פעמים אחדות במוות, התרוממה וביקשה להתיישב, אך גושי דם גדולים חמים זרמו מפיה וחנקו את גרונה. חסרת אונים נפלה על הכר המגואל בדם. גניחה עזה פרצה מחזה, היא נרעדה פעמים אחדות, עיניה החומות היפות נפקחו לרווחה, עמדו על מקומן ולא זעו עוד.

בחוץ האיר השחר. השמש זרחה.

ע' 369 – 371.

זה אירע בשומסק [סיפורי מוני חזן]

מוני חזן, מזכיר איגוד יוצאי שומסק באמריקה, מן הדמויות
העמקניות של שומסק [המערכת]

מוני חזן יוסלה רזנבלט מתפלל בנעירותו בשומסק

מי היה ר' יוסלה יודעים כולנו. לא רק כאן באמריקה היה מפורסם וידוע, שמו הדהד בעולם כולו. אך לא לכולם ידוע כי שמו של ר' יוסלה נודע ברחבי פולין ובווהלין בעודו נער, ובכל עיר ועיירה בהן התעכב עם אביו לתפילה בשבת התענגו על מתיקות שירתו בבתי הכנסת ובבתי המדרש.

עוד בילדותו שר תכופות ליד הטיש של הרבי מוויז'ניץ, שאביו היה חסיד שלו. הוא נשא חן בעיני הרבי עד מאוד ואביו קיבל ממנו מסמך ובו הסכמה המאשרת כי יוסלה הקטן רשאי להתפלל לפני העמוד. ואז לקח אותו אביו לסיור בערים ובעיירות ברחבי פולין ואוקראינה.

למעלה משנתיים נסעו הוא ואביו, ומדי שבת התפלל בעיירה אחרת. לאחר נסיעתם מן העיירה לא חדלו לשבח את החזן הקטן יוסלה.

והנה, לפני למעלה משישים שנה [1896], יוסלה, נער בר מצווה, בא להתארח אצלנו בשומסק, והתפלל בה שתי שבתות תמימות.

בשנים ההן, כשהיו תולים מודעות בעיירה על בואו של חזן לא היה בזה חדשה, משום שמרבית החזנים עשו סבבי הופעות בעיירות, במיוחד בימי ספירת העומר ולאחר שבועות עד שבת נחמו, אז היו החזנים עם המשוררים יוצאים אל העיירות. במודעות הודיעו כי החזן יתפלל בעת קבלת שבת בבית המדרש הגדול ובשבת בבוקר בבית הכנסת הגדול.

אצלנו בעיירה לא היה חזן שנתן, שורת החזנים נתקבלה בברכה, והיו עוזבים את העיירה שלנו מרוצים מאוד.

ייהי היום, וברחבי העיירה נתלו מודעות על בואו של חזן עם משורר בשבת שלפני ראש חודש "שבת מברכים". קבלת שבת יעשה בבית המדרש הגדול, ובבוקר יתפלל בבית הכנסת הגדול. כנער אהבתי חזנים. היות ולאבי היה מקום קבוע ליד כותל המזרח, הייתי מן הראשונים בבית המדרש.

הציבור שהתקבץ, ערך קבלת פנים לחזן אשר בא עם משורר. סברו כי החזן יתפלל לפני העמוד והנער יהיה המשורר. לקראת "לכו נרננה" הגישו שרפרף, והנער התעטף בטלית והתייצב לפני העמוד, זה כשלעצמו כבר היה לפלא, לא קרה עוד אצלנו שנוער יתפלל לפני העמוד, במיוחד לא בעת קבלת שבת. אך לאחר שהציג האב לרב שלנו את המסמך עם ההסכמה מן הרבי, הודיע הרב על כך לציבור וביקש שקט.

תבינו בעצמכם את הרושם שעשה אז יוסלה על כולם בשירתו. עד היום זוכר אני את "מזמור לדוד", "שיר מזמור ליום השבת", "רזא דשבת", "אהבת עולם", "השכיבנו", "ושמרו", הציבור היה אחוז התלהבות.

יהודי שומסק היו מבינים בחזנים טובים. מתפללי קלויזים אחרים התקבצו והצפיפות גברה עד כי עמדו אנשים בחוץ ליד החלונות.

בשבת בבוקר היה הדוחק בבית הכנסת הגדול כה רב שלאחר התפילה לא היו אנשים מסוגלים לפלס לעצמם דרך. כל אחד ביקש לראות את ילד הפלא, כל הקהל נהר לעברו, נאלצו להוציא את החזן הקטן על כפיים.

נהוג היה אצלנו להזמין את החזן כאורח לשבת, שכנעתי את אבי להזמין את האב עם החזן הקטן לביתנו לשבת.

סברתי כי יישאר אצלנו במשך השבת, אך בשבת בבוקר, כששמע דוד, הירש-גדל שהתגורר מחוץ לעיר, את תפילתו של יוסלה, אמר לאבי כי הוא רוצה את החזן אליו. אבי, שהיה צעיר בשנים רבות מדודי, לא היה מסוגל לסרב לו. חוץ מזה הוא היה גדול גבירי העיירה וגם גבאי בית הכנסת. לאחר התפילה נטל את האורחים עמו לביתו שהיה מרוחק מרחק רב מן העיירה. קופצים רבים ביקשו לזכות בזה אך ההצלחה תמיד של הנגיד.

אין לתאר את אשר התרחש בבית הכנסת לאחר התפילה. נשכחו כל דאגות הפרנסה. בכל מקום דיברו על החזן הנער, יוסלה. נשים איחלו לעצמן שילדיהן יהיו מוצלחים כמו יוסלה ולא חדלו להלל את יופיו, לא היו מסוגלות להירגע. הן היו מוכנות להיות עמו כל היום ולהקשיב לשירתו.

בתקווה לשמוע עוד ניגון של יוסלה, התקבצו האנשים ביום ראשון סמוך לבית בו התאכסנו הוא ואביו. הם התאכזבו משגילו כי יוסלה ואביו עדיין שוהים בבית הגביר הירש-גדל, לשם הוזמנו בשבת לסעודה.

בקוצר רוח חיכו ביום שני, שלישי, רביעי, ועדיין יוסלה אצל הנגיד. כמעט ופרץ מרד. אך אני הייתי מרוצה משום שמיד לאחר סעודת השבת הלכתי לבית דוד. הוא התגורר בארמון בן עשרה חדרים, והיה מקום ליוסלה ולאביו להישאר בו.

דודי אף הוא היה יודע נגינה וזמר. ואפילו התפלל שנה אחת בבית הכנסת באודסה. אך את שכר התפילה נתן להכנסת כלה. כך נהג מדי שנה, בימים הנוראים, להתפלל בערים הגדולות במרחק לא רב מן העיירה שלנו, ואת הכסף מסר להכנסת כלה. בעצמו היה גביר שהונו מאה אלף רובל, נוסף לכך היו לו יערות, שדות, טחנות קמח ואחוזות. מבינים אתם כי לאחר הזמירות הנאות ליד השולחן, הוא לא היה מוכן להניח להם. לאחר ההבדלה, שלח את הרכב להביא את חפציהם מן האכסניה והם התיישבו אצלו בשני חדרים, מובן מאילו שסיפקו להם מזון ומשקה מן המובחר והמשובח.

דודי עשה זאת לא כל כך לשם הנאתו שלו אלא בשל נכדיו שהיו בני גילו של יוסלה. הנכדים התלהבו מזמרתו של יוסלה. הם היו משכילים, ניגנו בפסנתר ובכינור והזמינו את יוסלה אליהם לאחר הבדלה. הוא שר למענם והם ניגנו בפסנתר. וכך, יחד עם יוסלה, ניגנו ושרו כל הזמן. נהייתי הנאה מרובה ורבצתי שם ימים תמימים. עד היום עודני זוכר את הזמר שלימד אותם יוסלה, והם ניגנו אותו לאחר מכן במשך תקופה ממושכת.

משחלפו יום ראשון, שני, שלישי, ראה האנשים בעיירה שדודי עיכב את יוסלה ואת אביו, והייתה בלבם תרעומת גדולה על דודי.

אך דודי ידע כי הכסף יענה הכול, ועל מנת לפייס את הציבור פעל דודי שיוסלה יתפלל שבת נוספת, שהייתה ראש חודש. התנאי היה שדודי ישלם להם מכיסו כפי ההכנסה שהייתה בשבת הקודמת. הוועד שאסף את הכסף דאג לאסוף סכום גדול ככל האפשר כדי שהנגיד יאלץ לקיים את הבטחתו. רק אז נרגעו אנשי הקהילה.

במשך השבוע כולו, עד יום רביעי הבא, שרו אצל דודי. נכדיו ניגנו בפסנתר ובכינור וחיו רינה וזמרה ששון ושמחה.

כשהודיעו בעיירה כי יוסלה נשאר להתפלל שבת נוספת הייתה שמחה בלב כל.

ביום חמישי אחר הצהריים הורה דודי לרכב לרתום את הסוסים לכרכרה ולהוביל את יוסלה ואת אביו לעיירה, שם זכה לקבלת פנים נאה.

באכסניה שיננו האב ובנו את תפילת ראש החודש. האכסניה הייתה נתונה במצור מרב אדם, אנשים שבאו להאזין לשירתם.

יוסלה התפלל אפוא שבת שנייה בבית הכנסת הגדול. עד היום זכורות לי תפילות: "בצאת ישראל", "ה' זכרנו", "זה השער". בית הכנסת היה גדוש אדם. נשים ונערות צרו על עזרת הנשים שהייתה גדולה למדי.

אף שחלפו שנים כה רבות, עדיין מהדהדים באוזניי קטעי ה"הלל" שהוא שר, ולא אשכחם לעולם.

לא אשכח גם את יהודי שומסק שהשילו מעליהם את בגדי החולין של הדאגות הארציות, והתעלו לקפרות רמות של צליל ונשמה.

כוחו של יוסלה רוזנבלט, המדרגה של יהודי שומסק, מזכירים את הביקור של יוסלה רוזנבלט אצלנו בשומסק.

ע' 376 – 379.

מוני חזן הנגיד שהיה לבעל בית מרחץ

באמצע המאה ה-18 הייתה עיירתנו שומסק, כפר ללא יהודים. התיישב במקום פלוני בשם דוד עם משפחתו, וממנו התפתח שם יישוב יהודי שחפץ אט-אט מכפר לעיירה.

ר' דוד שומסקר [בט] זה – לפי מסורת שקיבלו אנשים מאבותיהם ומסביהם – היה גביר גדול והיו ברשותו משרפות לבנים משלו. כשגדלה האוכלוסייה היהודית בעיירה, דאג לבנות בית כנסת ולהבדיל, בית מרחץ. הוא גם דאג לבנות בשוק שתי שורות חנויות שעברו בירושה לצאצאיו.

בית המרחץ הישן, שבנה ר' דוד, נסגר ברבות הימים. הממשל סגר אותו משום שהייתה סכנה לטבול ולרחוץ בו. הורו להקים מבנה חדש עם מתקנים חדשים שעלותם המשווערת כמה אלפי רובל.

כנהוג נערכו אספות, חיפשו דרכים להשגת הסכום הנדרש. אולם אף שהיו בעיירה נגידים, לא הצליחו לגייס אלפים.

נמצאו כאלה שהבטיחו לתת מאה רובל כל אחד, אך לא יותר. כך קיימו מד שבוע אספות, אך ללא התוצאות המקוות. האמידים מצאו עצה: רכשו לעצמם אמבטיות וסמבורים גדולים או דוודים לחימום המים והתרחצו או טבלו בבית.

אך מה על העניים? ואגב, יש עניין נוסף, טהרת המשפחה. מילא העשירים, הם נסעו לעיר אחרת לטבול, אך העניים לא עמדו בהוצאות. עיכבו אפוא את הקריאה ולא החירו להתפלל בבתי המדרש ובבית הכנסת הגדול בשבת, וביקשו עצה לאפשר בניית בית מרחץ. כך הייתה שומסק כמרקחה במשך חודשים ולא הצליחו להגיע לכלל הבנה. העניים תלשו עורם מעליהם, מייסר היה לראותם בצערם ובייסורייהם.

הייתה בעיירתנו משפחת "חזנים", היו אלה שלושה אחים ששם משפחתם חזן, כינו אותם: החזנים.

הבכור היה אכן גביר גדול, שמו היה הירש-גדל, שני האחים האחרים, יצחק ויעקב, היו אף הם אמידים אך לא עשירים כהירש-גדל.

העריכו את חונו בשנים החן בלמעלה ממאה אלף רובל. הוא היה בעל שדות, יערות, טחנות קמח ואחוזות.

קיוו אפוא שהוא יענה בסכום גבוה ויבוא לעזרת העיר, אך הוא לא עשה זאת. בינתיים חלף זמן-מה ועדיין לא היה סיכוי לבית מרחץ. כשראה האח הצעיר יותר, יצחק, שאין מצליחים לשכנע את אחיו העשיר לתרום סכום ניכר, נטל על עצמו לדאוג לבית מרחץ למען העיר.

כאמור, גביר הוא לא היה. היו לו מעט נכסי דלא נייד, הוא מכר הכול והשיג את הסכום החסר למה שגייסה הקהילה. כעבור חודשים אחדים היה לנו בית מרחץ על כל מתקניו. שומסק, חייתה נפשה. הוא קיווה כי הקהילה תשיב לו את הכסף שהשקיע. לפי שעה השגיח בעצמו, עד אשר יוחזר לו כספו והוא ישוב להיות בעל-בית כבעלי-בתים אחרים. בקהילה בכל אופן לא הזדרזו, מה אכפת להם. בית מרחץ יש, מקווה גם כן. מי שמשגיח עליו יש גם כן. שיחיה כך.

העיר אכן רחשה לו כבוד גדול. כשהיה בית המרחץ מוכן, הובילו אותו ואת אשתו בלוויית כליזמרים ברחבי העיר עד לבית המרחץ. הייתה שם דירה ובה ארבעה חדרים, בה השתכן לפי שעה, במחשבה להעביר את העסק למי שיוכל להחזיר לו את הכסף. הייתה זו תקווה שווא, מי ירצה להשקיע אלפים רבים ולהפוך לבלן? הוא חי בינתיים בתקווה שהאלוהים ישלח את מי שישב לו את כספו. כיוון שהשקיע בבית המרחץ את כל חונו לא היה לו מקור פרנסה אחר, הוא נאלץ, המסכן, להתפרנס מבית המרחץ במשך כל חייו.

ע' 380 – 381.

מוני חזן חופה בבית העלמין

לפני למעלה מ-70 שנה [על סף המאה ה-20?] גבתה מגפת הכולרה שהשתוללה באירופה חייהם של 20 מיליון [?] בני אדם, והגיעה גם לעיירתנו שומסק.

לא נודע מאין באה המגפה אך לפתע החלו אנשים לחוש בבטנם, התענו ימים אחדים ונפלו מתים כזבובים.

היו בעיירה שלנו רופא ושני חובשים. אך הם היו אובדי עצות משום שמן הכפרים השכנים הובילו גויים חולים לבית החולים העירוני שהיה מלא חולים עד אפס מקום. הם נקטו בכל האמצעים להציל חולים, במקרים ספורים התמזל מזלו של פלוני להחלים, אך רוב החולים מתו בייסורים. פרצה בהלה בעיירה, פחד נפל על כולם.

צעיר או זקן, איש לא היה בטוח בחייו. לא ידעו מה יביא המחר, את מי מחפשת הכולרה כקרוב. מדי יום נוספו קרבנות חדשים. אנשים חשו לפתע ברע, נתקפו כאב בטן וקודם שבאה העזרה הראויה נפלו קרבנות.

קרבנות נפלו בקרב עניים ועשירים ותכפו מיום ליום. הייאוש החזיר בהלה בלבבות.

המגפה פרצה בתחילת הקיץ ונתמשכה עד אלול. התנאים הסניטריים בעיירות הקטנות היו מאז ומתמיד גרועים משהיו בערים גדולות. לפיכך הייתה החרדה אצלנו רבה יותר. גם חסרו אמצעים ותרופות לבלום את המגפה.

המצב הכלכלי מילא אף הוא תפקיד וגרם לכך שהמגפה פשטה כאש.

הממשל הרוסי נקט בכל האמצעים לעצירת המגפה. נתקבלו הנחיות מרשויות בכירות כיצד לנהוג. הן נחלו בבתי המדרש ובקלויזים, והתרו לשמור על ניקיון.

אך מה התועלת, אם לרוב האנשים אצלנו לא היו האמצעים למלא אחר ההוראות הסניטוריות. לא היה בעיירות הקטנות תיעול, מי הנהר היו מזוהמים בצואה ופסולת, ומי שתייה אחרים לא היו.

בשל המים המזוהמים התפשטה המגפה במהירות. הדבר הניע את ד"ר יעקבסון, מנהל בית החולים העירוני, שהיה במימון ממשלתי, לזמן אספה של בעלי הבתים ולתת להם הנחיות התנהגות הכרחיות.

בראש ובראשונה אסר לשתות את מי הנהר, אלא אם הורתחו. אסר אכילת פרות טריים, רק מבושלים. ירקות הורה לשטוף היטב במים רתוחים קודם אכילתם. חלב פרות להרתיח לפני שניתן לילדים לשתות. שמירה על ניקיון אישי. רחיצת ידיים לפני אכילה ולאחר כל עבודה. התזת קרבול במקומות מזוהמים והקפדה שלא ינוחו זבובים על מזון או מים.

על מנת להקל, ולאפשר שכל אחד יוכל לשתות מים רתוחים, הוזמנו אצל שלמה הפחח שני דוודים גדולים להרתחת המים, והם חולקו חינם.

למטרה זו נשכר בשוק ביתו של שלמה בט. שם הציבו את הדוודים והרתיחו בהם מים במשך כל היום. למן הבוקר עד שעת ערב מאוחרת התרוצצו אנשים, כלים וקומקומים בידיהם, לקחת מים רתוחים. בחדר הקדמי גם הציבו מיטות אחדות למען אנשים שחשו ברע, לתת להם עזרה ראשונה.

הרופא הזמין מבית המרקחת כל מיני טיפות שחולקו על גבי סוכריות. נשכרו בחורים חסונים שהולבשו כסניטרים, בחלוקים לבנים, והם היו מוכנים לבוא לעזרתו של כל מי שהתלונן על כאבי בטן. מדי יום הביאו חולים שכאלה אל הבית בו היו המיטות. השכיבו את החולה, עיסו את איבריו בספירט, השקו אותו בטיפות שהרופא הזמין והניחו לו לנוח. אם הוטב לחולה הובילו אותו לביתו, אם לא, הובילו אותו לבית החולים העירוני, שם טיפלו בו ד"ר יעקבסון ושני החובשים.

פעמים אחדות במהלך השבוע היו הרופא ומפקד המשטרה יוצאים לבדוק את מצב הניקיון בעיירה.

בתי שימוש ומקומות מזוהמים, הורו לנקות, פיזרו סיד והתיזו קרבול. הרוקח חילק קרבול בחינם כדי שאפשר יהיה לשמור על ניקיונם של מקומות אלה.

אנחנו בני הנוער זכינו בפיקניק, הלימוד ב"חדרים" נאסר. המלמד היה בא ללמד בבית. למדנו שעה ונפטרו מן העסק. הלכנו לוועד העירוני שם חילקו סוכריות עם טיפות מנטול. פשטנו בעיירה וחילקנו את הסוכריות. אם נתגלה חולה מיד דיווחנו לוועד. הייתה גם עגלה קטנה מוכנה, והחולה הובל לוועד.

ייתכן כי אמצעים אלה שיפרו את המצב. הציבור נזהר יותר ונשמר לנפשו בהתאם להוראות הרופא. ובכל זאת השתוללה המגפה. כל יום הביא עמו קרבנות חדשים. ועד הקהילה היה מיואש. לרוע המזל נעשו הימים חמים, היה חודש תמוז. החום החליש את האנשים. התכנסו אצל הרבי ר' ברניו [לרנר] בקלויז לטכס עצה ותחבולה. ולפי שעה נחלקו למניינים ומדי יום קראו פרקי תהילים והתפללו.

הנשים מיהרו לבית העלמין לבקע קברים ולבקש זכות אבות.

לפני תשעה באב הורה הרבי ר' ברניו, בעצת ד"ר יעקבסון, להכריז בכל הקלויזים כי הצום בתשעה באב אינו חובה למי שחשים חולשה. אך בשל כך הורה לכולם ללכת לבית העלמין להתפלל.

במוצאי שבת חזון שוב התכנס ועד הקהילה אצל הרבי בקלויז. הם התעכבו שם עד שעת לילה מאוחרת.

למחרת נודע כי יש אולי סגולה לעצירת המגפה. נחוץ רק לערוך חופה בבית העלמין, הווה אומר, ועד הקהילה יחתן יתומה, מצווה גדולה אצל יהודים. יערכו חופה בבית העלמין, עם כליזמרים, והמגפה תיפסק.

אם הרבי ר' ברניו הציע סגולה זו, אינני בטוח, אך ברור היה כי הסכים לכך.

השכם בבוקר פשטו השדכנים בעיירה לחפש מועמד לחתן ומועמדת לכלה.

מילא חתן, אותו סיפק לנו אלוהים, זה היה פרץ הלא-יוצלח. עיוור בעין אחת, צולע ברגל אחת ונוסף לכך מגמגם. הוא כבר היה בן שלושים ומעלה. הייתה לו אם חולה שהיה עליו לפרנס. מדי יום שישו סבב בעיירה עם תיק לאסוף חלה ולחם לשבוע כולו. נתנו לו גם מטבע, פיסת בשר או דג. הכול היה מביא לאמו, מזה חיו כל השבוע.

בבואו לבית לבקש חלה נהגו נערות לשאול אותו: "פרץ התרצה לקחתני לכלה?" הוא היה פורץ בצחוק של שמחה ומשיב: "כן, כן". תכופות גם התמלא ביטחון וביקש לנשק לנערה. הנערה החלה לרוץ בצווחה והוא מדדה אחריה עם התיק.

מחזה מעין זה התרחש כמעט בכל בית. שמח היה כשבא פרץ השוטה לאסוף פיסות חלה ביום שישי.

בקיצור, ברנש זה היה מועמד מתאים להיות חתן. השאלה היא היכן לוקחים בת מלכה שתתאים לחתן זה?

איך נאמר: יגעת ומצאת, ואכן, מזווג הזיווגים שלח יפיפיה.

היא צלעה מעט ברגלה השמאלית, ידה הימנית הייתה משותקת, חירשת קמעה, ובעלת זוג עיניים אדומות.

החתן התאהב בה מיד והיה מוכן לומר: "הרי את..." אלא שאמו התערבה ולא התירה שהבן-יחיד שלה יהיה חתן בלי נדוניה. "אם רוצה הקהילה להשיא יתומה – טענה – וכי צריך לגרום עוול לחתן? הוא לא ילך לחופה אלא אם יקבל 100 רובל במזומן נדוניה, ומזונות קבועים".

ועד הקהילה הבין כי היא צודקת בטענותיה. פשטו כמה יהודים בעיירה, אספו 100 רובל וגם בגדים לחתן-כלה וכל ציוד החתונה.

החתונה נקבעה ליום שישי בצהריים, ערב שבת נחמו. תוכלו לשער מה התרחש ביום שישי ההוא. גברים אדוקים ונשים צדקניות עסקו בהכנות ובדאגה שהכול יתנהל כשורה. הכינו מכל טוב, וי"ש זרם כמים. הכול איחלו לעצמם שהסגולה תתקבל על ידי ריבון העולם והמגפה תיפסק.

הציבור התקבץ בכיכר השוק, מול הבית בו נתקיימה החתונה. נערות צעירות התהדרו ובאו ברגע שהכליזמרים החלו בנגינה.

בשעה שתיים בערך כבר הייתה כל העיירה ליד הבית אשר בו נערכה החתונה. המתינו רק לרבנים ולראשי הקהל. לא זמן רב הוצרכו להמתין. חילקו לכל אחד עוגת לייקה [עוגה ספוגית] וי"ש וההצגה החלה לאחר הושבת הכלה ולאחר שהנשים בכו כאוות נפשן.

בראש הלכה חבורת הכליזמרים וניגנה כל הדרך לבית העלמין, אחריהם הרבנים, כלי הקודש וראשי הקהל, אחריהם החתן עם שושביניו, הכלה ושושבינותיה וכל העיירה. מגדול עד קטן הלכו כולם לבית העלמין.

קשה לתאר את אשר התרחש בבית העלמין. החופה שהועמדה בשער בית העלמין, הכלה ושושבינותיה שסבבו את החתן שבע פעמים, החתן המהודר בעל זקנקן התיש, שעל כל העת משמחה.

זכור לי כי הטקס התמשך עד שעה לפני הדלקת נרות. הכליזמרים הובילו את החתן-כלה לדירת אמו. הנשים נחפזו להדלקת נרות, והגברים התכנסו בבתי המדרש ובקלויזים לקבל שבת.

אם הועילה סגולה זו להפסקת המגפה, לא הוכרע, ואינני זוכר בוודאות מתי נעצרה המגפה. אני זוכר רק כי משנעשה קריר יותר קטנה המגפה. בכל מקרה היה זה מחזה לזכור.

צר לי רק כי שלום הבית בין הזוג לא נמשך זמן רב. יודעים אתם מדוע? – בגלל החמות.

[אזכורים אחרים בספר הזיכרון מעידים כי ככל הנראה מדובר במגפת טיפוס שפרצה בסוף מלחמת העולם הראשונה. בתקופה זו השתוללה בעולם מגפת השפעת הספרדית שגבתה חיי למעלה מ-20 מיליון].

ע' 382 – 386.

מוני חזן אתה הראת

באמריקה, 50 דולר אינם מטבע גדול עד כדי להתפאר בו. ואם יכול יהודי להרשות לעצמו לשלם בבית הכנסת 50 דולר בתמורה ל"אתה הראת" בשמחת תורה, לא יעורר העניין כל פליאה. אך בעיירה קטנה באוקראינה, לפני 70-80 שנה [בסוף המאה ה-19], עיירה שאת מספר הגבירים בה ניתן למנות על אצבעות כף יד, אם נמצא נגיד המוכן לשלם 50 רובל בתמורה ל"אתה הראת", הרי זה פלא. אך הבה לא נלאה את הקורא וניגש היישר לסיפור המעשה.

לאבי היו שני אחים, מבוגרים ממנו. אחד שמו הירש-גדל, הבכור, היו לו יערות, שדות, טחנות קמח, אחוזות. החשיבו אותו לגביר אדיר. מדי מוצאי שבת נהגו האנשים שעבדו בשדותיו ובענפי מסחר אחרים להתאסף למסור את כספי הפדיון השבועי. הסמובר ניצב בצד, וכל אחד כובד בכוס תה עם תקרובת.

האח השני, יצחק, לא היה עשיר כמו הירש-גדל, אך החזיק בחכירה את משרפת הי"ש וגידל שוורים שהאכילם בלתת שנותר בתהליך ייצור הי"ש. הוא מכר אותם בוורשה, ביאליסטוק ובערים אחרות. נוסף לכך היה שוכר אחת לשלוש שנים את הנהר, בעת ששחררו את המים, למטרת דיג. ארזו את הדגים בחביות עם קרח ושלחו לערים גדולות. סוחרים מוורשה היו באים לקנות דגים ושלחו ברכבת מקרמניץ. עיניכם הרואות, גם הדוד יצחק יכול היה להרשות לעצמו לנהל בית ביד רחבה.

בשנים מאוחרות יותר, כשהממשל נטל לידי את המפעל, והוא עסק במסחר אחר, החל בבניית בית מרחץ חדש, לאחר שהישן נסגר בידי ממשל הצאר. נורא היה לראות את בעלי המלאכה וקבצנים אחרים מתגרדים נואשות בחורף כשלא יכלו לרחוץ בנהר. נשים נאלצו לנסוע לערים אחרות בשל טהרת המשפחה. דודי הירש-גדל היה שרוי ברוגז עם העיירה וסירב להכניס יד לכיסו, נטל על עצמו דודי יצחק לבנות בית מרחץ בתנאי שהעיירה תפרע לו את חובה בתשלומים. הוא הקים בניין עם מתקני נוחות והשקיע 7-8 אלפי רובל. ועד הקהילה שמח, הובילו אותו בליווי כליזמרים לפתיחת בית המרחץ, אך לא מעבר לכך. נהנו מבית המרחץ החדש, אך דודי לא ראה עוד את הכסף המושקע.

בבית המדרש בו התפללו שלושת האחים נהוג היה זה שנים כי בערב שמחת תורה קרא דודי הירש-גדל את פסוקי "אתה הראת", ובבוקר קרא "אתה הראת" דודי יצחק. זו הייתה חזקה במשך שנים. אבי סיפר, כי פעם אחת, בשמחת תורה בבוקר, נמצאו קופצים שביקשו להתחרות בדודי ולהתמקח על "אתה הראת". דודי נהג לשלם עשרה רובל, החלו הם מעלים מחיר. השמש מכריז: פלוני נותן 12 רובל. אומר דודי: 15 רובל. אומר הלה: 16 רובל. ודודי – 20 רובל. הצד השני, שביקש להתחרות, כלל שלושה בעלי-בתים שהתביישו לוותר אף שהיה מעבר ליכולתם, התאמצו ואמרו: 21 רובל. אמר דודי – 25 רובל. הם עמדו תמיהים והתייעצו ביניהם. דודי היה חסד סבלנות וקרא: 50 רובל.

בבית המדרש – המולה, אנשים לא יכלו לתאר לעצמם דבר כזה. קבצנים הרהרו: מה יכולים היו לעשות בסכום כסף שכזה; סוחרים זעירים איחלו לעצמם סכום כסף שכזה, שהיה חוסך מהם התרוצצות אחר גמילות חסדים. היו גם מי שסברו כי דודי אומר כך בעלמא ולא ישלם, רצונו רק להרתיע את המתחרים. כשנודע לדודי כי מטילים ספק ברצינות הבטחתו, לא התלבט ואמר לבנו ישראל: "לך הביתה והבא חומש בראשית, אך היזהר לא לפתוח אותו, אחוז בחומש בחזקה תחת זרועך".

מיהר ישראל הביתה והביא את חומש בראשית לבית המדרש אל הדוד. הוא פתח את החומש בפרשת "ואלה תולדות יצחק", שם היה מונח שטר של 50 רובל. הכול מיהרו להביט בשטר המונח בחומש כמלך בגדוד. החדשה פשטה בקלויזים אחרים ואנשים באו לומר לדודי יישר כוח ולאחל לו אריכות ימים בעושר ובכבוד; היו לו ידידים רבים, להם סייע תכופות, נוסף ליהודים שעבדו אצלו במפעל, הם היו גאים במעבידם, שהתייחס אליהם תמיד בהגינות. לאחר שקרא דודי "אתה הראת" ולאחר ההקפות, הורה לבנו להכין כיבוד לציבור הנוכחים, כיבוד שחולק ביד רחבה. וכטוב לב הקהל ביי"ש, כהוקרה על מעשהו הטוב כיבדוהו ב"חתן תורה". לאחר התפילה הלכו לבית אבי וגם שם בברווזים הצלויים שהיו בתנור. לאחר מכן הלכו לבית אבי וגם שם עשו חילולה. בשירה ובריקודים יצאו לרחוב, אל השוק, ושימחו עצמם עד זמן תפילת מנחה. השמש קרא אל הילדים: "צאן קדשים" והם השיבו: "מה-ה-ה".

ע' 387 – 389.

מוני חזן עלילה בשל עירוב

הדבר קרה בשנת 1916, כאשר מלחמת העולם הראשונה הייתה בעיצומה והגיעה עד לגבול הרוסי-אוסטרי, שאינו רחוק מעיירתנו שומסק. יואל-זליג התמסר לעניינים שבצדקה, וכך נהג לקבץ נדבות מדי יום חמישי ולחלק את הכסף למשפחות עניות שלא היה להן לצורכי השבת.

הוא גם השגיח שיהיה לילדת עוף להשיב בו את נפשה, ולעתים תכופות למדי אסף כסף למען כלה ענייה שלא הצליחה להינשא.

בימים ראשון, שני, שלישי, רביעי חיפש יואל-זליג פרנסה לעצמו. וזאת עליכם לדעת, הוא עצמו, במחילה, היה יהודי עני. אולי בצעירותו השתכר משהו, זאת אינני זוכר כבר, כל אשר אני זוכר הוא כי ביום חמישי ושישי התהלך בעיירה ואסף כסף למען נצרכים שלא היה להם לעשיית השבת. הוא גם אסף כסף כל אימת שהיה צורך לתקן את העירוב בעיירה.

זה נחשב אצלו מצווה גדולה, יהודים יוכלו להיות בטוחים כי מותר להם לשאת בשבת. אם חלילה נקרע העירוב, ולעתים עשו זאת גויים במכוון, מיד הכריזו כי העירוב קרוע ואסור לשאת, עד אשר הודיע יואל-זליג לגוי שגר בשכנות לעירוב, ואשר חייב היה להשגיח על שלמותו. הגוי קיבל תשלום, והייתה זו המצווה של יואל-זליג לאסוף כסף לשלם לגוי על ההשגחה.

היה עירוב נוסף, שתיקן ר' ברניו, סמוך לביתו של צלי פטרושקה. העירוב היה עשוי בצורת קיר מתקפל, והיה מונח בבדוקה נעולה על יד ביתו של צלי פטרושקה. מדי יום שישי היה על יואל-זליג לבדוק את תקינותו של העירוב ולדווח לרבי על מצבו.

ב-1915, כשהחזית קרבה לעיירתנו שומסק, האזור הוצף המוני חיילים, קצינים, גנרלים. הם תפסו בתים שלמים והתיישבו בהם, לבעל הבית הותירו חדר או שניים. מהלך המלחמה לא היה מזוהר, הרוסים נסוגו מלמברג [לבוב] והתעכבו ליד קרמניץ, מקום בו מצויים הרים גבוהים.

כדי להצדיק את המפלות שנחלו המפקדים הרוסים, התאנו ליהודים, רדפו אותם, פינו אותם ממקומותיהם ושילחו אל תוככי רוסיה. ואם

לא די בכך, העלילו עלילות כי היהודים הם מרגלים, מעבירים סודות לגרמנים, יש להם טלפונים נסתרים להודיע לאויב, וכדומה.

כשהבחינו חיילים רוסים בתיל מתוח מעמוד לעמוד בקצה העיר, קפצו על המציאה כמוצאי שלל רב, הנה חשפו טלפון חשאי. החלה חקירה ודרישה. זימנו כמה בעלי-בתים, לא הועילו הסבריהם עד אשר הביאו את הגוי השומר, והוא עצמו העיד כי דברי היהודים על עירוב, אמת הם. השבח לאל, העניין הסתיים בחרדה בלבד, אך את העירוב נאלצו לפרק, נכון יותר, החיילים קיבלו פקודה להסירו.

יואל-זליג לא יכול עוד לקיים את מצוות העירוב, גדולים היו ייסוריו שיהודים באים בשל כך לידי עברה. הוא התנחם מעט בעירוב שבתוך הבודקה שעוד נותר לו, זה שהתקין ר' ברניו.

בכוונה רבה פתח מדי יום שישי את הבודקה ובחן את העירוב. מרוצה היה שעירוב זה נותר. אך חיילים היו בכל מקום, וקרה שהחיילים הציצו פנימה מבעד לסדק, והחפץ המצוי שם נראה להם חשוד. הם פנו אל צלי פטרושקה בדרישה לפתוח את הבודקה ולומר מה יש שם. בראותו לפניו חיילים, נבהל והסביר להם ברוסית עילגת מה מצוי שם וכי זה שייך לרבי.

מששמעו כי המתקן שייך לרבי גבר חשדם והם דרשו את המפתח כדי לפתוח את הבודקה. המפתח היה אצל יואל-זליג, שלח אפוא צלי אחד מילדיו אל יואל-זליג, שיבוא עם המפתח כי החיילים מחכים, הם רוצים לראות מה יש שם. כשבא יואל-זליג ופתח את הבודקה עם העירוב, ראו החיילים כי אין זה אלא קיר מתקפל וכלל לא היו חושדים, אך זה שהוציאו מצלי כי זה שייך לרבי ויש עליו שמירה, ובשל כך מותר ליהודים לשאת בשבת, כל זה היה חידה בעיניהם. נוסף לכך הייתה הרוסית בפי צלי כה משובשת שהחיילים עדיין לא ידעו מה הוא מנסה להסביר להם. לקחו את צלי ואת יואל-זליג, אסרו אותם והובילו למפקדם.

בינתיים, משנודע מה קרה, נעשה "שמח" בעיירה. מיד הלכו, בחרדה, אל הרבי ר' ברניו, לדווח לו על המתרחש. העיירה הייתה כמרקחה. אשתו של צלי וילדיו פכרו ידיים ובכו בכי מר. מי יודע מה עלולים לעשות להם? הרי זה זמן מלחמה. גם בביתו של יואל-זליג הייתה

מהומה רבה, לא הצליחו לסבר לעצמם מה התרחש פה תוך זמן כה קצר. אל מי לפנות? מה לעשות? אלוהים יודע מה יקרה עם שני היהודים הזקנים.

בשעה שהכול געשו, שלח ר' ברניו לקרוא לר' יעקבקה ברנשטיין ולאציק שכוור אשר זכו לאמון רב בעיירה בשל שתדלנותם בחוגים הגבוהים לטובת הקהילה היהודית בכל עת צרה. הוא התייעץ עמם מה לעשות עתה. לבד משאלת ההצלה של שני יהודים, הייתה גם סכנה שיערבו את הרבי בעלילה, הרי צלי אמר כי העירוב שייך לרבי.

בקיצור, אסור היה לאבד זמן והוחלט שאציק שכוור ייפגש עם המפקד שהתאכסן בביתו. היה עליו להסביר לו כי שני היהודים נאסרו לשווא.

אציק שכוור נטל על עצמו את המשימה אך הבחיר כי עדיף שילך עמו עוד מישחו. ייזכר לטוב שמו, כל אימת שארבה סכנה לא סירב ללכת למקומות שהיו מסוכנים. ועתה כשנזקקו לפנות אל המפקד בעניין העלילה, היה הוא היחיד שלא חשש ללכת לבקש למען האסורים.

בראותו כי כולם פחדנים, עלה על דעתו הרעיון לבקש מן המורה קוסטיוק ללכת עמו. זה, הסביר, אף עדיף לו. אם נוצרי יעמוד לימין היהודים, יהיה הרושם גדול יותר. הוא בטוח כי ישכנע את קוסטיוק ללכת עמו אל המפקד משום שתמיד עזר ליהודים בעת מצוקה. אצלו לא היה הבדל בין יהודי לנוצרי, ליברל אמתי. ועתה, כששני יהודים זקנים אסורים בחשד שווא, לבטח לא יסרב.

וכך היה. אציק שכוור הלך אל קוסטיוק, סיפר לו הכול וביקש דבר פעוט: שייגש עמו אל המפקד ושם יתברר הכול. בעונג רב קיבל קוסטיוק את ההזמנה והם הלכו אל המפקד.

בבואם אל המפקד, קיבל אותם בסבר פנים נאה, והם הסבירו לו במה מדובר וכי בקשתם היא: לשחרר את שני הזקנים, על אחריותם. אם רוצה המפקד לראות במו עיניו מה משמעותו של עירוב אצל יהודים, יביאו את העירוב אליו מיד.

המפקד השיב כי דעתו נוחה מכך שיביאו לו את המתקן, משום שמן הדוח שקיבל לא נהיר לו מה הפשע אשר בגינו נאסרו שני היהודים. זה

עתה התכוון לשלוח ועדה לבדוק את העניין, כיוון שהם הסבירו הכול, יביאו לו אכן את המתקן.

אותה שעה נמצא אברהם, בנו של יואל-זליג, לא רחוק מביתו של איציק שכוור, כמו אמר לו לבו כי יזדקקו לו, והוא יוכל לבשר את הבשורה על שחרורם של אביו ושל צלי. איציק שכוור מסר לו כי המפקד רוצה שיביאו לו את העירוב; ימהר אפוא הביתה, ירתום את הסוס לעגלה ויביא את העירוב אל המפקד.

אברהם של יואל-זליג מיהר הביתה, רתם את הסוס לעגלה, העמיס את העירוב והביאו למפקד.

החיילים סייעו בהורדת העירוב, והמפקד יצא לבחון את "המכונה הסודית" שנתגלתה כביכול אצל היהודים. תוך בדיקה מכל עבר של המתקן שהחיילים פרשו על הקרקע, מתקן שכבר היה חלוד למדי, הוא השתכנע כי החיילים שלו נחפזו קמעה במאסר שני היהודים.

מיד העמיסו החיילים את העירוב על העגלה, והוא הורה להם להביא את שני היהודים שהיו אסורים בחדר נפרד.

הוא אמר כי הם חופשיים ללכת הביתה, והם הודו לו על כך. קוסטיוק ואיציק שכוור הודו למפקד אף הם והלכו לבתיהם. והעיירה מלאה ששון ושמחה כשנודע כי צלי ויואל-זליג משוחררים.

יהודי שומסק עוד סיפרו זמן ממושך על אירוע זה.

ע' 390 – 393.

מוני חזן בתחפושת של קצף

אצלנו, בעיירה שומסק, היה המסחר העיקרי: תבואה. כמעט מחצית מתושבי העיירה היו סוחרים תבואה. היו אצלנו כמה טחנות מים לטחינת שיפון, לשם היו הגויים מביאים שיפון ותבואה אחרת להכנת קמח וגריסים. ובתמורה השאירו חלק מתבואתם.

יהודים טחנו שם אף הם שיפון וחיטה לצורכיהם, אך שילמו בכסף.

אם רצו בסוגי קמח טובים יותר, הביאו אותם מטחנות קמח גדולות יותר שהיו באזור שומסק. סוחרים קמח נהגו לקנות שם כל סוגי הקמח והביאו למכירה בעיירה.

סוחרים התבואה היו מוכרים את תבואותיהם לטחנות קמח גדולות בערים אחרות. כך התנהל סחר הקמח והתבואה במשך זמן ממושך, עד אשר קיבל פלוני, פינחס טייך מקרמניץ, את טחנת המים בחכירה. לו עצמו היו בקרמניץ עסקי מסחר אחרים, הוא מסר את הטחנה הקטנה לחתנו אברהם רייך.

אברהם רייך זה, היה צעיר משכיל מאוד בעל אמביציות גדולות.

הוא גם היה ידען גדול בתלמוד ובעברית, בדבריו נהג לשבץ דברי חז"ל, מדרש, זוהר. הוא היה מסוגל לדבר "על השם ועל משיחו" משום שהיה כופר בעיקר, אף שאמרו עליו שהיה בחור ישיבה.

תארו לעצמכם, לפני 50 שנה [בתחילת המאה ה-20] בא איש צעיר לעיירה קטנה, מגולח ומחלל שבת בפרהסיה, ומדבר על תלמוד, מדרש, זוהר, גימטריות, רמזים, נוטריקון – בנימה של ביטול, כמי שיצא לתרבות רעה.

לחסידיים היו צרות צרורות ממנו משום שרדף ושם אותם ללעג ולקלס. ובכל זאת, תוך זמן קצר הפך להיות אהוב על העיירה במעשי הצדקה שלו והטובות הרבות שעשה הן ליהודים והן לנוצרים. לכל חג שלח את הקמח האיכותי ביותר לרבנים, נוסף לכספי תמיכה במשך כל השנה. כשדגו דגים בנהר שלו, הוא לא מכר אלא חילק בעיירה, רק כאשר הורדו פני המים אחת לשלוש שנים, ותפסו ברשתות את הדגים שהיו בשפע, הם נמכרו לסוחרים שבאו מוורשה.

לפני תקופת הורדת פני המים נתנו יהודי שומסק דגים בחינם. לרבים הייתה פרנסה במשך כמה חודשים על סיוע בתפיסת דגים, אריזתם והובלה למסילת הברזל הסמוכה לקרמניץ.

כך ניהל אברהם רייך את טחנת המים הקטנה במשך שנים אחדות. אך הוא לא הסתפק בזה, הראש פעל: הייתה לו תכנית להקים טחנה גדולה יותר ובה מכונות מודרניות. בעזרת מכונות מודרניות רצה להפוך את כוח המים לחשמל שיפעיל את הטחנה הגדולה ויאיר את העיירה כולה.

הכסף לא היווה בעיה משום שחותנו היה עשיר למדי והתכנית נשאה חן גם בעיניו. אך העניין התמשך קצת משום שבחשאי נשא ונתן עם הרשויות הנדרשות: הרשות המקומית האזורית באוסטראה שהייתה לה הסמכות להעניק זיכיון.

לא בנקל עלה בידו לשכנע את הביורוקרטים בהנהלת הרשות בנחיצות הדבר. אך הוא לא הרפה עד אשר קיבל רישיון, במחיר גבוה, אך הרישיון היה ארוך מועד. מדובר היה בהשקעת הון תועפות, 50 אלף רובל, והוא ביקש להבטיח את עצמו לפרק זמן ארוך. סברה היא שקיבל חוזה ל-99 שנים.

מיד הוחל בעבודה: הביאו בנאים קצפים. מהנדסים עיבדו תכניות ליסודות של בניין בן חמש קומות שאמור היה לקום על פני המים. תחילה הביאו עמודים גדולים, כעמודי טלגרף, שהוקצו עם חוד בקצה. העיירה התעוררה לתחייה, הן יהודים והן נוצרים היו מועסקים. הובאו משלוחי לבנים, חול, טיט, סיד וחומרים אחרים. רעש-מהומה יומם ולילה. מי הנהר נוקזו לגמרי, זרם המים הוטה אל סְלִיז' (?) במהלך העבודה.

תחילה הציגו המהנדסים את התכנית היכן לתקוע מוטות אשר עליהם יעמוד הבניין הכבד. למטרה זו הציבו כמה עמודים גבוהים, ברומם התקינו חישוק מחזק היטב, דרכו שלשלו חבל עבה שמשך למעלה את הבטיש, בול עץ כבד מפורזל בברזל, אשר שימש לתקיעת המוטות הגדולים. כנראה הייתה החבטה כבדה מאוד משום שנדרשו ארבעים עובדים על מנת למשוך מעלה את הבטיש וכך לתקוע את המוטות עמוק-עמוק עד אשר הציץ מהם גובה של כמטר אחד. חלפו שבועות אחדים עד אשר יכלו הבנאים להתחיל בהנחת הלבנים.

עבודה זו כבר התנהלה מהר יותר, והבניין החמש-קומתי צמח מיום ליום. תוך ארבעה חודשים היה הכול מוכן. האופנים, בעזרת החשמל, החלו לפלוט עגלות מלאות קמח ששמו נודע באזור כולו. וכך זקפה עיירתנו קומה והתחזקה, ואנשים השתכרו שכר נאה למד. טחנת הקמח פעלה יומם ולילה וסוחרים מערי הסביבה באו לקנות קמח. במשרד של אברהם כבר עבדו חמישה יהודים שניהלו את חשבון הקמח. בין החמישה היו יעקל גליכן ואפרים גולדנברג, כעבור שנים הקימו בעצמם טחנת קמח צילינדרית והתחרו ברייך.

אינני יודע להסביר במדויק את הסיבה לכך שיעקל גליכן ואפרים גולדנברג עזבו את משרותיהם אצל אברהם רייך. עד מהרה נודע על הכוונה להקים טחנת קמח גלילית נוספת בעלת מכונות מודרניות, במקום של טחנת ריקה הסמוכה אל לִפְסִיוֹקָה. הייתה שם מזה שנים טחנה קטנה, וכיוון שהנהר היה זה שזרם בעיירה, הייתה למהנדסים תכנית להקים שם טחנת קמח גדולה. מן השכר שקיבלו אצל רייך לא חסכו כנראה הון רב. פנו אפוא אל הגביר יעקבקה ברנשטיין ואל הנגיד אברהם וילסקר שישקיעו את המזומנים. לא ערב אחד בילו בביתו של יעקבקה ברנשטיין עד אשר נדברו בדבר חלקים ואחוזים. לא סמובר אחד של תה שתו ליד השולחן הגדול של ברנשטיין עד אשר באו להבנות. מילא, על האחוזים התפשרו, אך כאשר הגיע הזמן לקבל זיכיון התברר כי לא הביאו בחשבון את בעל הבית. התברר כי כדי לקבל חוזה כזה חייבים לבוא למוסקבה, שם שוחה הבעלים. מה עושים? וכי יש ליהודי בתקופת הצאר ניקולאי רשות להיכנס למוסקבה? בואו של הבעלים אליהם כלל לא עמד על הפרק. הוא היה פקיד בכיר במוסקבה, ודרש שיבואו אליו לחתום על החוזה. אסור ליהודי לבוא למוסקבה? הוא כבר יגונן עליו במוסקבה, איך נכנסים למוסקבה איננו יודע.

ארבעת השותפים: יעקבקה ברנשטיין, יעקב גליכן, אברהם וילסקר, אפרים גולדנברג החלו לעבד תכנית שאחד מהם יפסל לעצמו דרך למוסקבה ושם כבר יגן עליו האיש החשוב עד לחתימת החוזה. תכניתם הייתה שאחד מהם יתחפש לנוצרי, עם תעודה נוצרית, ובדרך זו יגיע למוסקבה. במוסקבה עצמה ימצא הגנה אצל הפקיד הבכיר עד אשר יסדיר הכול.

לאחר דיונים ממושכים, שנערכו ליד השולחן הגדול של יעקבקה ברנשטיין, נפל הפור על אפרים גולדנברג. הוא יתחפש לנוצרי ויבצע

את המשימה של קבלת החוזה החתום, שבלעדיו לא ניתן לגשת למלאכה.

הפור נפל עליו לא משום שנראה אולי כנוצרי, אדרבה, הוא היה טיפוס אמתני של חסיד. אם נתנו בידו את הסדרת העניין הרי זה משום שהיה פיקח, חכם ונבון, והיו בטוחים כי הוא יבצע את הדבר.

לא נעים היה ליהודי חסיד ללבוש בגדי נוצרי, אך לא הייתה ברירה אחרת. אפרים גולדנברג רכש לעצמו אדרת פרווה קצרה שנהגו הקצפים ללבוש, אבנט ירוק, כובע פרווה חורפי, ערדליים, היה אז חורף. הוא ארז טלית ותפילין ומזון כשר בתרמיל קטן ויצא לדרך, למוסקבה. תתפלאו אולי מדוע התחפש לקצפ, זה משום שהקצפים היו בעלי זקנים, עם הפאות אין בעיה, אפשר להסיטן אל מאחורי האוזניים וכובע הפרווה יסתיר את האוזניים.

כך יצא אפרים גולדנברג בדרך למוסקבה, בתור קצפ, לבצע את המשימה, שהוכתרה בהצלחה.

הנסיעה למוסקבה ארכה, ברכבת בלבד, שלוש יממות. הרבה עבר עליו בזמן זה, במיוחד היו לו קשיים רבים עם הנחת תפילין ולבישת הטלית מדי יום. לא קל היה לו גם בביתו של הפקיד הבכיר, מקום בו בילה ימים אחדים עד אשר נחתם החוזה. המסע חזרה, בעודו מגלם קצפ, זה בלבד יכול לשמש חומר לסיפור שלם. כאן רצייתי רק לחשוף מה קשה היה ליהודים בתקופת ניקולאי לנסוע למוסקבה. ובשל כך נאלצו להשתמש באמצעי כמו תחפושת של קצפ.

ע' 394 – 397.

מוני חזן גביר מחוכם – אך לא לאחר המוות

מסעמים מובנים, לא אזכיר שמות. היה אצלנו בעיירה גביר גדול, בעל יערות, שדות, אחוזות וטחנות קמח.

העריכו את הונו בעת ההיא, לפני 50 שנה [ראשית המאה ה-20], ב-100 אלף רובל. למען העיירה לא היה מוכן לעשות דבר, בעניינים קהילתיים לא רצה לקחת חלק, חי מבודל לחלוטין. בקשיים רבים הצליחו לקבל ממנו מדי פעם כמה רובלים.

בבית הישן, הדרך היחידה לקבל מגביר צייקן סכום כסף גדול הייתה כאשר נפטרו אביו או אמו והחברה קדישא סירבו לעשות עמם חסד של אמת עד אשר קיבלו מן הגביר את הסכום שנדרש ממנו. עתה הייתה לחברה קדישא הזדמנות. משנודע לחברה כי אם הגביר חולה מאוד וכי הרופא איבד תקווה משום שכבר הייתה בת למעלה משמונים, החלו לשתות על חשבון הגביר.

זה היה בתקופת פסח, החברה קדישא יכלו להרשות לעצמה להרים כוסות משקה מדי יום. היא אכן נפטרה בשביעי של פסח.

הגביר ישב לו בארמונו מחוץ לעיר וכלל לא ידע מה רבה ההקפה שלו אצל לייבצי של זיידל, שמכר יי"ש כשר לפסח. במשך כל השנה היה אצלנו די יי"ש בעיירה משום שהיה אצלנו מפעל שייצר יי"ש למען האזור, אך לפסח, היה לייבצי היחיד שמכר יי"ש כשר לפסח שהביא מרובנה בבקבוקים חתומים, בהכשר הרב של רובנה.

אילו ביקשו אנשי החברה לשתות סתם כך, לא היה לייבצי סומך עליהם, הוא הכיר אותם. דווקא משום שהיה אחד מהם, היטיב לדעת כי הם מסוגלים להערות אל קרבם יותר ממה שיש לו, אך על חשבון הגביר, זה כבר משהו אחר.

וכך, בפסח ההוא, לא חדלו אנשי החברה לשתות. הם בקושי עמדו על רגליהם. בשביעי של פסח מתה אמו של הגביר, התכנסו בבית הגבאי להתיעצות: כיוון שהגדר בבית העלמין הישן שבורה, אין זה אלא מן הצדק שייתן הגביר 2,000 רובל להתקנת גדר חדשה. כי אם לא עתה אימתי? אולי להמתין עד אשר ימות הוא עצמו? נו שב והמתן עד אשר יתחשק לו לגביר למות.

"לא! אין לדחות – אומרים אנשי החברה – 'היום הרת עולם', היום הוא היום בו ניתן לקבל משהו מן הגביר. אימא מתה פעם אחת בלבד, יש לנצל את ההזדמנות".

"ישלם הגביר לפי שעה עבור אמו על מנת שיעשו עמה חסד של אמת, ויחיה לו עד מאה ועשרים".

"וכי יש מה להתלבט בעניין הגביר?"

"בלאו הכי הוא שלנו, במוקדם או במאוחר... ומה בדבר אשתו, בבוא יומה וכי יטבול אותה במלח לשמרה?"

כך שפכו החברה קדישא את לבם וקינחו בטיפה המרה.

האולטימטום לגביר היה כדלקמן: "היות והגדר הישנה בבית העלמין הישן שבורה, והיות ועלותה 2,000 רובל, נמנו וגמרו כל החברה קדישא בהסכמת הגבאי שהגביר ישלם עבור גדר סכום של 2,000 רובל".

שליחים רצו למסור את האולטימטום לגביר. כולם המו והתווכחו.

השליחים רצו הלוך ושוב והגביר אינו ממהר עם המזומנים:

ראשית, הרי חג, ומי זה משלם מזומן בחג? שנית, יש אח נוסף המסוגל לתת. שלישית, המת הרי איננו בביתו אלא אצל האח הצעיר, אז על מי מאיימים? ולמה 2,000? לא די ב-300 רובל להקמת גדר?

לשמע הדברים שהשיב הגביר הרימו החברה קדישא קול זעקה, הנשמע כזאת? לתת לגביר להיפטר ב-300 רובל. אלה יספיקו אך בדוחק לכיסוי הוצאות הי"ש. שוב שלחו שליחים אל הגביר לבל יתעקש כי ביזיון המת הוא, ייתן 1,500 רובל, מחיר מציאה.

הגביר האזין לשליחים והשיב כי גמר אומר לתת 300 רובל תרומה לגדר, אך לא ישלם בשביל העיירה כולה. כל אחד מחויב להרים תרומה למטרה זו, ואם הוא נותן 300 רובל זו מצדו תרומה גדולה.

"ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם אין כסף" [שמות כא ט] – אם לא די להם ב-300 רובל, לא ייתן דבר. יש שלושה אחים, החובה

אינה כולה שלו. לאלצו אי אפשר, המת לא בביתו והוא בכלל מחוץ לעיר.

לשמע תשובה זו, היו החברה נבוכים. נתהוו שני צדדים. צד אחד לא רצה להיכנע והצד השני הסכים לקבל מן הגביר 300 רובל ומאה רובל אצל כל אחד מן האחים האחרים ויהיו 500 רובל.

כאמור, היה לייבצי של זיידל אחד מן החברה, הוא היה ברנש חכם, דעתו נחשבה משום שגם היה מסוגל להראות את נחת זרועו בעת הצורך; הוא נמנה עם הצד השני. הוא פשוט חשש שלא יצליח לקבל את החמורה ליי"ש, ולכן הסכים לשים לעניין קץ, הזמן רץ, כבר אחרי חצות הלילה, למה מחכים?

בראותו כי אינו מסוגל לעשות עם חבורת השיכורים דבר, הלך עם עוד אחדים אל הגביר, קיבל 300 רובל, קיבל מן האחים האחרים את השאר והודיע לנשים לעסוק בטהרה. עד כה וכה כבר נטל את הבר-מינן ובעזרת עוד אחדים נעלמו בחשכת הלילה.

בבוקר נודע על אשר התרחש בלילה, אך לייבצי היה הגון דיו למסור את הכסף לגבאי לאחר שניכה ממנו את המגיע לו על היי"ש.

החברה קדישא לא היו מסוגלים למחול ללייבצי על מה שעולל להם, אך להתעמת עמו חששו. השנאה בלבם לגביר, שנפטר בפרוטות, נותרה עמוקה.

כעבור עשר שנים, כאשר הגביר עצמו מת, כבר התדיינו החברה עם חתנו, שהביאוהו מקיב במברק, קיבלו ממנו 2,000 רובל בשביל גדר לבית העלמין וגדר סביב בית הכנסת. הוא גם שילם בעד יי"ש שהחברה שתן, בפעם זו על חשבון הגביר. הודות ל-3,000 הרובלים הייתה הקהילה מסוגלת לעשות גדר לבית העלמין ולבנות גדר אבן סביב בית הכנסת.

ע' 398 – 400.

מוני חזן שני חברים – אב אחד

אצלנו בעיירה היו כמה מלמדים, אך הנודע מכולם היה שמחה מלמד.

הוא כבר היה בן למעלה משבעים ועדיין לימד. בעלי-בתים רבים שילדיהם למדו אצלו, הם עצמם היו בעבר תלמידיו ונהגו לכתותו "רבי". כולם בעיירה כינוהו רבי. ניתן לומר ללא גזמה כי כמעט מחצית מן הגברים בעיירה היו תלמידיו בעבר וכינוהו רבי.

ואמנם היה "החדר" של שמחה מלמד מלא בכל זמן.

אך כפי הנראה גם מחדר מלא לא הייתה פרנסתו ברווחה והוא נזקק למקורות הכנסה צדדיים כגון: אמירת קדש, תפילות אל מלא, תפילה במניין בבתי אבלים שישבו שבעה. מכיוון שהיה מזקני הדור פנו אליו כולם בענייני יארצייט שמועדהם היו רשומים אצלו. הוא גם ניהל חבורה שלמדה משניות בזמן שבעה או יארצייט, עד אשר התקדם וגם היה גבאי בקלויז אשר בו נערכו כל האזכרות. י"ש לא חסר ועוד תוספת של כמה מטבעות.

את ההכנסות הצדדיות ניהל בשותפות עם חברו זוסיא מלמד שהיה בן גילו. זוסיא מלמד לימד ילדי תלמוד תורה בקלויז של הרבי ר' ברניו, ושכרו היה קדחת בצלחת.

כך דבקו שני החברים, שמחה וזוסיא, זה בזה הן בשמחות והן באבלות, לכן כינו אותם: "שני אחים", "הנאהבים והנעימים" או "הזוג".

שום שמחה לא נערכה בלעדיהם. תמיד היו הם מן הראשונים בחתונה, ברית, פדיון הבן, חנוכת בית וכך הלאה. בכל מקום בו אפשר היה להרים כוסית ישבו "שני האחים" יחדיו, בעצמם כיבדו זה את זה בכוסית י"ש ובשתיית "לחיים". ובאמת לא הייתה שמחה בשומסק אליה לא הוזמן זוג זה בתור זקני העיירה, בפרט שלא היו מן הממתנים להזמנה. זו הייתה חזקה שלהם להיות מחותנים עם כוסית, בלי הבחנה מי עורך השמחה. תכופות היו בעלי השמחה עצמם תלמידיהם או הורי תלמידים, והרי זו מצווה לשותות עם "הרבי" לחיים. כיבדו אותם בכוסיות י"ש אמתי.

"הזוג" שימח עצמו עד אשר השתכרו והלחיים השתלהבו. רק אז יצאו בדרכם הביתה, שלובי זרוע. תכופות, כאשר כבר היו לאחר "ארבע כוסות", היו מתלוננים על גורלם – המלמדות. זה שעדיין מסוגל היה לדבר לאחר שתייה מרובה כל כך היה שמחה מלמד, יהודי חסון בעל חדרת פנים. וכך היה מתחיל:

"אמור לי זוסיא אהוב לבי, מה אנחנו? אה, מה אתה אומר, מלמדים? לא! חוטבי עצים אנחנו. יודע אתה מה, הלוואי היה שכרנו כשכרם, ומשולם בו ביום. אך אנחנו חוטבים עצים במשך השבוע כולו וכשאינן לאשתי לצורכי השבת משום שהמעבידים שכחו כי גם לרבי יש קיבה, היא אמנם מתלוננת: 'הלוואי והיית חוטב עצים, כי אז היה לפחות במה לעשות שבת ובמה להתחמם'. מה אומר ומה אדבר? וכי יש לי מה לחשיב לה? וכי אין הצדק עמה? והמעבידים, הרי אתה יודע, אם אחד טוב לשכר לימוד, לא נעים לבקש, ואם הוא עצמו קבצן מה תועיל הבקשה? מה יש לנו מכל עמלנו: 'פת במלח ומים במשורה', הנה אתה הולך הביתה לזמר זמירות שבת: 'בשר ודגים וכל מטעמים' אך לסעודה ניחו מליח על השולחן".

זוסיא מלמד האזין למונולוג של חברו שמחה והניד ראשו להסכמה כאומר:

"שכה תהיה לנו שנה טובה כשם שהצדק אתך". אך לא הוציא מילה מפיו. לשונו בגלות הייתה, נאלמה.

הוא היה היפוכו של חברו. שמחה ככל שהרבה לשתות הרבה לפטפט וללהג. אך זוסיא ישב בשקט, כחתלתול, ורק הניד בראשו, אות להסכמה.

כך התלונן הזוג על גורלו, ואת צרותיהם הטביעו בטיפה המרה. אך בני ביתם התענו וכחשו מאכילה לא לשובע.

עודני זוכר את בנו היחיד של שמחה, שמו היה בנימין. הוא היה חיזור במידה שלא נראתה בפניו אף לא טיפת דם. ואכן הסתלק מן העולם בדמי ימיו. שמחה שלנו היה מדוכא על שנותר בלא קדיש. אך עדיין היה במלוא חושיו. המכה לא השפיעה עליו קשות. אשתו לעומת זאת, שגם כך הייתה שבר כלי, לא עמד לה כוחה לשאת את הייסורים. היא הפכה מלנכולית ודעכה מיום ליום. זמן-מה הייתה חולה ובוקר אחד

בבוא התלמידים לחדר ללמוד אמרה להם שכנה כי הם רשאים ללכת הביתה, הרבנית לאה נפטרה בלילה.

כדי שלא ילכו בטל נתנו אותם תחת השגחתו של זוסיה מלמד. תארו לעצמכם מה היה קורה אילו הייתה החבורה שבוועי ימים "כצאן בלא רועה".

עוד קודם ששב הרבי מן ההלוויה השיגה חבורת השובבים עקבה ללישת בצק חלה, והחלו להחליק במורד עד אשר כבד המשא והעקבה התבקעה, החבורה התפזרה. הדבר הדאיג אותם מעט מאוד. מה שהדאיג אותם הוא מה עושים שהדבר לא ייוודע לרבי? נדברו לשרוף את העקבה. אמרו ועשו, הציתו זרדים אחדים מן התנור ובירכו על הערבה: "בורא מאורי האש", וחסל.

משנפטרו מן העקבה, נשבעו כי העניין יישאר בסוד והלכו לבתיהם. כשעברו ימי השבעה שבה החבורה ללמוד בחריצות משום שחשו אשמים כלפי הרבי וביקשו להיות תלמידים טובים ומנומסים.

הרבי שמחה, היה אף הוא טוב אליהם משום שחש עתה בבדידותו והתנחם בכך שגם "תלמידים קרואים בנים". בכל זאת לא היה מסוגל להישאר בבית זמן ממושך ומיד לאחר ששחרר את תלמיד החדר הלך לקלויז שם ניחם אותו זוסיה כחבר מסור המשתתף בצערו (זוסיה עצמו היה אלמן בשנים האחרונות).

חלפו חודשים אחדים עד אשר הסתגל לסוג זה של חיים בין ארבעה כתלים, אך מדי בוקר, בעלות השחר, קם והלך לקלויז, שם חש נוח מאשר בביתו. במיוחד נעם לו לדבר עם שמעיה השדכן אשר הציע לו שידוך עם יתומה מן העיירה הסמוכה, בתולה בת שלושים בקירוב.

תחילה אף לא היה מוכן לשמוע על שידוך. אך כאשר שקל בדבר, שאולי מן השמים הוא שישאיר קדיש לאחר 120 שנה, התרצה ואמר לשדכן להשתדל בעדו. בעזרת השם יוכל עוד להביא לעולם דור. שמעיה השדכן נטל ממנו קמצוץ טבק להרחה, ליטף את זקנו ונתן לו תקווה כי העניין יסתיים בכי טוב.

ביום ההוא הלך אל היתומה, הבטיח לה הרים וגבעות. בכל זאת היה לה די שכל להבטיח את עצמה: שירשום את הבית על שמה. שמחה לא

התלבט והסכים. כל העניין נעשה בסוד, לכן הייתה העיירה כמרקחה כאשר ביום בהיר אחד בא הרבי שמחה עם הפלונית שלו.

בקלויז ערכו לשמחה קבלת פנים גדולה וקיבלוהו בכבוד רב. כולם איחלו לו "מזל טוב". בדחנים אפילו איחלו "למועד שנה ברית", על כך השיב: "אם ירצה השם".

כמובן לא נאמר הדבר ברצינות אלא כהלצה, כי זאת עליכם לדעת, שמחה שלנו כבר היה קרוב לגבורות, אך לו עצמו דווקא היה ביטחון גדול והוא השיב לכולם: "בעזרת השם". ופלא פלאים, הנס קרה. למועד שנה ילדה לו היתומה בן זכר. אין לתאר את אשר התרחש אז בעיירה.

ברית המילה נערכה בטקס רב רושם בבית הכנסת. בעלי-בתים שהיו תלמידיו, דאגו לכן שהברית תהיה כהלכתה, יי"ש ועוגת לייקח כמובן. יותר מכולם שמח חברו זוסיה שחש עצמו אף הוא צעיר יותר, בעונג מיוחד שמע מה יש ליהודים לומר על הפלא שחולל האל.

בעל הברית עצמו זהר מאושר והסמיק קצת. לאחר כוסות "לחיים" אחדות היה שמח וטוב לב וממש התנשק עם חברו זוסיה. ד"ר יעקבסון שלנו נידב את עזרתו הרפואית משום שלא האמין למראה עיניו. מפלאי האל הוא, אמר. אך עזרתו לא הייתה נחוצה. הכול עבר בשלום.

אילו התרחש דבר כזה בעיר גדולה, היו כתבי עיתונים מתארים את הסנסציה לפרטיה. המלמד שלנו בן השמונים היה הופך גיבור היום ותמונתו הייתה מתנוססת בעמוד הראשי. אך כיוון שהדבר אירע בעיירה קטנה, היה קצת טרם ובכך נסתים.

כעבר זמן-מה חלה שמחה מלמד לפתע בגלל הצטננות, לקה בדלקת ריאות, התענה במשך שבוע והלך לעולמו. לא הייתה זו סנסציה, שהעיר שוב תהיה כמרקחה. אך הכול היו מופתעים לשמוע כי לפני מותו אמר לחברו זוסיה להתחתן עם אלמנתו כדי לפרנס אותה ואת הילד. הוא גם ביקש ממנו לומר עליו קדיש במשך שנה תמימה. מובן כי זוסיה מילא את בקשת חברו הנאמן.

ע' 401 – 404.

מוני חזן נס כפול

לאחר מהפכת 1917, כאשר ממשלת קונסקי נפלה והשלטון ברוסיה התפצל, חוותה הארץ זמנים איומים. האנרכיה פשטה על פני רוסיה כולה ונראה היה ש"הדוב הגדול" נקרע לגזרים, אסון רדף אסון.

ראשית כפו הגרמנים את שלום ברסט-ליטובסק ותלשו נתחים מרוסיה, הבולשביקים היו עדיין חלשים ונכנעו לכל.

בינתיים פרצה ברוסיה מלחמה פנימית, לא אחת אלא אחדות בבת אחת, בהנהגת גנרלים צאריים.

פולין ניצלה גם היא את ההזדמנות. ללא התראה תקפה את רוסיה וחדרה עמוק לתוך הטריטוריה הרוסית עוד קודם שהצבאות הרוסים הספיקו לארגן את החזיתות.

ובאוקראינה קם פטלורה שביקש לשחרר את אוקראינה מידי הבולשביקים. הוא קיבץ המוני חיילים שברחו מן החזיתות – אליהם חברו כנופיות רוצחים שהוא חימש בנשק – ושוכנע ביד הגרמנים להילחם בבולשביקים.

משקצרה ידם להתמודד עם הצבא האדום שפכו הפטלורים את חמתם על היהודים, שדדו ורצחו בכל עיר ועירה.

בכל העיירות בהן חלפו הותירו חורבן, ודם יהודי נשפך כמים. עיירות רבות ארגנו הגנה עצמית וגילו התנגדות עזה לנופיות.

השרידים המוכים התפזרו בכפרים והסיתו את האיכרים לפוגרומים ביהודים.

עיירתנו שומסק, אשר עד העת ההיא ניצלה מפוגרום בדרך נס, חשה בסכנה הקרבה, פרצה בהלה מפני הסכנה המאיימת.

ויהי היום, זה היה לפני חג המולד, פשטו אצלנו בעיירה שומסק שמועות כי איכרים בסביבה מתכוננים לעשות פוגרום ביום היריד. היה אז פרק זמן שהגויים סביב הוסתו לנקום ביהודים על כישלונו של פטלורה להקים אוקראינה עצמאית, אותה ביקש כביכול להציל מפני

הבולשביקים. פרובוקטורים לא חסרו בכפרים השכנים, והם הסיתו את האיכרים ללא הרף לפוגרום.

אמנם הצלחה רבה בהסתה לא הייתה להם כי היהודים בעיירה חיו תמיד בשלום עם הגויים סביב, ובמיוחד עתה, נזהרו מכל דבר שעלול היה לגרום לאי-הבנה. יהודים נהגו לנסוע בכפרים לקנות אצל האיכרים את תבואתם ומוצריהם, והגויים קנו בעיירה את הנחוץ להם. כך חיו היהודים והגויים תמיד בשלום בינם לבין עצמם, ובמיוחד עם השכנים הגויים בקצה העיירה.

אך הפרובוקטורים פשטו יותר מדי בכפרים והסיתו את כולם לפוגרום. פחד נפל על האוכלוסייה היהודית כשהגיעו לאוזניהם הידיעות המחרדות על פוגרומים.

הביטו בכל גוי בחשד, כל איכר עורר חשד שמא... מי יודע? רעדו מכל רחש. ככל שקרב מועד היריד שהתקיים מדי חודש ב-15 בו, כך רבו השמועות והאימה גברה מיום ליום.

ניתן לשער מה חוו האנשים במשך זמן זה. התקהלו בקבוצות בשוק ובבתי המדרש בגלל הסכנה הקרבה לעיירתנו, ונמצאו כאלה שדיווחו על אשר שמעו ואת אשר הם יודעים על התכונה בכפרים. התחילו לבקש עצה למנוע את האסון. הממשל הבולשביקי עדיין לא התבצר בעיירות הקטנות. המשמר בעיירה כלל קומיסר ושוטרים אחדים.

בעת ההיא היה בעיירה שלנו קומיסר נוצרי ליברלי בשם אנדרי קוקסטיק. לפני כן היה מורה בבית ספר. היהודים ידעו כי הוא מחסיד אומות העולם משום שעשה רבות למען העיירה בתקופת היותו קומיסר. ידעו גם כי הוא ביחסים טובים מאוד עם אחדים ממנהיגי העיר וכי הוא נקי כפיים.

נותרה אפוא תקווה אחת, לפנות אליו שידאג לעשות כל מה שבסמכותו על מנת להגן עלינו מפוגרום ביום היריד. משלחת הלכה אליו עם הבקשה. הוא קיבל אותם באופן נאה למדי והבטיח לעשות כל אשר לאל ידו, וגם נתן עצה: לנסוע לקרמניץ ולבקש שם מן הממשל לתת למען העיירה 30 רובים ותחמושת, ולחמש 30 חיילים יהודים חוזרים, הוא מוכן לסייע לארגן אותם למען ההגנה העצמית של האוכלוסייה היהודית.

בעיירה היו כבר חיילים שידעו לאחוז בנשק והיו נכונים להגן על נשותיהם וילדיהם.

הוא כתב מסמך ומסר למשלחת של שלושה שנסעה לקרמניץ לקבל רובים.

הם לא נתקלו בשום קושי. מסרו להם 30 רובים ותחמושת, שהועמסו על עגלה. שוטר חמוש נסע עמם – שמא בדרך, מעשה שטן, יעצרו אותם ויבדקו מה הם מובילים, שלחו עם היהודים שומר. הם יצאו מקרמניץ לפנות ערב ונסעו כל הלילה. בטרם יום באו לשומסק, הסתירו את הנשק במרתף בית הכנסת, שם היה מחסן עצי הסקה של יודל זקס. משם חילקו את הרובים לחיילים היהודים וכל אחד לקח לביתו רובה והחזיקו אצלו, להיות מוכן ליום היריד.

הקומיסר קוסטיוק לא סמך רק על זה, ובעצמו התכונן ליום היריד עם המליציה.

הוא קיבץ סביבו שוטרים אחדים, גם לעוזר שלו היו שוטרים אחדים, ונתן להם הנחיות כיצד לנהוג אם יקרה משהו. ביום היריד שלח אותם לשני צדי העיירה, מקום בו נכנסים האיכרים הבאים בעגלות מן הדרך, והורה להם לעצור כל עגלה ולבדוק אם אין הם מובילים נשק או כלי משחית אחרים. הוא עצמו עם מחלקת השוטרים שלו עבר בשוק והשגיח שלא יתרחשו תקריות העלולות להוביל לתגרה. כך רכבו על סוסים על פני השוק וגם במקום הסחר בסוסים מאחורי הכנסייה.

היה יום נאה, והאיכרים מן הסביבה התקבצו. היהודים פתחו את חנויותיהם בלב חרד והתחננו לאל שישגונן ושיעבור הכול בשלום.

הכול התנהל כשורה ואף אם היו גויים בעלי כוונות רעות, ראו לפי קבלת הפנים לה זכו כשבדקו את עגלותיהם, כי אין זה הזמן המתאים.

30 הצעירים שהיו ברשותם רובים, נאסר עליהם לזוז מבתיהם, אלא אם חלילה יקרה משהו ותיווצר מהומה. וכך התנהל היריד, ככל הירידים, כסדרו, בקנייה-מכירה. כבר היה לאחר חצות היום ולכולם הוקל מעט. כל אימת שראו את הקומיסר עם השוטרים עוברים בשוק, הודו לאל על חסדו, שיש ידיד אמת כה נאמן – נוצרי המגן על האוכלוסייה היהודית בכל לבו.

ובכל זאת מן הנמנע היה שהיום יעבור לגמרי בשלום. יריית רובה בשל טעות עוררה בהלה בקרב האיכרים, ומשסברו כי היהודים מבקשים להתנפל עליהם, חטפו את צרורותיהם וחפציהם שכבר הספיקו לקנות ונחפזו לברוח מן היריד. במהומה לא ידע איש מה מתרחש. שאלו זה את זה מדוע רצים. רבים אמרו: "יורים". איפה, מה, מחי, מי? איש אינו יודע. בינתיים הזדרזו בעלי העגלות לברוח מוקדם ככל האפשר. רבים חשבו כי פרצה שרפה, אחרים מנגד צעקו: "הגרמנים באים!" ואיש לא ידע מה באמת קרה. האיכרים עוזבים את העיירה ללא הרף. המולה, התרוצצות. החנויות נסגרות ותוך 15-20 דקות אין עוד זכר ליריד.

רק לאחר שחלף הכול – הקומיסר נשאר עם השוטרים שלו "כצאן בלא רועה", או להפך: כרועה בלא צאן משום שלא ידע מה אירע; היהודים נרגעו קמעה והתקבצו בשוק להיוודע מה קרה – התברר סיפור שכזה: פלוני, מן החיילים הצעירים, שאמור היה לשהות בבית, לא התאפק. בשעה שלוש אחר הצהריים יצא עם הרובה שלו וב"בגדי המלכות" שהביא מן החזית, אל השוק.

הוא טען את הרובה וחטל אותו על גבו. כך התחלך בין העגלות. אין לדעת במדויק מה התרחש, אך הרובה שלו ירה לפתע וזה עורר את הבהלה בקרב האיכרים שלא ידעו מאין באה הירייה ומה משמעותה. החיילים היהודים ששהו בבתיהם, מששמעו את הירייה ואת הבהלה שנוצרה, יצאו לשוק כמושים ברובים. כשהבחינו האיכרים שמתקבצים חיילים יהודים עם רובים, לא חשבו אלא שהיהודים ודאי יתנפלו עליהם בנשק. חטף כל איכר את צורו ודץ.

לאחר חקירה ודרישה שערך הקומיסר, הבין את גודל גבורתו של חייל יהודי, שבירייה אחת הניס את כל העגלות עם האיכרים מן היריד. מן היושר היה להעניק לו פרס. סופו של דבר שהקומיסר התכעס עליו והורה להובילו לבית הכלא על הפרעת שלוות הציבור.

תחשבו ודאי כי בזה נסתיים הכול? שמעו אפוא עוד מה קרה:

כשנודע לנוצרים הגרים בקצה העיירה על אשר התרחש, וכי היהודים כמושים בנשק, לא מצא הדבר חן בעיניהם. מה, יהודים כמושים? אין להרשות זאת! חייבים לקחת את הנשק מן היהודים!

זמן רב לאחר שהלך הקומיסר לדירתו, התכנסו הנוצרים בשוק ודרשו מן היהודים למסור להם את הנשק. הם החלו לערוך ביקורות בכל בית יהודי, לקחו את הרובים, ואת הבעלים הובילו לשוק. כך קיבצו בשוק את כל החיילים היהודים עם הרובים, והניחו להם לעמוד עד אשר יתייעצו מה לעשות בנשק ובחיילים.

הם הודיעו לקומיסר לבוא להיות השופט, מה לעשות בנשק ובחיילים.

בינתיים ניצבים החיילים היהודים בזוגות בשורה ושומרים עליהם כעל אסירים. הרובים מוצבים מנגד, והיהודים חוששים לצאת לרחוב ומביטים בעד החלונות לראות מה יקרה. ניתן לשער מה עברו באותן שעות ספורות, עד אשר בעזרת השם בא הקומיסר עצמו. כשראו את הקומיסר, נרגעו במקצת, הוא הרי היה טוב אל היהודים תמיד.

הוא הבהיר לנוצרים את הסיטואציה, את השתלשלות העניינים שהביאה לחימוש החיילים היהודים להגנה עצמית, ולא חלילה מתוך כוונות רעות. הוא נתן לכך את הסכמתו, כדי שיוכלו היהודים להתגונן מפוגרום שעלולות לעשות כנופיות. הירייה של החייל היהודי אינה אלא טעות והוא ייענש.

ואכן, הודות לקומיסר ניצלו יהודי שומסק בשנית, ביום אחד, מסכנה. זה, אפשר לומר, היה נס כפול. לאחר משא ומתן קצר הוחלט כי את הרובים יש לקחת אל הממשל, החיילים היהודים אין בהם אשם ויש לשחררם לבתיהם, היהודים יביאו יי"ש ותקרובת ולא ישרור בעיירה כל רוגז בין היהודים והנוצרים שחיו תמיד בשלום.

ע' 405 – 409.

מוני חזן קללת הרבי

אצלנו בעיירה שימש אז כרב הרבי ר' ברניו [ישראל-דב לרנר] שמוצאו מגזע צדיקים. הוא עצמו היה אהוב ומכובד על טוב לבו, ביתו היה בית ועד לחכמים, ו"כל דכפין ייתא ויכל" – מצוות הכנסת אורחים הייתה יקרה לו מאוד.

ופעם, בשנת 1912, פלט הרבי מפיו, בשוגג, קללה אשר לימים, למרבה הצער, נתקיימה.

מעשה זה אירע בידיד שלי, אשר עמו למדתי בבית המדרש, ומשום שנכחתי בו הותיר בי רושם עז ונחרת בזיכרוני, ואינני מסוגל לשכוח אותו אף שחלפו כבר שנים כה רבות. אני מוסר אותו בלא הערות.

ר' בעריניו זצ"ל

אצלנו בעיירה היו שני צדדים: צד אחד ר' ברניו והצד השני הרב החדש שהביאו בעלי-בתיים שטענו כי רבי אינו צריך לשמש כרב.

אף שתמכו בר' ברניו כספית, הביאו הם עצמם רב ופרנסו אותו. כך נהוו שני צדדים.

היה בעיירה שלנו פלוג, עקיבא ווסקוביניק, שנחשב נגיד, הוא היה בצד השני. מובן כי היה מתנגדו של הרבי ר' ברניו. הוא היה בעל הדעה בצד השני. מסחרו היה דבש. הוא נסע ברחבי האזור וקנה דבש כוורת, והאיכרים אשר עמם סחר היו מביאים את הדבש העירה.

היו לו חמש בנות ודווקא לא יפיפיות. אף שהוא עצמו היה איש פשוט ללא דעת, היו לו השגות גדולות בנוגע לבנותיו. שאף להשיא את בנותיו ללמדנים ותלמידי חכמים. לא חסך ממון על מנת להשיג חתנים הגונים ומלומדים, והדבר צלח בידי במאת האחוזים.

חתנו הבכור היה ר' מוטי הלפרין, יהודי למדן וסוחר גדול. החתן השני היה שמעון וקסלר, אף הוא כליל המעלות וסוחר גדול. החתן השלישי היה ר' יוסף שְׁכוּוֹץ. הוא היה שם דבר ועלה על כולם. נוסף להיותו למדן, ניחן גם בחכמה והיה סוחר מוכשר. אנשים באו אליו להתייעץ, ומובן שהיה אהוב על כולם ומעורב עם הבריות. בהיותו כהן, היה ראש

הכהנים בבית המדש, אף שהיו מבוגרים ממנו. הוא החזיק גם במשרת גבאי עד יומו האחרון.

מובן מאליו שהחתנים, כמו חותנם, היו כולם מתנגדי הרבי ר' ברניו.

כשמת ר' עקיבא ווסקוביניק, הותיר את ביתו ואת סחר הדבש לחתנו ר' יוסף הכהן.

ר' יוסף הכהן עסק גם במסחר אחר, אך העיקר היו אכן דבש ודונג כי הבית נודע זה שנים ואיכרי הסביבה היו באים אליו כמו לביתם.

מד יום לאחר תפילת מנחה למד ר' יוסף דף גמרא וניהל חיים שלווים.

אשתו מייטה, ילדה לו כמה ילדים, כולן בנות. היילוד השביעי היה בן, והוענק לו השם יעקב, לזכר אבי. השמחה בבית ר' יוסף הייתה גדולה והוא ערך סעודה כיד המלך בברית המילה של בן זקוניו.

כשגדלו הבנות הניח להן ללמוד. בת אחת, חריפת שכל ובעלת כישרונות גדולים, שלח לבית הספר הרוסי שהיה בעיירה שלנו.

במשך שנים ארוכות השתמשו הילדים היהודים בזכות להימנע מנוכחות בבית הספר בשבת ובחג. אם עלה הדבר לכל אחד בכמה רובלים ששולמו למנהל בית הספר, לא נורא, כולם היו מרוצים, ובלבד שלא ייאלצו הילדים לחלל שבת.

כך היה הסדר הלימוד בבית הספר הרוסי במשך זמן ממושך. אפילו חסידים וסתם יהודים אדוקים הרשו לעצמם לשלוח את ילדיהם לבית הספר הרוסי.

הרבי ר' ברניו אמנם לא נתן הסכמתו, אך הרי צריך לתת השכלה לילדים, הדבר נמשך בעיירה שלנו לאורך שנים, ושררו שלום ושלווה.

ויהי היום, מנהל בית הספר קיבל צו מרשות בכירה המחייב ילדים יהודים, הלומדים בבית הספר הרוסי, לבוא ללמוד בשבת ובחג, ללא יוצא מן הכלל. העיירה רעשה, ביקשו לבטל את הגזרה, אפילו נסעו לעיר הראשית קרמניץ, להשתדל, אך שום שתדלנות לא הועילה.

החסידים רתחו, והעיירה הייתה כמרקחה. אדוקים מאוד לא שלחו את ילדיהם לבית הספר והם הוצאו.

חלק מבעלי-הבתים הסכימו לפשרה: הם ישלחו את ילדיהם לבית הספר בשבת בתנאי שלא יכריחו אותם לכתוב. כרגיל, נחוץ היה לשחד.

הרבי ר' ברניו יצא בחריפות נגד פשרה מסוג זה והורה להכריז ולהודיע בל ישלח איש את ילדיו, אפילו לא לשם לימוד בלבד, כי עלול להיגרם חילול שבת. הוא הזהיר את ההורים כי הם אחראים על ילדיהם, שאינם בני עונשין.

החסידים נשמעו לרבי, סירבו לשלוח את ילדיהם לבית הספר וניהלו תעמולה גדולה כדי להשפיע על אחרים לעשות כמותם.

בעלי-בתים מן הצד השני, להפך, הם כמעט לא הוטרדו מדברי הרבי והחסידים, ושלחו את ילדיהם בשבת לבית הספר. ומשלא הכריחו את הילדים לכתוב אלא רק ללמוד ולחקשיב לנלמד, לא כל כך הקפידו על העניין ולא נשמעו לכרוז של הרבי.

וכך החריף המשבר בין שני הצדדים.

בין ההורים שסירבו להישמע להתראת הרבי, ולא הוטרדו ממנה, היה גם יהודי נכבד אשר בתו הקטנה הלכה לבית הספר.

כשנודע כי יהודים רבים שולחים את ילדיהם בשבת לבית הספר, בהם גם הבת הקטנה, רעש הקלויז של הרבי, עיכבו את הקריאה והחליטו כי הרבי יבוא לבית המדרש של הצד השני עם מניין חסידים ושוב יכריז ויודיע על דבר חילול שבת.

האשם כולו הוטל על אותו יהודי. עליכם לדעת שהאיש היה תלמיד חכם גדול וירא שמים, ובהיותו כהן איך יוכל לעלות לדוכן כאשר ילדתו מחללת שבת?

בקיצור, התרחש וליהודים... החסידים היו בהתקפה והתכוונו בשבת ההיא להבקיע את מבצרו של הצד השני.

ויהי היום, באחת השבתות לפנות ערב, ישב היהודי לפני גמרא בבית המדרש ולמד כמנהגו מדי שבת. לפתע נפתחת דלת בית המדרש, נכנסו ר' ברניו ומניין חסידים שלו ופנו היישר אל הבימה. והרבי התחיל להסיף מוסר לציבור בדבר חילול שבת.

מרבית האנשים נתנו כבוד לרבי, שלראשונה בא לבית המדרש, קמו על רגליהם והקשיבו לדבריו.

שונה היה נוהגו של יהודי זה, שישב ליד השולחן ולמד. הוא לא הפסיק את תלמודו והתעלם מדברי הרבי.

זה כנראה הכעיס את הרבי מאוד והוא החל להסיף מוסר ליהודי הנכבד וברוב כעסו החל לפרש את הפסוק: "ובת כהן כי תחל...". [ויקרא כא ט] אם בת כהן מחללת שבת קודש, אומרת התורה כי דינה שרפה, אך כיוון שאינה בת עונשין עדיין, נופלת האשמה על אביה.

אמר הרבי ר' ברניו את דבריו ועזב את בית המדרש עם חסידיו. הציבור נותר משותק מן הפירוש לפסוק. יותר מכולם נדהמתי אני משום שהרבי היה בעל מזג טוב, ולא יכולתי להבין כיצד זה נפלטה מפיו מילה שהיא כמעט קללה.

אירוע זה הותיר רושם עז על כל הנוכחים בבית המדרש, במיוחד היו ידידיו של היהודי מוטרדים מאוד. עם הזמן נרגע הציבור והעניין נשכח.

כעבור שנים אחדות פרצה המלחמה, החזית קרבה אלינו, צרות חדשות באו: מיני גזרות וגירושים, היוקר גבר, המחירים עלו, מוצרים רבים לא היו בנמצא, המזון היה בצמצום וחסר נפט. המעט שניתן להשיג היה מעורב מחציתו בבנזין, שהוסיפו בלי לדעת את הסכנה שבדבר.

זכור לי, זה היה קיץ 1917 או 1918, שעת בין השמשות, אנשים ישבו לפני הבתים ודיברו על המלחמה, על יוקר המחיה. לפתע בהילות וריצה וצעקה: "אדם עולה בלהבות". ואכן נראה מרחוק מעין עץ מתלקת. אנשים התקבצו וכבר נשמעו צעקות כי היהודי הוא הבוער. לבושו התלקח לגמרי.

כך קרה הדבר: לפנות ערב ביקש להזליק את העששית שהייתה מלאה נפט מעורב בבנזין. אשתו וילדיו כבר ישנו כפי הנראה, והוא רצה

להציץ בספר. נשמטה המנורה מידיו והנפט נדלק על הרצפה. הלהבות הציתו את בגדיו שהיו משומנים מדונג, מה שהגביר את הלהבות. במהירות יצא לרחוב וזעק לעזרה. לא חלף רגע והוא הפך לאבוקה, ועד אשר נקבצו אנשים לעזרתו כבר היה מאוחר מדי. כיבו את האש בשמיכות, הכניסו אותו למיטה והביאו את הרופא. הרופא לא נתן מקום רב לתקווה, כך התייסר כל הלילה ומת בבוקר. העיר הייתה באבל, החנויות היו סגורות עד להלווייתו וכל העיירה ליוותה אותו לבית העלמין. ידידיו היו מדוכדכים, ריחפה לנגד העיניים קללת הרבי.

ע' 410 – 414.

רבקה ארליך (גולדנברג) משומסק עד תל אביב

יש חוויות חיים שאין לזמן שליטה בהן. תכופות נדמה לי כי אין זו אמת שהזמן מעמעם את הזיכרון ומוחה דברים שאירעו זה מכבר. גם כיום [שנות ה-60 של המאה ה-20], למעלה משלושים מאז עזבתי את שומסק, עדיין רעננות בלבי חוויות משנות ילדותי ונעוריי. עם זאת אני מעריכה שלא אחיה מסוגלת לתאר הכול, אולי דווקא מפני שעם ההרחור הראשון מציפים אותי מכל עבר זיכרונות מן הזמן ההוא, על הקיצים והחורפים אשר ביליתי שם, על ימי חול פשוטים ושבתות קדושות חגיגיות, מלאות חן וכישוף של שנות עבר.

שומסק, עיירת ילדותי ונעוריי, חלומות מתוקים וזיכרונות זהב. מה ברורות דמויות היהודים הכבודים ההם, וברור מכולם רואה אני את אבי [אפרים גולדנברג] הטרוד בעסקים: טחנת קמח, חשבונות, בורות. כבר אז ראה כי האזור האוקראיני היפה איננו שלנו; שהשכנים הגויים [האוקראינים] והפולנים הם שונאינו לנצח. מוכנים בכל רגע לבזוז את שארית הנכסים ורכוש.

אביבים יפים רבים כל כך, ימים תכולים זוהרים, בקרים וערבים יפים אשר משכו לטיול על הכביש המרוצף, אל הגבעה – גורקה, ליער סורז'. מה אהובים הזיכרונות על הנהר בקיץ. כיום הכול הרוס וחרב יחד עם כל היפה שחי ולבלב שם. כיום הכול מוטל בתוך עיי חורבות.

יותר מכל חרותים בזיכרוני מן הבית הישן הרגעים הקדושים של רדת השבת, כאשר אימנו האהובה בירכה על הנרות, מכסה את פניה הקורנות בידיה העדינות, נושאת תפילה חרישית על בני ביתה; תכופות זלגה דמעה בעד האצבעות ונפלה על המפה הלבנה. היא חשה שהילדים יעזבו את הבית, אחדים כבר היו באמריקה, ויש מהם שיסייעו בבניית המדינה היהודית, שעל אודותיה הרבתה לשמוע מבעלה הטוב, אבינו המלבב.

אבינו היה מרוצה מאוד כשנתקבל למעננו סרטיפיקט, היה זה שכרו על פעילותו למען קרן היסוד. עלה בגורלה של אחותנו בת-שבע לנסוע. תחילה הייתה השמחה ללא שיעור, אך מיד התגנבה ללב תוגה: איך זה תעזוב את אימא? [בת-שבע היססה ובינתיים פג תוקף הסרטיפיקט כך בתרגום לאנגלית שנעשה מן השכתוב לעברית של הכותבת עצמה].

משנים-עשר הילדים עוד היינו אז בבית שש אחיות, אך אצל כולנו פעם רגש הדדי עז, להינתק מן המשפחה היה כמו לתלוש איבר מן הגוף החי.

בעת ההיא ארגנה מערכת "הינט" טיול לארץ ישראל. אבינו דיבר על כך בהתלהבות כי ידע שזו תהיה פריצת דרך, ואפשר שעם הזמן תוכל כל המשפחה להגר לארץ ישראל. כלפי הממשלה כינו זאת טיול למשך שישה שבועות, אך אנחנו לא חשבנו לשוב.

באחד הימים הוארו פני אבי בחיוך שלו ביותר, כמנהגו דיבר בשקט וביישוב הדעת:

"שילמתי דמי טיול בשביל חוה ורבקה". השמחה הייתה גדולה, לבי הלם בקרבי. והנה, נתקלתי בעיניה הלחות של אימא אשר הביטה בנו חרש, בגעגוע עמוק ובבושה מסוימת, היא התביישה שאינה מסוגלת ליטול חלק בשמחה הגדולה.

ראיתי את הדמעות בעיני אחותי ולא הייתי מסוגלת לעצור את שטף הדמעות שהחלו לזרום מעיניי.

אבא אמר: "בנות, אם תראו שקשה לכן שם, אל תהססו לשוב הביתה – קולו רעד, ידעתי מה קשה המאבק בלבן, מה נשא וסבל כשהמשיך בדבריו – אם תראו כי יש סיכוי, גם הקלוש ביותר, שנעלה, כתבו מיד מכתב".

העיירה הייתה כמרקחה, היינו גיבורות היום. למרות שבעת ההיא היו כבר צעירים רבים בני שומסק בארץ ישראל, כל נסיעה מן העיירה הייתה אירוע חשוב. שמחו וקינאו, התווכחו ונאנחו, דיברו על פלאים חלוציים גדולים וחזו ימים קשים בגלות.

כבר היה סוף החורף, הנהר עוד היה קפוא, השלג עוד היה מונח על העיירה. המזחלת באה עד ביתנו. מהשכם בבוקר כבר הייתה כל המשפחה בביתנו, אחי הרשל עם כל משפחתו, אחותי מייקה עם בעלה וילדיה, אחותנו בריינה באה מביאלוזורקה להיפרד. הבית המה, כולם עיניהם אדומות מבכי. התהלכו מקיר אל קיר, ניגבו דמעה ושתקו. אימא ניסתה לחייך רכות, אך אפילו צעדה היו אפופים בכי חרישי אדוק, וכל מילה פשוטה שלה הייתה תפילה.

אחותנו שרהקה, שבאה אלינו בעת ההיא לביקור מאמריקה, הייתה עכשיו הפעלתנית. היא כבר חוותה פעם את ייסורי הפרדה וידעה כי אסור להיכנע. היא נשכה שפתיים והחלה לזרז אותנו אל המזחלת.

אפרים וקרינצה גולדנברג [אוסף]

בדמעות ובבכי עצור נפרדנו מאימא. אבא ליווה אותנו לקרמניץ. נותרו בזיכרוני דבריו החרשיים של אבא, ישבנו כבר ברכבת לוורשה, שרהקה, היא בלבד ליוותה אותנו לוורשה. בדקות הספורות לפני צאת הרכבת הביט בנו אבא ולא אמר מילה. הוא היה בטוח, אבינו הטוב, כי החגיגות שהיה אפוף בה משתקפת בפניו, עוברת אלינו ויש בכוחה לגרש או לפחות להקל עלינו את ייסורי הניתוק מן הבית ומכל הקרובים.

מבטיה של אימא ליוו אותנו, נדמה היה לי כי הנה היא רוכנת על אצבעות ידי הקפואות ומחממת אותן בנשימות אהבה הגדולה.

שפתי אבי ירא השמים, מלמלו תפילת הדרך, אך פניו – אכולי ייסורים, אהבה וחכמה אצילה – חייכו, ועיניו הלחות הביטו בהירות ורכות אי-שם למרחקים אל החלום של מדינה יהודית פדויה.

ברגעים ההם חשתי את הקדושה בה הייתה אפופה שאיפתו לבוא עם משפחתו לארץ ישראל. נשבעתי בלבי כי שום קושי לא ירתיע אותי, ושום כוח לא ימנע ממני להישאר בארץ ישראל ולעשות הכול כדי להעביר אליי את האחיות והאחים, את אבא ואת אימא.

"אני מקווה שנתראה" – אמרתי לאבא בשעת הפרדה. בקולי הזהדה ודאי ההחלטיות והעקשנות שהצטברו בלבי, כי עיני אבי קרנו. בקול שתפילה בו אמר: "ודאי, קינדרלך, אני מקווה כי בקרוב נהיה כולנו יחד בארץ ישראל".

הקול שתפילה בו של אבא ודמעותיה האחרונות של אימא ליוו אותי ואת אחותי חוה לאחר שירדנו בנמל, ובלכתנו ברחובות תל אביב.

את האמת על מצבנו לא כתבנו, הביתה נשלחו מכתבים שמחים, כתבתי רק כי האדמה תחת רגליי היא שלי.

כעבור שנה באה מלכה שלנו. היינו שלוש אחיות. אחי זימא ומשפחתו באו מאמריקה מתוך כוונה להתיישב בארץ ישראל. מיד התחיל לפעול להבאת ההורים והתאומות צ'נה ולאה. בשנה ההיא באה רק בת-שבע.

למרבה הצער והדאבה לא הצלחנו, לא זכינו שכל המשפחה היהודית הטובה שלנו תהיה אתנו כאן, הם חלקו את גורלם עם כל היישוב היהודי בפולין.

[אפרים גולדנברג נפטר ב-1937, קרינצה וארבעה משנים-עשר ילדיה נספו. המידע מתוך אוסף התצלומים של שומסק].

ע' 415 – 418.

צמורה (יוסמן) רייכמן

ציפורה וייסמן (רייכמן) איגרת לאימא מ"ןלוס"
יומנה של עולה בלתי לגלית

[? 30.8] 30.7.1934

בבוקר באנו לוורשה. מונית מובילה אותנו לבית המלון מחוץ לעיר. עצוב. למלון השפעה רעה על הנשמה. מתנחמים בחברים קרובים. כולם קרובים, אפילו הלא-מוכרים, שותפות גורל. ממתינים למידע. אני בחדר עם חמש בחורות.

אני הולכת לביקורת הרפואית. אני חלשה מאוד לאחר מחלה בבית, מוחשת מן הדרך. הרופא אומר כי הלב נחלש מאוד. אני מיואשת, אין ברצוני לחזור. בינתיים הולכים לראות את ורשה. היא מרשימה.

[? 31.8] 31.7.1934

השעה 9. באים חברים מליטא ומלטווייה. המשפחה גדלה. חברי המזכירות מורים לארוז חפצים. ממתינים לידיעה, לפקודת יציאה לדרך. השעה 12, הידיעה איננה, כולם הולכים העירה. אני עצבנית מגעגועים הביתה, אני שוכבת לישון.

1.9.1934

אין ידיעה בדבר יציאה לדרך. חברי המזכירות מכנסים אותנו, מדברים על עלייה בלתי לגלית. הם אומרים כי יש לנו הזכות להיות הבלתי לגלים הראשונים. כשאנחנו שואלים למה אין הם רוצים בזכות שכזו, הם אינם משיבים. על שאלות רבות אינם משיבים.

3.9.1934

מאז הבוקר מהלכות שמועות: נוסעים. איננו מאמינים עוד. אנחנו מיואשים. עם זאת באים חברי המזכירות עם כרטיסים לרכבת. התכנסות, הם מודיעים כי צריך להוסיף עוד 750 [?]. החברה בזבזו את הכסף בעיר, אין להם יותר. רעש והמולה, מי שיש להם כסף צועקים כי יש לתת, "צריך לעלות וסוף לדבר".

יש לי דולר אחד, אני מוסרת אותו. אך הם אינם מסתפקים, משליכים אותי מן החדר.

הזמן קצר, בשעה 2 יוצאת הרכבת. כולם הסדירו, רק "הגוש" נותר.

פודץ רעש, כמעט תגרה. המוניות באות, צריך לנסוע. בא חבר מזכירות, מסדיר הכול. נוסעים לרכבת.

שורת מכוניות, רעש, מעוררים את שימת הלב של כולם.

ליד הרכבת מתחילה ריצה בהולה, כל אחד רוצה לעלות במהירות. לא מאמינים, רוצים להשאיר מאחור את העבר, חוויות החיים הישנות. חברים מן המרכז מלווים אותנו באיחולים לבבים.

ברכבת. נסגרות הדלתות, הוילונות מורדים, לכל אחד מקומו. מצב הרוח משתפר, שרים, מבקרים את המזכירות, מדברים על חטאיה, על הפריבילגיות. אתנו נוסעים [לוי] שוורץ, יהודה שוורצברט, יזרעאלי, ד"ר ברנד, אנשים משכילים, מתנהגים באצילות.

המזון ברכבת הוא על חשבוננו, ואין כסף.

המקום הראשון אחרי ורשה היא צ'נסטוחוב, עיר גדולה, בית נתיבות נאה. יפה, אך לבי נכסף הביתה. ועכשיו חולפים על פני פולין הקונגרסאית. מכרות פחם, אורות מהבהבים. קטוביץ, בתים בסגנון גרמני, לבנים, יפים. הרכבת אצה, ערים ועיירות חולפות ביעף.

השעה 11 בלילה. אנחנו ליד הגבול הצ'כי. עוברים לרכבת אחרת. חברים קונים לעצמם הפצים בפולין. יש כסף. חברה של דלים, חסרי כסף, ושל שבעים. לאחדים אין כסף לאוכל. נוספים חברים מגליציה, נוסעים יחד לצ'כיה.

4.9.34

הלילה חלף, השחר עולה, יורד גשם. שדות תירס, ענבים. לא מרשים במיוחד. לא רואים שדות, ערים. האנשים בצ'כיה לבושים בצורה נאותה למדי. הם יודעים כי אנחנו "תלמידים" ומתייחסים יפה מאוד.

נוספים עולים גם מצ'כיה. השעה 12 בצהריים. אנחנו מגיעים לגבול ההונגרי. גם כאן יורד גשם, הנופים כמו בצ'כיה. אנחנו באים לבודפשט, הרכבת חוצה את העיר, היא נראית ענקית. רכבת חשמלית נוסעת הלך ושוב. חברים רצים לרחוב, רוצים לראות קצת. הכול כאן שונה. נוספים חברים מהונגריה, גם וינאים. איננו מסוגלים לדבר אתם.

ממשיכים בנסיעה. לאורך הדנובה נמתחים הרים גבוהים, מחופרים בעננים. אני מלאה ברשמים. הכול חדש לי. אני רוצה לחלוק עם מישהו, אך אין עם מי, הכול סביבי זר.

בין ערביים. הגבול היוגוסלבי. בודקים דרכונים. התחנה מלאה גידולי פרחים. הקץ מפיץ את ניחוחו, חמימות מענגת. בלגרד, עיר הבירה, משתקפת יפה בדנובה, רעש כבכל בתי הנחיבות. הרכבת רצה הלאה על פני יוגוסלביה. אוכלים פת ערבית. אין עוד לחם פולני, אוכלים לחם תירס. מחלקים סרדנים, תפוחי עץ, ענבים. לא רע. אנחנו עייפים מאוד, נופלים תחתנו וישנים.

5.9.1934

שחר. מעירים, שוב אנחנו ליד הגבול הבולגרי. נודע לי כי בלילה הייתה קטסטרופה, גלגל התנתק מאחד הקרונות, השבח לאל אין קרבנות. נו, ממתינים להמשך הנסיעה, אך לא נוסעים. נתקבל מברק לא להמשיך הלאה ליוון. בינתיים ראו חברים ברז מים, רצים לשותות, לשטוף פנים מלכלוך בן יומיים.

מרחוק מכבים שרפה. אנחנו, 37 אנשים על הרציף הקטן, מושכים יותר מדי תשומת לב. ממחרים לגשת אלינו, שואלים מי אנחנו. האנשים שזופים שחומים, לבושים דל, נשים בעלות צמות ארוכות עד לקרקע. ידידותיים. חברים קונים תה. הזמן חולף.

לבסוף מורים להמשיך בנסיעה. האזור – גן עדן, הכול הררי ומיוער. פסגות ההרים אינן נראות, נושקות לשמים. הדרך חוצה את בטן ההר. 23 מנהרות, חשכה מסביב, החברה שמחים, עוד יום חלף.

השעה 2. סופיה, עיר פרחונית, לא רחוק מבית הנחיבות תחנת רדיו. רכבות באות ואצות לדרכן.

אנחנו נוסעים לנמל וְנָהָה. הסביבה יותר יפה מיפה, בבית הנתיבות עומדים אנשים עם ענבים ואבטיחים, מקבלים כסף פולני. חברים "גירדו" פרוטות פולניות וקנו. המולה, שמחה, עוד תחנה אחת ורנה.

חברי המזכירות מורים להתכונן, מלמדים כללי התנהגות, לא לדבר רק פולנית, להיות רגועים, שקטים. חשים כבר אי-לגליות.

יוצאים מן הרכבת בעשירות. המזוודות נישאות בידי עובדי רכבת. הולכים לביקורת, לא פותחים כמעט דבר.

אנחנו מחכים. הולכים בינתיים לראות את האוניות העוגנות בנמל. דירת הים עושה רושם עצום. בהתחלה ובהמשך אנחנו מקבלים את הדרכונים. עולים לאַנייה. חבר אחד נפל למרתף, מעלים אותו לסיפון חבול, דם זב מכל איבריו, נורא, עד שובו להכרתו כולם מדוכדכים. הקרבן הראשון.

6.9.1934

חייבים להסתגל לתקנון האנייה. בשעה 7 מעירים לשתות תה. אנייה יוונית. מי מבין אותם? אחד מהם זקן מאוד, פליט מן המחפכה הרוסית, מדבר רוסית, אתו אנחנו משיגים הכול.

אנחנו ארבע בחורות בתא. מתייחסים אלינו יפה. חדר האוכל ערוך יפה, מרשים. השעה 11, האנייה זזה. החברים אשר ליוו אותנו ברכבות, נפרדים בחמימות, מבקשים מהם למסור פריסות שלום לקרובים בפולין, דמעות, צער.

חל איסור לעמוד על הסיפון. בלילה – אומרים – התירו את האנייה. מתנהלת ביקורת. נוספו שלושה חברים חדשים מישראל, הם יובילו אותנו לארץ.

שמים ומים, אין אדמה. הים השחור רגוע ומכושף. עומדים ומביטים אל עומקיו. הוא מספר דבר-מה. חבורות שומרות על לכידות. אני עגומה, כולם שמחים, שרים, משחקים.

נדברים לקום בשעה 3 בלילה, עומדים לעבור במצרי הדרדנלים. נשמעת המולה, נראה מגדלור – קונסטנטינופול. היא נחלקת לשתיים,

אירופה ואסיה. באסיה עשרות אנשים. הדרדנלים, מעבר מים צר. אנחנו בים השיש. שלוה מסביב, אנחנו יושבים על הסיפון. באה אניית פאר, אמריקאית. שני עולמות מחליפים ברכות בנימוס. מטוס נוחת. שוכחים כי אנחנו בים.

חברים מכינים נשף לכבוד ליל שבת. בארוחת הערב מסדרים ספסלים, במה. הנשף מתחיל, דקלומים, קונצרט, בלט, שמח.

8.9.1934

עברנו לים האגאי. הים סוער, אנשים מתקדרים, הראש סחרחר, לא טוב לאכול, לא מסוגלים לשבת עוד, שוכבים על הסיפון. הכול סביבנו חג, מתעלפים. יומיים כאלה נחענה. קשה מאוד אך כדאי, העיקר להגיע אל המטרה.

9.9.1934

החולים מתדרבים. אין במה להושיע, כולם חולים, בעיה אחת: מתי יודים ומה אוכלים שאפשר לעכלו.

10.9.1934

נכנסנו לים התיכון. תענוג, הים רגוע, מזג האוויר טוב, רואים הרים מרחוק. חבר מישראל אומר כי זהו הר הכרמל. הלב נרעד. בלילה משייטים ליד גבולות הארץ. רואים את אורות חיפה, אך אנחנו מתרחקים ממנה, אין פקודה. אנחנו בשדה קרב, מחכים לפיקוד.

11.9.1934

מכנסים אספה. המנהיגים הישראליים מורים להכין צרורות קטנים, לא לקחת מזוודות. הפצים רבים הולכים לאיבוד, מזוודות חדשות יפות, ננטשות, העיקר לבוא לארץ.

חשים כי מאיימת סכנה, מתוחים. צפויים לבוא חברי מזכירות. הם אינם. מחכים. בינתיים חסרים מים ולחם. רוגזם של החברים מתעורר.

12.9.1934

המים אזלו לגמרי. משהו לא ברור: למה יש בחורות המקבלות מים. נערות אחדות אינן מתנהגות כראות, יש היכריות עם סגל האנייה, כמעט כל אספה דנה בבעיה: בחורות.

החברים מן הארץ מכינים סירה. שעת בין ערביים, הם מתכוננים לצאת לדרך. שטים שוב סמוך לחופים, שוב רואים את חיפה, הדר הכרמל, האורות משתקפים בים.

מורידים את הסירה. שני חברים נוסעים לארץ. מחר ישובו.

13.9.1934

השעה כבר 12 בצהריים. שני החברים עדיין לא חזרו. אנחנו חסרי סבלנות, חשים רעב, צמאים לטיפת מים. לפתע נראית נקודה שחורה הקרבה אלינו. בלב שמחה. אנחנו מברכים בחמימות את 12 החברים. הם באו לקחת אותנו לארץ. שוב מתכוננים, שוב צרורות, הנחיות. מקדימים לאכול ארוחת ערב, מתלבשים, התרמילים ביד, ממש יציאת מצרים. כל אחד לובש כמה זוגות מכנסיים, שמלות, חולצות. כל קבוצה במקום המיועד לה. האנייה חשוכה, לא נשמע רחש, איש אינו יודע על זולתו. אנחנו, 90 איש מן "הגוש הכללי" [של "החלוץ"], יושבים בחדר אחד. מחנק, הים סוער, האנייה מתנדנדת, נשמעות אנחות, מקיאים, מתעלפים. אני חלשה מאוד, מוליכים אותי לפרוזדור לנשום אוויר. אין טיפת מים לאושש את המתעלפים, הרופא איננו, מתעוררת בהלה, התרוצצות.

לפי שעה לא ירד עוד איש, שוב אנחנו רחוקים מן החוף. באות סירות, לוקחים 30 אנשי מפלגה, משני צדי הסירה שוחים חברים. מיד הם שבים. שוב לוקחים אנשים, בכל קבוצה שמונה בחורות. הים סוער, סכנת נפשות. מחליטים להוריד קבוצות אחרות מחר. מחכים בקוצר רוח לתור. בא חבר, מודיע כי אפשר לשכב לישון בינתיים.

רצוצים בגוף ונשמה, נופל כל אחד תחתיו, נרדמים.

14.9.1934

האגנייה נעה, איננו יודעים לאן, מתרחקים. ארוחת בוקר אין, לא התרחצנו, מי הים מלוחים מאוד, גורמים לפצעים. מספרים כי רצו לחוסיף לקברניט האגנייה עוד 1,000 לירות שיישאר כאן ערב נוסף, הוא לא הסכים. הוא נוסע לקנות פחם לאגנייה.

אנחנו חולפים ליד סוריה, סמוך לחרמון. הרי הלבנון מאוכלסים כולם, חולפים על פני ביירות. אנחנו כבר בטריפולי. השעה 9. משטרה. ביקורת. לחם אין לנו עדיין. שוכבים לישון עייפים וגוועים ברעב.

אני מטפלת בבחורה חולה. יש לה חום. אני נרדמת במיטתה.

15.9.1934

באים ערבים בסירות, מביאים כעכים יבשים, ענבים, עגבניות, גוז. הם צועקים. החברים ממירים דולרים, קונים, מי שיש לו. אך אנחנו נשארים רעבים, מחכים. בשעות היום מביאים לחם ועגבניות. ארוחת בוקר-צהריים-ערב גם יחד, עומדים בתור לקבל מים שהביאו בקופסה. חברים נדחקים, נופלים קרבות ממש, מגיעים הדברים ליד כך שחבר מארץ ישראל סוטר למישהו. מביאים חולצות, נעליים. נמצאים חברים הגונבים קצת, עדת ריקים ופוחזים בזויה.

16.9.1934

בינתיים שומעים כי אין פחם ואין מים, צריך לשוב ליוון. חברים ממלאים מזוודות בענבים.

18.9.1934

האגנייה מתחככת בחופי אנטוליה, קפריסין, מושבה איטלקית [ירודוס], הכול מעניין, שואלים על כל פיסת אדמה, על כל שם.

ערב יום כיפור, ליל "כל נדרי". נזכרים בהורים, בסבלם. הם אינם יודעים עלינו דבר. יש בקרבנו דתיים רבים. רושמים מי רוצה לצום. מכינים למענם ארוחת ערב מיוחדת לפני כל נדרי. הם מתחילים להתפלל. זה מחזיר אותנו הביתה, מקום בו סבלנו יחדיו, שאפנו. עכשיו אנחנו גלמודים, תלושים. חברים שאינם צמים עושים משפט

בנושא דת. הסנגוריה והקטגוריה כאחד, חלשים. גם צמים מבקשים ליטול חלק לאחר תפילת כל נדרי, דוחים את פסק הדין.

19.9.1934 – יום כיפור

שוב אנחנו בים האגאי, הוא סוער ומטלטל מאוד, אין אפשרות לרדת מן היצוע, מקיאים הכול. עכשיו צמים על כורחם כולם.

3 אחר הצהריים. סביבנו הרים. מעט יותר רגוע. חברים מישראל מחלקים את הדרכונים. מרחוק נראה מקום יישוב. הצוות אומר שאנחנו שטים לשם. מורים לנו לכתוב מכתבים, ישלחו אותם. כל אחד ממחר, נדחק לכתוב, הבחורה החולה מנדבת לי בול, עוד יש לה דולר.

אנחנו כבר בנמל. העיר בנויה על שני הרים, קטנה אך מלאת חיים. המשטרה בודקת את הדרכונים, מתירים לרדת לעיר. החברים מן הארץ לוקחים בחורות אחדות ונוסעים לבלות.

20.9.1934

מי שיש להם כסף נוסעים העירה לשלוח את המכתבים, הנותרים עושים רשימה. לבסוף הולכים כולם העירה. תחושת האדמה תחת הרגליים גורמת שמחה. אנחנו משוטטים סביב, היוונים רוצים לבוא אתנו בדברים ואינם מסוגלים.

21.9.1934

חונים בנמל. שוב חסרים מים. למה? אין לשאת זאת, כיצד ייתכן שלא יהיו מים? מתחוללת הפגנה עם מגבות על הצוואר. צועקים, דורשים: "מים, מים". העצבים מתוחים, בעל האנייה מבקש מאתנו להירגע, אנחנו תחת עינה הפקוחה של המשטרה. מסרבים להישמע, סוערים, בוחרים ועדה שתהיה בקשר עם החברים מישראל. הייתה לכך השפעה, מיד קיבלנו מזון ומים ככל אשר חפצנו.

22.9.1934

בלילה בא חבר מוורשה עם ידיעות חשובות. הוא שמע על סבלנו, אך פותח בהרצאה ארוכה בנושא: "אנחנו, חלוצים, צריכים להיות מוכנים לכל", החברים דורשים סרטיפיקטים.

23.9.1934

אין שינוי. נהנים מן המנוחה ממחלת הים, הולכים העירה, מבליים קצת, ובכל זאת ממתינים לעלייה, מה יהיה?

בינתיים מכינים מים ופחם לשמונה ימים.

28.9.1934

בודקים אם כולם נוכחים, אוכלים ארוחת בוקר ו... הים חש בתכונה לתזוזה, והוא מזנק בגליו הפרועים. הראש שוב סחרחר. חולים, אין עוד עומדים על הרגליים, הכול תקועים בתאים, מרותקים למיטה, בכל מקום זוהמה. הרופא אובד עצות, הצרה גדולה, הכול כואב, איש אינו ייגש לשולחן, יום כיפור חדש.

29.9.1934

מוקדם מדי לשוט אל החוף. האנייה מתעכבת ליד כפר קטן, סביב הרים, אזור יפה להפליא. איכרים עובדים [בסיקול] אבנים. אנחנו שלווים, בינתיים אנחנו תיירים, שטים, מביטים, מקום חדש. הים רגוע, המים כחולים, הצוות מבטיח ימים רגועים גם בהמשך.

1.10.1934

החברים מן הארץ מכנסים אספה. מחר נרד, צריך לבחור ראש קבוצה. למחרת בשעה 12 בערך באים אלינו חברים נוספים. אנחנו מקבלים כבר הכול בשלווה, "ותיקים בצרות". ערב, הרצאה בנושא עבודה עברית, עיתון חי וקונצרט. נפרדים, אחד מן הצוות עוזב אותנו. במרוצת הזמן למד מעט עברית. הוא נפרד במילים: "להתראות בפלשתינה הדמוקרטית".

קריאת הידד נלהבת מסיימת את הערב.

2.10.1934

אמור להיות יום היסטורי עבורנו, למרבה הצער הוא לא. אורזים את הצרורות העלובים, ראשי הקבוצות נותנים הנחיות, רואים את חופי הארץ, אך... החברים לא באו. ראשי הקבוצות משוטטים, משיגים

טיפות ולריאן, מקדימים לאכול ארוחת ערב, שוכבים במרתף, מחולקים לקבוצות, אבל...

רואים ספינת מפרשים, הגלים מטלטלים אותה מעלה-מטה. "החברים" שלנו יורדים אל אלה שבסירה, סימן טוב. אנחנו נושאים את צרורותינו על גבנו. הרוב שוב חשים ברע בגלל מחלת הים, אך מתחזקים. לפתע מורים לנו להתפזר. החשמל נדלק, העצבים פוקעים. מה שוב? לא די סבלנו? החברים מן הארץ מורים להתחזק, לשמור על משמעת, לחכות להוראה, זה ימשך עוד כמה ימים. אחר מתחיל לסיים את ההרצאה, אך אנחנו מתפזרים איש לאוהלו.

4.10.1934

מצב רוח עגום, חסרי תנועה, נעדרי אמון, הרעב מציק כהוגן, נכספים לפיסת בשר, הלחם העלה עובש, בפינות מדברות קבוצות על ימים שחיו. האשמות הדדיות, במיוחד אשמים הארץ-ישראלים, הם רודפים אחר בחורות ומסיחים את דעתם מתפקידם. הצוות מתייחס רע, נמאסנו עליהם. מכנסים אספת גוש. רצוננו לומר שאנחנו מוכנים לכל, אפילו לכלא עכו. האספה נמשכת שעות, החברים מן הארץ חיים בטוב ואינם משתתפים בצערנו, הם כעוסים והאספה מסתיימת.

5.10.1934

אף שאיננו מאמינים, שוב אנחנו מתכוננים. המצב כבר בלתי נסבל. הלחם, ירוק ומצחין, אף הוא אזל. הצנימים מועטים ומתולעים. כל שעה היא נצח, אך מקווים. שוב נפרדים: "להתראות בארץ". נחבאים, העזרה הראשונה מוכנה. מרחוק נראים אורות חיפה, אנחנו קרבים ליבשה. חשכה. כל האיברים נכספים-מתפרצים, אנחנו רוצים לחוש את הקרקע תחת לרגליים. הים היה לנו לזדא.

שני חברים מן הארץ יורדים בסירה אל החוף. מחכים לבשורה במתח, רגע – נצח. מתקבל פתק: לא כאן, צריך לשוט לתל אביב, אולי שם תתאפשר ירידה, נסיעה של שעתיים. מאוכזבים ועייפים אנחנו משתרכים לאורך השרון, שוב אורות, תל אביב – פריז הקטנה, היא נעה ומתנדנדת, נהדרת. אלוהים, מי ייתן וכבר נהיה שם!

התחושה לא טובה. אחד מאתנו אומר: בעינינו נראה אך רגלנו לא תדרוך שם. מתקבלת פקודה להישאר במקומות, לשמור על שקט.

אנחנו ראשונים בתור לירידה לסירה, 30 איש בסירה קטנטונת. לפתע מוארת האנייה. חבר אומר כי סירה הגיעה אלינו. שאלנו: "מי אתם?" אך התשובה הייתה בערבית, שאלו מה שם האנייה שלנו ומיד האירה רקטה את האנייה. אנחנו רועדים מפחד והאנייה מתחילה לסגת ומתרחקת מן הארץ במהירות, מלווה באורות רקטות.

כשהאנייה כבר הרחק מסכנה פורצים רעש והמולה. הצוות מסביר שאילו ירדנו לסירה כי אז היו קרבנות, והאנייה הייתה מושמת במעצר.

6.10.1934

שוב נפרדים מאתנו החברים מישראל. מתנשקים עמם, חושבים אולי, אולי עכשיו נצליח. מכינים צנימים ומים. החברים מישראל הם תקוותנו.

7.10.1934

יום של ציפייה דרוכה, אנחנו דואגים לגורל החברים מן הארץ, מה קורה להם. מרחוק נראה ניצוץ, מתעוררת תקווה. ולבסוף זו ספינת משא בדרכה לאלכסנדריה.

8.10.1934

הם לא באו גם היום. ישיבה, מחליטים לשלוח עוד חברים אחדים מן הארץ בלוויית איש צוות כדי שיבואו עם ידיעה קונקרטית. בעל האנייה מסכים. האנייה שוב מתקרבת אל החוף. לפתע תגרה בין המלחים, הם מסרבים לנסוע, חוששים, ואיננו נוסעים. אנחנו מבוהלים. מאוחר יותר נודע לנו: בדרך זו חמק בעל האנייה מאתנו ומהחלטתנו.

9.10.1934

גשם. החברים על הסיפון רטובים, רצים למרתפים, היאוש גובר. אחד אומר ברצינות כי ישליך עצמו לים. נמאס כבר, לא מעניין אותנו דבר: רק סרטיפיקטים! הקץ לחוצפה החלוצית, סרטיפיקטים כמו לכולם.

10.10.1934

הים סוער מאוד, מספר החולים עולה. אחד הופך משותק בלשונו, אחד מתעלף ללא דופק, אחדים חירשים בשתי אוזניהם, כולם רעבים וצמאים. שק אחד של לחם למען 400 איש. חברים, עירומים למחצה, נכנסו למטבח בלילה לגנוב לחם. אספה באמצע הלילה בהשתתפות 320 חברים, בוחרים ועדה, דורשים סרטיפיקטים. בעל הבית, נכמרים רחמיו עלינו, הוא נוסע לקנות לחם בנמל קטן. אנחנו כבשים, מוליכים אותנו לאן שרוצים.

11.10.1934

בוקר. מקום יפה, עצים, בתים קטנים, הכול פורח. אנחנו מקבלים לחם לארוחת בוקר. הוקל לנשמה למראה יבשה. האנייה מטעינה פחם היישר מן המכרה באמצעות כננת על חוטי תיל, יפה להביט בפעולתה. מרחוק קרוע עם גמלים.

12.10.1934

האנייה נעה, חולפים ליד יוון, ארכיפלג שלם. שוב ים, נמאס, רוצים לחוש קרקע תחת הרגליים.

13.10.1934

שוב ישיבת ראשי קבוצות, מדווחים לאחר מכן איך צריך להתנהג. שוב אורזים את הצרורות, מתלבשים כתיירים, הדגל היווני מתנופף, העוגן מוטל לים, המדרגות – אנחנו על המדרכה, 320 איש הולכים העירה. אנחנו מושכים אלינו את תשומת לבו של הרחוב. העיר יפה, טובלת בירק, על ההר רחובות סואנים, חשמליות, מוניות, האנשים בלבוש אירופי.

ממהר לגשת אלינו חבר מזורשה, מוחה זיעה ושואל בדאגה אם כולם חיים, אם אין קרבנות. מושל העיר אמור היה לקבל אותנו ונסע, צריך לחכות. ניגש חבר נוסף, הוא שמח בנו כבילדים אבודים, הוא מכנס אספה, מודיע כי הוחלט לתת לנו סרטיפיקטים. ביושר הרווחנו אותם. מצב הרוח מרומם, אך שוב מתקדר כשהוא מספר את הידיעות המהלכות על אודותינו: טבענו, נאסדנו, מתנו ממחלות. ההורים התרוצצו אחוזי תזזית, התלוננו במרכז כי מוליכים שולל את ילדיהם.

הלב דואב על הורינו היקרים, אך אנחנו מתנחמים, בעוד חודש נוכל לבוא לארץ ישראל באורח לגלי.

14.9.1934

חברים מביאים לנו נייר כדי שנוכל לכתוב הביתה. המולה, הכול טוב, אך הנסיעה לארץ מחירה שתי לירות, ויש עלות גם לשהות כאן במקום, ולנו אין פרוטה על הנשמה, איך נוכל לדרוש את הכסף מהורינו המסכנים.

15.9.1934

מתכוננים לירידה. באים חברים מן הארץ ובפיהם תשובה שלילית, המושל אינו מתיר לרדת. עם זאת אנחנו שלווים, העיקר שיש לחם ואיננו חוששים, אפשר להחזיק מעמד.

16.10.1934

תחושת אביב בלבנו. הנה זורחת השמש והנה היא נעלמת בעננים ופורצת סופה. בא חבר ומחדיר ספק בלב בדבר הסרטיפיקטים. גם אין אפשרות להישאר ביוון. יהיה עלינו לשוט לקונסטנצה. חדרנו היה סמוך לחדר הכללי של הבחורים, לפתע שמענו רעש-מהומה, אחד צועק חזק מן השני. השעה 2 בלילה כנראה, כולם קופצים מן המיטות, ישיבת ועדה. צרים על החלונות, לא נותנים להיכנס. אנחנו מתוחים, מה תהיה ההחלטה. אני כמו תמיד מאמינה למנהיגים, הם לא ייגררו אתנו בחוסר אחריות.

17.10.1934

יורד גשם ועגום בנשמה. אנחנו לבושים בגדי קיץ. הקור מייסר ומבהיל. אספה. הוועדה מדווחת על החלטתה. קוראים לנו לשבתת רעב עד אשר נדע במדויק מה עם הסרטיפיקטים. ארוחת בוקר – לא אוכלים, ארוחת צהריים – שופכים. החברים מן הארץ מתחננים שנאכל, קברניט האנייה כועס. הוא רוצה לדעת על מה השביתה.

בשעה 3 בא חבר, יש אספה. מדווחים כי הסרטיפיקטים מובטחים. החברים אינם מאמינים, רועשים. בשעה 5 – השביתה מסתיימת.

18.10.1934

אין בשורות טובות. לא מדברים עוד על סלוניקי, אולי בוקרשט. כולם מצפים לנציגים. רואים את הסירה, מאמינים כי הנה יהיו חדשות. העצבים פוקעים.

22.10.1934

כאשר שומעים שוב על בוקרשט מתחילים לחשוב כי משמעות הדבר שיבה לפולין. עצוב. מלמדים את הבחורות התעמלות, מעבירים את הזמן בספורט. ביום מתרחש מקרה מכוער: בחור גונב לחם חם. שוטר מבחין בכך. אספה. מגנים את המעשה, מדברים על התנהגות נאותה.

23.10.1934

בא אחד החברים, מנהיג, פניו קורנות. בשורה. מתירים לנו לרדת בסלוניקי. הוועדה מקבלת הנחיות, שוב מדברים על כללי התנהגות, במיוחד בחור ובחורה. היוונים אינם מתקדמים בעניין זה. נשכרים שני בתי מלון נפרדים. ההיתר של המושל הוא על-פה בלבד, מאוחר יותר יבוא אישור בכתב. שבנו לתחייה, רוקדים ריקוד הורה עליז, רוצים כבר להיות מחוץ לים, ורחוקים מפולין.

24.10.1934

עדיין ממתינים לירידה. בערב באים חברים קודרים-מדוכזכים. אתונה אישרה את הירידה אך סלוניקי אינה מסכימה. היחסים בין היהודים לגויים כאן מתוחים. עלול פרוץ פוגרום והם חוששים. מייעצים לנו לנסוע לבוקרשט. אנחנו מקוננים על מר גורלנו.

25.10.1934

הסקרנות גוברת, שואלים זה את זה מה יהיה. מתקבלת ידיעה כי חייבים לנסוע, נשכרה כבר אנייה אך היא קטנה מדי. נתפצל לשתי קבוצות. קבוצה ראשונה תצא לדרך מחר. השנייה כעבור ימים אחדים, בבוקרשט ניפגש. אספה. ניאולץ לשאת את המזוודות של החברים שנסעו. אנחנו מסכימים העיקר להגיע למטרה.

26.10.1934

אנחנו עדר ממושמע. מרחוק ניצבת האנייה הרומנית. בשעה 2 היא אמורה לאסוף אותנו. מהלכות שמועות כי בקונסטנטינופול יביאו לנו פקיד ממשל ויזות.

מזג האוויר נאה, אנחנו מחכים.

השעה 2 אחר הצהריים, האנייה זזה, אך למרבה הצער לא באה אלינו. איננו יודעים מדוע.

לפתע התרוצצות, באים חברים מן הארץ, אומרים כי נכמרו הרחמים עלינו, אנחנו נשארים באתונה, נהיה שם ימים אחדים. אנחנו לא מאמינים עוד. הם מבינים היטב את פשר שתיקתנו ואף הם שותקים.

27.10.1934

אושר ההיתר באתונה ליום שני ואנחנו זזים מן המקום. אנחנו מקבלים כרטיסים למקום באתונה. באנייה שמח, מסיקים את הדוודים.

28.10.1934

מדברים על כללי התנהגות באתונה. בכך תלוי גורלנו. יוצרים זוגות פיקטיביים, אחדים בוחרים בעצמם את בני זוגם. שמחה בלב. הנעורים מבלבלים, מספרים בדיחות והספורט הוא עיסוקנו המרכזי.

29.10.1934

הכול מוכן לנסיעה לאתונה. העוגן מורם. כבר ארזנו את הצרורות, הדוד מוסק. המשטרה באה לקחת את החברים שאינם נוסעים, עומדים כבר דקות אחדות. החבר חוזר, מניף ידו מרחוק, פניו אינם שמחים. ספק אווז בנז. הוא עולה עם פקודה: "לא לזוז". שוב מטילים עוגן. אנחנו חורקים שיניים, חולפת אנייה רוסית עם 15 משפחות בדרכה לארץ, הם נפרדים מאתנו, אנחנו נשארים.

30.10.1934

עדין איננו יודעים למה אנחנו עצורים כאן באנייה. בא חבר. קוראים לקבוצות, מודיעים כי הסיבה כפולה: עיתון סורי תקף אותנו

כקומוניסטים, הקונסול האנגלי אינו מתיר לרדת. הרומנים אף הם חוששים מפני קומוניסטים. מצבנו קרוב לייאוש. אנחנו חייבים לדאוג בעצמנו לגורלנו, הכול מתפוצץ. החבר אינו מסוגל להמשיך בדבריו. סערת זעם, דורשים לראות בעצמנו ולשמוע את הדברים במדויק מפי החבר. הוא מרגיע אותנו. דאגו עד עתה וימשיכו לדאוג גם להבא. יש קשר עם הממשל, יימצא אי-שם מקום עבורנו. במקרה הגרוע ביותר – הוא אומר – יש פולין. פורצת סערה, איננו מוכנים לשמוע על פולין, כל הגשרים שרופים. עדיף – אומרים לו – לנסוע לבירוביג'ן.

הוא מבקש להמתין עוד 8 ימים. העולם היהודי נרעש בשל נדודינו. אגב כך הוא קורא מברק מחברה המוכנה לסדר אותנו בתנאים הטובים ביותר בחברה ברזילאית. אנחנו מתפזרים לתאים מדוכדכים. בחוץ יורד גשם עכור.

31.10.1934

מחכים לשקרים חדשים. ובינתיים סטד חבר מן הארץ לאחד מחברינו, הוא שובת רעב זה היום השני. אנחנו דורשים באספת גוש להחליף את הנציג שלנו, מונים את חטאיו. אני לא תומכת בזה. האנייה כולה מלאה פרוטקציות, פריווילגיות. איש לא יהיה טוב ממנו.

2.11.1934

שמועה כי האנייה עצורה. אנחנו מקימים רעש ומהומה, רוצים לשלוח מברקים לכל קצווי תבל. בינתיים סיים החבר את שביחת הרעב שלו, שוב יש דיבורים על פולין. חברים אינם ישנים כל הלילה, אספות וסערות וייאוש.

3.11.1934

מזמנים את החברים מן הארץ לאספה, אומרים להם כי אם יובילו אותנו לפולין יהיו התאבדויות – לכל מקום, רק לא לפולין. אחדים מאתנו אינם מבינים את חומרת מצבנו, בחורות אחדות הולכות להתעמל, החברים נרגזים, משליכים עליהן עגבניות.

4.11.1934

העולם רוגש בדבר מצבנו. אנחנו מקבלים מכתבים מכל מקום. פלוגי מצ'כוסלובקיה כותב בהומור: הוא מוכן להציל בחורה שתוצה לנסוע אתו לאמריקה.

מכתבים מן הבית איננו מקבלים. אחדים בני מזל, אך אחרים מודאגים, מה יאמרו ההורים כשייוודע להם על הקורה לנו.

לאחד המכתבים מצורפת כתבה של יצחקי, מאמר על ביקורו אצלנו. הוא כותב כי אנחנו ערניים, רוקדים הורה ושמחים. אנחנו מחייכים, הלוואי לפחות שידעו זאת ההורים.

אך באספה לפנות ערב פורצת סערה. כולנו, 320 איש, נסערים: עד מתי עוד יטלטלו אותנו כך?

9.11.1934

שוב מתקיימות התייעצויות, אך החברים כבר אינם מדברים איתנו. מדברים על איטליה, אולי תסתכן היא לקבל אותנו. לפתע שוב אכזבה, גם היא מסרבת.

בינתיים קרב מועד החג הפולני הלאומי, 11 בנובמבר, אנחנו מתכוננים למסיבה, ככלות הכול עדיין קשורים לפולין.

12.11.1934

בבוקר בא חבר עם ידיעה: נוסעים בשעה 9. ההמולה, השמחה, האכזבה – לא יתוארו. אנשי העיר באים להיפרד מן החלוצים המיטלטלים אשר מרצונם החופשי הפכו עצמם לבלתי לגלים. מאחלים דרך צלחה מכל הלב. כך אנחנו עוזבים את סלונקי, שהבטיחה לנו הרבה ואכזבה והונתה אותנו בצורה מכוערת.

13.11.1934

הים זועף, גם לו היינו לזרא. הוא מטלטל אותנו עד בחילה ומחלה. לפנות ערב נודע לנו כי הנסיעה אינה אלא בגידה. בעל הבית בגד בנו. אומר לכאורה כי הוא צריך פחם אך נוסע בכיוון אחר. עוד זה חסר לנו.

14.11.1934

שוהים בלב ים על מנת שלא ידעו כי אנחנו מן האנייה "ולוס" משום ששוב עלול לקרות אסון והאנגלים ישלחו אותנו לפולין.

אנחנו מקווים כי זה היום האחרון באנייה. הלך רוח מתוח מאוד. בינתיים מתרחשות אפיזודות נוספות. נמאסנו כבר על צוות האנייה כשם שהם נמאסו עלינו. אחד משלנו מוכה בידיהם קשות, אחר נכווה ממגש תה, אצל אחד מאתנו עוד היו בכל זאת 94 דולר, שנגנבו. בינתיים ירד הלילה, אנחנו מגיעים למקום כלשהו, זו תעלה טבעית בלב ים, משני צדדיה צצים מן הים שני הרים גבוהים טרשיים, נדמה כי הנה הם מגיעים לאלוהים. והיה אז רצון לבוא אליו ולשאל מדוע הוא מענה אותנו זמן ממושך כל כך. לחלקה האלוהית לא באה האנייה.

לאחר לילה תמים של המתנה, עייפים, רעבים (שוב לא היה אוכל), כעוסים, אנחנו שבים לנמל אחר. האיים הרבים באיטליה וביוון נוצרו רק למעננו, כדי שנוכל לעצור מדי פעם.

15.11.1934

איננו יודעים את הסיבה לכך שהאנייה לא באה. אוכל אין בכלל. הקברניט נזכר במעט אטריות, מלאות תולעים כמובן. מרמים, התולעים שוחות. אך בשעת רעב אוכלים ומקיאם.

אנחנו חייבים לזוז מן האי הקטן הזה כי האוכלוסייה חוששת שמא נכבוש אותם. נשאלת השאלה לאן?

בצהריים מתקבל מברק: חוזרים לפיראוס. אנחנו מאושרים, אולי כאן תבוא הישועה. מכינים את האנייה ואת קהלה הטרגי שלא לבייש את הנמל היפה ואת הים הענק, 200 אניות ואנחנו ביניהן.

16.11.1934

אנחנו חונים בפיראוס והופכים פופולרים. מכל האניות אצים לראות את הפלא. עיתונאים רבים, צלמים וסתם אנשים, אך האנייה שלנו היא טאבו, אין יוצא ואין בא. אפילו השליח שלנו, שהביא אוכל ומכתבים, אין מתירים לו לרדת. [אריה] פֶּוּוֹק, השליח מן הארץ אשר נמצא אתנו, מעורר עניין בהרצאותיו על ציונות.

17.11.1934

עדיין אנחנו עצורים ואיש אינו יכול לרדת. בינתיים רואים ליד האנייה שלנו 200 יהודים, היו אלה מגורשים מן הארץ. רבים מבקשים עתה לשוב, ואחרים – לנסוע הביתה. הלב נרעד, אולי גורלנו זהה. חזלנו להיות אנונימיים, לכן לא באה האנייה. האנגלים לא אפשרו, משערים שהמכתבים שלנו הזיקו לנו, בעיתונים כותבים כי ניסע לרומניה.

18.11.1934

גורלנו מעורפל. איננו יודעים מאין יבוא עזרנו, אך עלינו לעזוב את האנייה המזהמת, ללא מי רחצה. בריאותנו ועצבינו נחלשים, בכוחות אחרונים שומרים על מורל.

19.11.1934

בצהריים כבר ודאי כי אכן נעבור לאנייה רומנית, "קרול". מובילים אותנו בסירות. מקומנו על הסיפון. שעת בין ערביים, נעשה קר, לגופינו חולצות בלבד, מי בזוג מכנסיים, מי בחצאית. יש אתי סדין, מובילה אותנו כדלפונית. לבנות אחדות נתנו שתי מיטות במרתף. המקקים עופפו מעלינו ומתחתינו. אותי שוב הציל הסדין שלי מן המקקים.

20.11.1934

עבר עלינו לילה קשה וקר, בבוקר קיבלנו מעט מזון לידיים, על הסיפון. הכפרים והערים התורכיים מלווים אותנו. הנה אנחנו כבר ליד הדרדנלים, נראות מכונות הירייה מימי מלחמת העולם הראשונה, מבנים הרוסים וגם כתובת: "18.3.1915 כאן נחים חללי המלחמה". האנייה נעצרת, עולים שוטרים תורכים ולוקחים את ספינתנו לקונסטנטינופול.

21.11.1934

בשעה 12 בצהריים אנחנו עוזבים את העיר. הים השחור סוער, אומרים לנו לאכול, כדי שלא נקיא, אני עדיין אינני איש ים ואני חשה ברע. קר ומצב הרוח איננו מרום. בלילה אנחנו כבר בקונסטנצה. כל הנוסעים יורדים, רק אנחנו נשארים. צוויק היה בעיר להיפגש עם מנהיגיו.

באוור ניתן לחוש כי גורלנו עדיין קשה מאוד, לא ידענו לאיזו החלטה יש לצפות.

22.11.1934

צוויק מודיע כי בשעה 12 נרד מן האנייה. הוא הולך העירה עם האיש של פ' א' [?]. באים צלמים ומבקשים לצלם אותנו, איננו מסכימים. אחד מהם מראה לנו מברק כי הוא בא במיוחד מאמריקה במטוס לעשות עלינו סרט. אך איננו מסכמים להצטלם. הם אומרים לנו: "סבורים אתם כי גם זו 'ללוס'?" מצב הרוח רע וצוויק איננו. המחשבה בלב כל חבר היא כי אנחנו שבים לפולין. רואים רכבת נכנסת ומבחינים כי הקרונות פולניים. החברים מדברים ביניהם כי כנראה הרכבת היא למעננו. לא טעינו חלילה. בשעה 2 עולה אדם ואומר: פולין, לטווייה, ליטא עולים מיד ונוסעים לפולין, הונגריה, אוסטריה וצ'כיה – וברכבת שנייה לביתם. צוויק משוטט ליד הנמל.

אנחנו מסרבים ללכת לרכבת. מצב הרוח רע מאוד. אנחנו מחליטים ואומרים כי רצוננו שהמנהיגים שלנו יורו לנו לנסוע. צוויק עולה ומדווח לנו כי חבר [ברוך] נישט איננו ואין יודעים היכן הוא וכי מצפים לקבלת ידיעה מבוקרשט. בינתיים הרשה להישאר עד מחר באנייה. כל אחד מאתנו שבור נפשית ופיזית. קר, אין היכן להתחמם, אין בדל של תקווה. כולם במרתף, אחד על השני. נשענים נמנמנו כך כפואים.

לפתע נשמעת קריאה: "חברה, נותנים לנו מקומות לינה. תאים אחדים לבחורות, ולבחורים בחדר האוכל של המחלקה הראשונה". כל אחד עושה לעצמו מקום, מי על ספסל, מי על השולחנות, מי על הרצפה. הרדיו מגן, בלב תוגה גדולה. אי אפשר לדרוש דבר, אנחנו בגלות. כן, תענוג לישון כאן. כל אחד נח, פיצוי על הלילות שלא ישנו.

23.11.1934

מצב הרוח השכם בבוקר רע מאוד. קר, אין אוכל ואין איש שיאמר לנו מילה טובה. יושבים ומחכים חסרי סבלנות לידיעה. בדיקנות של שעון בא אדם ומביא לנו אוכל. העלו את המזון אך לא הורידו לאנייה. האיש נותן לשוטר פרוטות אחדות והוא מתיר. האיש מדווח לנו כי בשעה 2 יתברר לאן ניסע: לפולין או לבוקרשט. בשעה 2 עולה שוב אותו אדם שבא אתמול ואומר לנו לעלות מיד לרכבת. השבנו כי אנחנו דורשים

את המנהיגים שלנו. עולה האיש מטעם פ' א' ואומר כי הכול כשורה: "כולכם נוסעים לפולין. תהיו כולכם יחד, עד אשר תיסעו לארץ". כל אחד נוטל את המזוודה שלו מן הפלוגה הראשונה והולך לרכבת. נכנסנו לקרון. יקשה לשער את מצב הרוח. אנחנו נוסעים בלי כרטיסים משום שלא היה כסף. החבר צוויק נשאר, הוא אמר לקבל כסף, ירכוש כרטיסים וישיג אותנו ברכבת מהירה. יצאנו לדרך. כעבור שעות אחדות כבר המתין לנו צוויק באחת התחנות. הוא עלה והביא כרטיסים. אנחנו נוסעים, ממורמרים מאוד. מי יודע מה מצפה לנו? כל אחד בודק את המזוודה שלו, שהוא מוביל עמו מן הפלוגה הראשונה, שלא יימצאו חפצים שאינם נחוצים.

24.11.1934

אנחנו קרבים לגבול הפולני. נערכת ביקורת מזוודות ומציגים דרכונים. מיד עולה סמל משטרה, קורא שורה של שמות אנשים שיש עליהם חובת שירות צבאי ושואל לאיזו עיר הם נוסעים. גם כך כבד הלב, וכבר מתחילות הצרות.

בבואנו לתחנה הראשונה בפולין נפגשנו עם אנשינו מן המרכז שיצאו לקראתנו. הם מדווחים לנו כי הכול כשורה: אנחנו נעבור לרכבת אחרת וניסע לז'לשצ'קי. שם נהיה עד לעלייתנו תוך זמן קצר. קיבלנו מכתבים מסלונקי שהביא עמו החבר נישט. מתעכבים עד אשר ורשה תסדיר ויזות לתושבי ח"ל כדי שיוכלו להישאר בפולין. אנחנו קוראים בעיתונים על נסיעתנו בקרונות חתומים, מובן שאין הדבר נכון. בשעה 11 בלילה אנחנו נוסעים, ובאים לקולומיאה בשעה 2 בערך. כאן חיכינו עד השעה 5 בבוקר. באו חברי המזכירות שלנו, הנוסעים יחד אתנו לזלשצ'קי להסדיר את עניינינו. בלילה, בתחנה, כבר היו הורים, אחים, אחיות שבאו מן האזורים הסמוכים להתראות עם ילדיהם וקרוביהם ולאחר מכן שבו לבתיהם. אליי באה אחותי פסי. קשה לתאר במילים את הפגישה. קורותיי נתנו אותותיהם במשפחתי כולה. פגישה בין שתי אחיות שלא הייתה להן תקווה להיפגש עוד אי-פעם.

25.11.1934

בשעה 6 בבוקר עוזבים את קולומיאה. אנחנו מספרים לחברי המזכירות על "יציאת מצרים" שלנו. הם מצדם מספרים לנו על המתרחש בפולין. בשעה 9 בבוקר אנחנו בזלשצ'קי. העיר כולה הייתה

בתחנה, אפילו הרופא, כי שיערו שהרכבת מביאה אנשים חולים, מורעבים ומותשים בלבד. אך אנחנו שמרנו על המורל וזה גרם להם אושר. הוכנו למעננו חדרים נאים ואוכל משובח. תחושותינו ושמחתנו עזים, לדרך שוב על אדמה. יחסם של מנהיגינו השתפר. הם הבטיחו כי בכל זאת נקבל סרטיפיקטים.

חיינו בתנאים נאותים מאוד. לא שבענו את העצים הירוקים המכוסים שלג.

כאן הייתי דווקא אני אחת משישה זוגות ראשונים אשר קיבלו סרטיפיקטים. הרי ערכנו נישואים פיקטיביים כדי לנסוע באופן לגלי עם סרטיפיקטים, כיוון שלא הספקנו להתגרש היו הדרכונים שלנו מוכנים.

ב-23.12 שוב היינו באייה, "פולוניה", כמובן בתנאים שונים לגמרי. היינו הפלא של האייה, איש לא ויתר על ההזדמנות להתבונן בנו.

כך נסתיימה פרשת עלייתי לארץ ישראל.

[״ולוס״ הייתה ספינת המעפילים הראשונה. יזמה של ״ההגנה״, ״הקיבוץ המאוחד״ ו״החלוץ״ פולין, בלי גיבוי המוסדות הרשמיים. ההפלגה הראשונה ביולי 1934, ולוס א׳, צלחה. ההפלגה השנייה בספטמבר 1934, ולוס ב׳, מתוארת ביומן שלעיל. מידע על פרשת ״ולוס״: אבנר, אריה ל׳, מ״ולוס״ עד ״טאורוס״, תל אביב: תשמ״ח, ע׳ 21-33. שפירא, דוד אשר, לעלות בכל הדרכים, תל אביב: תשנ״ד, ע׳ 171-174.]

ע' 419 – 439.

ר' מאיר-צבי בר' אברהם-דוד (הרי) סילברברג

(מתוך: "דאס יידישע ווארט", וויניפג)

וויניפג כולה הזדעזעה ביום שני לעת ערב, 14.8.1967, כאשר פשטו השמועות – ולמרבה האסון היו נכונות – כי הרי סילברברג, אחד מעוסקי הציבור הפעילים ביותר ופילנטרופ, מת לפתע, בערך בשעה 7 בערב, בבית החולים סנט בוניפס. איש בעיר לא ידע, למעט הקרובים ביותר, כי במשך יומיים ריחף הרי טוב הלב בין חיים למוות. ביום שישי ב-12 באוגוסט עוד ראו אותו במשרדו וביום שני השיב את נשמתו לבורא.

הרי נולד בשומסק, אזור ווהלין, ובא לוויניפג ב-1929. עברו עליו כמה שנים קשות בהתחלה, כמו על כל המהגרים בשנות ה-20 [של המאה ה-20]. אך השמש האירה לו עד מהרה ותוך זמן קצר רכש לעצמו שם נכבד של איש בעל אמצעים הנותן הרבה לצדקה, אינו מניח לאיש לצאת ממשרדו בידים ריקות, מיווד עם כולם, זוכר את השנים המרות שלו ומודה לאל שיש ביכולתו לתת צדקה ביד רחבה – שבחו נותר בפי כל עד עתה.

הרי סילברברג השתייך לכל הארגונים, לא כחבר אלא כתורם לכל מטרה אנושית, יהודית, ישראלית. נתן ביד רחבה לכל המוסדות הלאומיים והמקומיים בעיר, סיעה למאות יחידים, בגלוי ובסתור. היה ממייסדי בית הכנסת "ראש פינה" – בביתו התארגנה הפעילות לבנייה – ושימש במשך שנים אחדות נשיאו. משהחל מפעל הבונדס למען ישראל [מכירת אגרות חוב של מדינת ישראל בתפוצות] היה יושב הראש הראשון. היה מנהל הסמינר התאולוגי היהודי באמריקה, חבר מועצת האוניברסיטה העברית, חבר לכל חיי מועצת המנהלים וומה"א [winnipeg minor hockey association], חבר לכל חיי מועצת המנהלים של מושב הזקנים, חבר מועצה בוועידה הלאומית של נוצרים ויהודים, קברניט בעבר של מועדון היכסות, נשיא "הלל". בשנת 1962 קיבל אות הצטיינות לאומי על פעילויות חברתיות של הסמינר התאולוגי היהודי באמריקה. בשנה האחרונה נערך לכבודו "נגב דינר" – סעודה חגיגת לטובת הנגב. הוא היה אהוב ונכבד על כולם.

הוחזר באבל עמוק את אשתו סילביה, שתי בנות: גברת דייוויד (נורה) קופמן וגברת ארנסט (אוולין) ריידי, ארבעה נכדים, שלושה אחים: סול בוויניפג, סם בניו יורק, פרד במונטריאול, משפחה מסועפת של דודנים ודודניות בערים ויניפג, רג'ינה, טורונטו, ניו יורק ובישראל, שהיו כולם חלק מחייו.

ההלוויה יצאה ביום רביעי, 17 באוגוסט, מבית הכנסת "ראש פינה" והייתה מן הגדולות בעיר. גברים רבים ונשים בכו באולם, וניכר כי כל אלה באו בלבבות דואבים לבכות את התומך בהם, להודות לו על כל אשר עשה למענם. היו באולם גם לא-יהודים רבים, אנשי עסקים, ידידים אישיים שבאו לחלוק לו כבוד אחרון. הרבנים מאיר שוורצמן וויטי הדגישו בנאומיהם (אין עושים הספד בראש חודש, אלא אומרים שבח) את המעלות הטובות של הנפטר, עבודתו המסורה לטובת היחיד, אופיו האציל ולבו היהודי הטוב אשר ויניפג תזכור זמן רב. החזן אברהם ורול קרא פרק תהילים ואמר "אל מלא רחמים", וציבור גדול – מאות – ליוו אותו למנוחת נצח בבית העלמין "שערי צדק".

אבדה גדולה לוויניפג היהודית, לב יהודי גדול עמד מלכת בשנות הפריחה שלו, בדיוק במלאות לו 60, היה איש ואיננו. היה הרי סילברברג, יהודי טוב ומלבב, שעוד יכול היה לעשות כל כך הרבה, ונלקח מאתנו. חבל על דאבדין!

נ"ב – מחצית השעה התרבותית כולה, משעה 1 עד 1:30 ביום ראשון, ברדיו היהודי, תוקדש לזכרו של הרי סילברברג.

ע' 440 – 441.

אתל קליינשטיין מדרש תמונה

בשומסק, תצלום היה בגדר אירוע, מאמץ כספי מחושב היטב: מה פתאום להצטלם סתם כך ביום בהיר אחד?

והנה תמונה של שמונה נערות נאיביות, בעלות עיניים חולמות על מצב טוב יותר, חיים טובים ועתיד יפה יותר.

כיצד זה הצטלמו השמונה? האם התצלום הוא של ארגון? היכן השאר? האם זו תמונה של שמחה, אירוע, מה הרקע, הסביבה?

יש בתמונה משהו שאין להבינו, ואלמלא השאלה המרכזית: היכן הן עתה? כלל לא הייתי כותבת על כך, אך השאלה האחרונה מביאה אותי לכך שאשיב על כולן, ושנראה בחמונה סמל למשהו מחריד שעלול חלילה לשוב, לפיכך גדולה חשיבותה של התמונה.

כולנו, שמונה הבנות, גרנו זו ליד זו בסמטה בשומסק. אמהותינו בילו יחדיו בשיחות ארוכות על המשותף להן, כלומר על אודותינו, אוחזות אותנו בשעת מעשה בזרועותיהן, וקילוחי אושר זרמו כחשמל הלך ושוב מהן אלינו ולהפך. כל אם ראתה בנו את היפה, המוצלחת והיקרה ביותר, והאם הפתיה חלמה את כל הטוב למען בתה הפעוטה.

כשגדלו הילדות צצמחו במשותף, שיחקו יחד, בלי האימהות; יחד הלכו לגן הילדים, לבית הספר, ובנות 12 הלכו ל"החלוץ הצעיר" והחלו לחשוב על ארץ ישראל, על חיים אחרים.

כינו אותנו בבית הספר ובכל מקום "החברות", אך לכל אחת היה שם משלה: אני – אתל קליינשטיין, לידי שרה אופנגנדר [הופנגנדר], חסיה קוציק, לוסייה שטיינברג, שרה קרמר, סוסייה גלדי, זלדה זילבר, ויטל סגל.

מן "החלוץ הצעיר" יצאנו להכשרה. יחד אתי, שרה קרמר וזלדה זילבר – היינו בדרך לעתיד יהודי אחר, אך המלחמה פרצה והבית משך, ההורים, האימהות. שבנו לשומסק וסברנו: הורים פותרים תמיד את בעיות ילדיהם, נחיה אתם.

הורים יהודים יקרים, לא לכם [ולא בכוחכם] היה לפתור את בעיות הדור שילדיכם השתייכו אליו. למרבה הצער.

אני, אחת משמונה הנערות הנאיביות, המאמינות, נותרתי יחידה, במקרה. כל האחרות כוסו, לרוע המזל, יחד עם כולם על גבעות קריליץ, גבעות אשר אליהן נהגנו לטייל פעמים כה רבות ולבלות בהן. גבעות אלה היו לקברן של שבע חברותיי.

תמונה – אזהרה, תמונה – כאב בלב.

ע' 442 – 443.

מראות שומסק

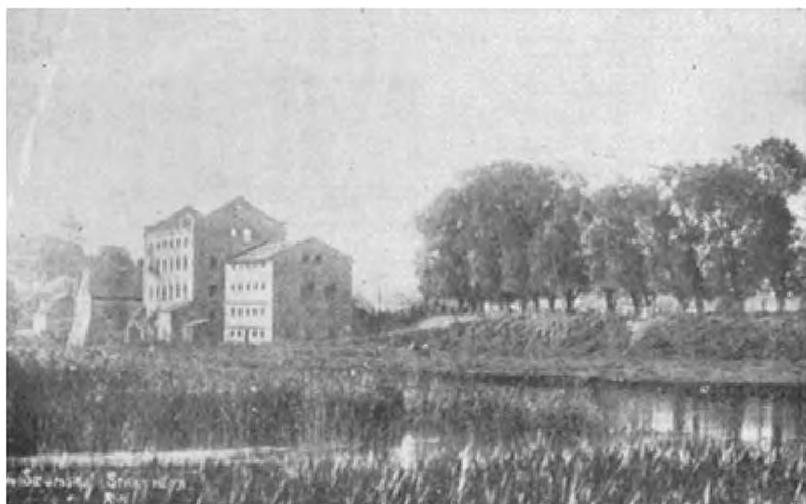

בשוק

בית המרקחת של גייסה אקרמן [אוסף]

רחוב בעיירה.

מימין: פסח בט [נפטר לפני השואה],
טוביה וילסקר [נספה]. המידע מאוסף
התצלומים

בית העלמין של שומסק

תצלומים משנת 2003 באדיבות שמשון בהט

תצלומים משנת 2009 באדיבות חנה גוטליב

משמאל: בית העלמין המגודד

קטע מן הגדר המקיפה את בית העלמין

גיא ההריגה – שומסק

ליד קבר האחים

מימין לשמאל: שמואל שפיר, אורה שפיר, שלום קרקוביאק, רינה קרקוביאק, שרה קה ברנשטיין-פיקס, קצין פולני, אברהם חסיר, קלרה חסיר, ששה, משה, בוחית: הילרים אורה קרקוביאק, שמעון חסיר [התצלום משנת 1956. ויחיה המצולמים: אורה קרקוביאק-בלסן]

אתר הזיכרון הוקם בשנת 1991

תצלומים משנת 2003 באדיבות שמשון בהט

חלק זה באחד הוא ככל הנראה מן התקופה הסובייטית

תצלומים משנת 2006 באדיבות ארגון יוצאי קרמניץ ושומסק בישראל

ТУТ В СЕРПНІ 1942 РОКУ
НІМЕЦЬКИМИ ФАШИСТАМИ
РОЗСТРІЛЯНО 2432 ГРОМАДЯН
ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ...

СХИЛІМО ГОЛОВИ В ЗАДУМІ
НЕ ДАЙМО ПОВТОРИТИСЯ БІДИ

כאן נמנוים 2432 יהודים בני שומסק
שנרצחו על ידי הנאצים ועוזריהם
בחדש אלול תש"ב, אוגוסט 1942
אבותיהם באו להתיישב בשומסק
בראשית המאה התשע – עשרה
קבר אחים זה קורא לבני ישראל
לשוב למולדתם בארץ ישראל
תהא נשמתם צרורה בגרור החיים

בית העלמין של קרמניץ

תצלומים משנת 2009 באדיבות חנה גוטליב

בדרך לבית העלמין

בית העלמין במעלה ההר

המבט מן הנהר אל הים

המבט מן הנהר אל הים

אתר הזיכרון
 תצלומים משנת 2009
 באדיבות חנה גוטליב

המצבה הישנה, מן התקופה הסובייטית. ברקע התצלום התחתון מימין, נראית המצבה החדשה

המצבה החדשה, ככל הנראה משנת 1992

תוכן עניינים

8	מתוך הקדמת המערכת לחלק היידיש בספר הזיכרון	
9	עיר הולדתי שומסק	שרהקה ברנשטיין-פיקס
18	שומסק גוועט	פייגה ויוסף מדניק
24	איך ניצלנו אני ובני	חיים גלר
27	מותה של דבורהלה	זיידה חודוקר
	זה אירע בשומסק	
30	יוסלה רוז נבלט מתפלל בנערותו בשומסק	מוני חזן
34	הנגיד שהיה לבעל בית מרחץ	מוני חזן
36	חופה בבית העלמין	מוני חזן
41	אתה הראת	מוני חזן
43	עלילה בשל עירוב	מוני חזן
47	בתחפושת של קצפ	מוני חזן
51	גביר מחוכם – אך לא לאחר המוות	מוני חזן
54	שני חברים – אב אחד	מוני חזן
58	נס כפול	מוני חזן
63	קללת הרבי	מוני חזן
68	משומסק עד תל אביב	רבקה ארליך (גולדנברג)
72	איגרת לאימא מ"ולוס"	ציפורה וייסמן (רויכמן)
94	ר' מאיר-צבי בר' אברהם-דוד (הרי) סילברברג	
96	מדרש תמונה	אתל קליינשטיין

קישור לספר שומסק הסרוק באתר הספרייה הציבורית של ניו יורק:

<http://yizkor.nypl.org/index.php?id=2301>

קישור לאתר שומסק בג'ואישגן:

<http://kehilalinks.jewishgen.org/shumskoye/shumsk.html>

קישור לאתר קרמניץ בג'ואישגן המפנה לקונקורדנציה של Kremenets
:District Research Group

[http://kehilalinks.jewishgen.org/Kremenets/web-
pages/index.html](http://kehilalinks.jewishgen.org/Kremenets/web-pages/index.html)

קישור למפה:

<https://www.google.co.il/maps/@50.1141815,26.1145315,10z>